9 770023 415006 18009

Ára: 735 Ft
Előfizetőknek: 668 Ft
www.kortarsonline.hu

Emberi Erőforrások Minisztériuma
nka Nemzeti Kulturális Alap

KORTÁRS

IRODALMI ÉS MŰVÉSZETI FOLYÓIRAT

2018 év 09 szám

NAGY ÁRPÁD PIKA munkáival

GRENDEL LAJOS: „Zylinder” – kisvárosi legenda

TÓBIÁS KRISZTIÁN, GÁLLA EDIT, BÁLINT TAMÁS versei

VÁRI ATTILA, SARUSI MIHÁLY prózái

Tanulmányok Szabó Zoltánról

STURM LÁSZLÓ, WÉBER ANIKÓ ÉS KOLLARITS KRISZTINA kritikái

KORTÁRS 2018 09

NAGY ÁRPÁD PIKA, A művészet tereli a népet, 2016

BUDAPESTI OPERETT • SZÍNHÁZ

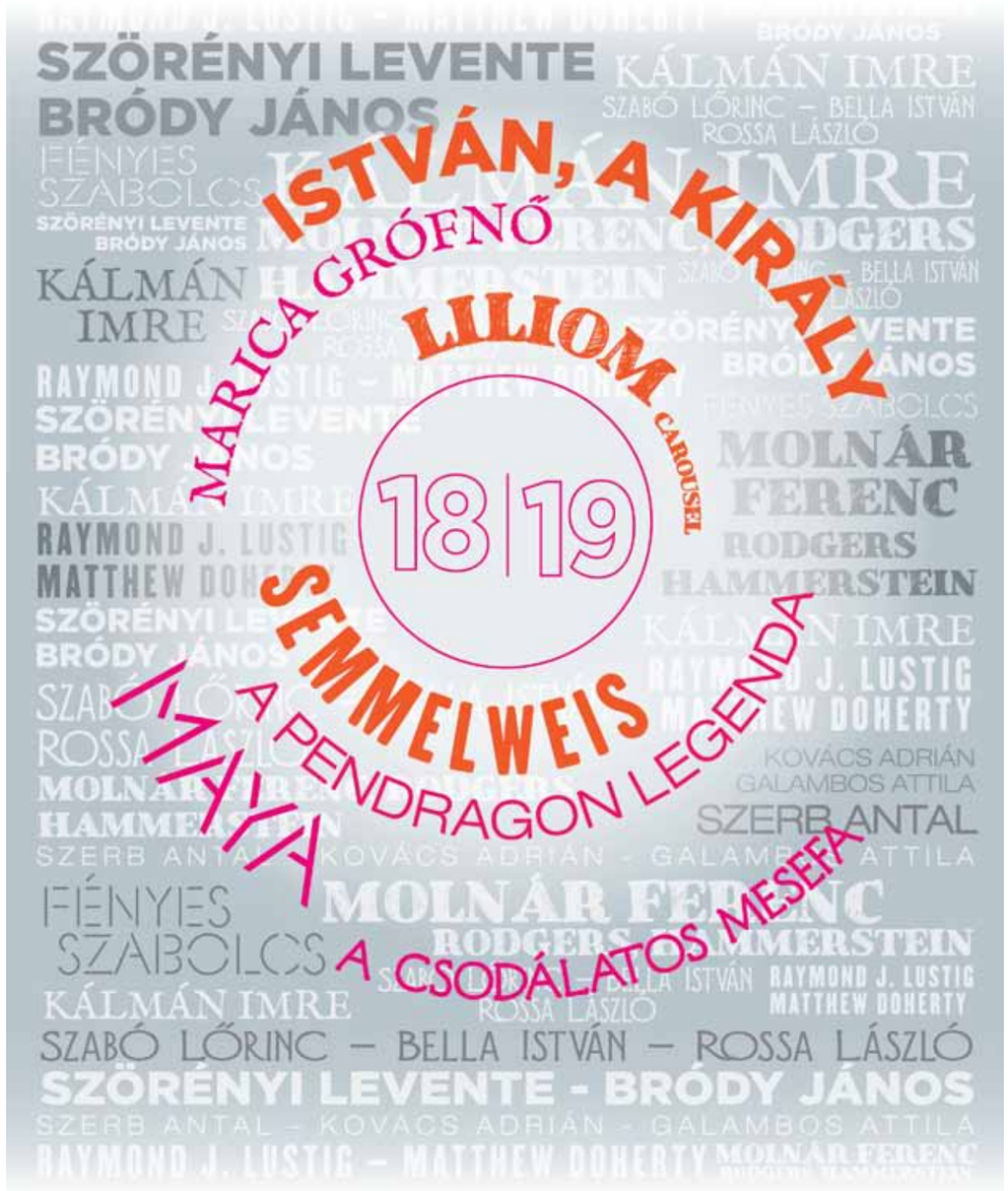

1065 Budapest, Nagymező u. 17. · Telefon: 312-4866 · jegy@operett.hu

WWW.OPERETT.HU • OPERETTSZINHAZ

TARTALOM

3 TÓBIÁS KRISZTIÁN: A mikulás rakétája *(vers)*
6 GRENDEL LAJOS: „Zylinder" – kisvárosi legenda *(próza)*
11 GÁLLA EDIT: Távolodóban *(vers)*
12 BÁLINT TAMÁS: Máj hagymalekvárral – pillanatképek *(vers)*
14 VÁRI ATTILA: A gönne *(próza)*
21 BORSAI SZANDRA: Találkozásaink – Az első *(vers)*
22 SARUSI MIHÁLY: Puszi a lányoknak *(próza)*
31 SZIGETHY GÁBOR: Lapszemle XI.
36 VÖRÖS ISTVÁN: Szülőföldjeim *(szülőföldem)*
45 NOVOTNY TIHAMÉR: „Godot-ra várva" – Nagy Árpád PIKA művészetéről *(képzőművészet)*
54 ANDRÁS SÁNDOR: Szabó Zoltánról
61 BERTHA ZOLTÁN: Az erdélyiség Szabó Zoltán látókörében
69 CS. NAGY IBOLYA: Keletre, Nyugatról: Szabó Zoltán két könyvéről (A Vaskapun túl; Összeomlás)
76 TŐZSÉR ÁRPÁD: Megoldódó nyelvek – A magyar nyelv és a szlovákiai magyarok jelenléte néhány újabb szlovák könyvben *(tépőzárak)*
80 MÁRKUS BÉLA: A harmadik Bach-korszak irodalma – Cs. Szabó László értekező prózája és publicisztikája 1956 és 1965 között *(2. rész)*
89 SZAKOLCZAY LAJOS: A lant körül nyilak záporoznak – Cs. Szabó László irodalmi esszéi az Irodalmi Ujságban
93 STURM LÁSZLÓ: Vágott virágok (Keszthelyi Rezső: Magányt ragyogni)
97 PETŐ ZSOLT: Marno János / Szereposzlás
99 THIMÁR ATTILA: Kemény István / Nílus
101 UDVARDY ZOLTÁN: Molnár Vilmos / A legfelső stáció
102 ARTZT TÍMEA: Szeles Judit / Szextáns
104 WÉBER ANIKÓ: Iancu Laura / Gerlice
105 CSUDAY CSABA: Gyukics Gábor / Végigtapint
107 GYURÁCZ FERENC: Gróh Gáspár / Neurotikus nemzettudat?
108 KOLLARITS KRISZTINA: Tokaji Nagy Erzsébet – Szádeczky-Kardoss Zsófia / Szabó Zoltán

E számunkat NAGY ÁRPÁD PIKA munkáival illusztráltuk.

A borítón: Európa elrablása, 2016 (részlet); Az áldozat, 2016

Kortárs-előfizetés: klikkeljen rá!

Kedves Olvasóink!

A *Kortárs* folyóirat közelebb áll Önhöz, mint gondolná, csak egy karnyújtásnyira vagy inkább kézmozdulatnyira. Egy kattintással előfizetheti a Magyar Posta elektronikus standján, s egész évben az otthoni karosszékében élvezheti.

https://eshop.posta.hu/storefront/hirlapok/m-veszet-es-kultura/kortars/prodB049926.html

Csak egy mozdulat, hogy Ön is kortárs legyen!

KORTÁRS

Támogatók: **NEMZETI KULTURÁLIS ALAP, KORTÁRS ALAPÍTVÁNY, MAGYAR NEMZETI BANK, EMBERI ERŐFORRÁSOK MINISZTÉRIUMA**

Szerkesztőség:

THIMÁR ATTILA (főszerkesztő, tanulmány), thimar.kortars@gmail.com
AMBRUS LAJOS (próza), kemenesalja@gmail.com
PÉCSI GYÖRGYI (vers), pecsigy@freemail.hu
STURM LÁSZLÓ (kritika), sturml67@gmail.com
NOVOTNY TIHAMÉR (kép), prinotipa@gmail.com
KOVÁCS NÓRA (tördelőszerk.), babajaga1960@gmail.com
BORNEMISSZA ÁDÁM (olvasószerk.), bornemissza.adam@gmail.com

Lapterv: LÁSZLÓ ZSUZSI

Szerkesztőségi titkár:

ÖNER EDIT (info@kortars.com)
1062 Bp., Bajza u. 18.
Szerda: 11–14 óráig
Csütörtök: 10–13 óráig
Tel./Fax.: 342-1520; 06-20-33-77-531
Postacímünk: 1406 Bp., Pf. 93.

Lapunkat rendszeresen szemlézi a megújult
OBSERVER
www.observer.hu

HÍREK

„Életem legfontosabb értéke"

Melyik a legfontosabb érték az életemben, amely biztosítja az elkövetkező 20 évben boldogulásomat, teljes értékű életemet?

Mindannyian számon tartjuk eddig összegyűjtött értékeinket, az anyagi természetűeket ugyanúgy, mint a szellemi vagy lelki minőségeket. Ám ritkán vetünk számot azzal, hogy ezek közül melyik fogja leghatékonyabban segíteni életünket egy-két évtizedes időtartamot figyelembe véve. Egyéni ambícióink és képességeink? Azok a lelki és magatartásbeli hagyományok, amelyeket a családunktól kaptunk? Az a tudás, amelyet az iskolában és különféle képzéseken szereztünk? Az emberismeret, amely hosszú éveken át alakul ki bennünk? Vagy valami más?

Erre a kérdésre kell 35 év alatti pályázóinknak beküldeniük írásaikat 2018. szeptember 30-ig.

I. díj 200 000 Ft, 2. díj 150 000 Ft, 3. díj 100 000 Ft.

A pályázat részletes leírása a Kortárs Online honlapján:
www.kortarsonline.hu/esemenyek/kortars-palyazat-eletem-legfontosabb-erteke.html

Kiadja a Kortárs Folyóirat Kiadói Kft. Felelős kiadó: a kft. ügyvezetője.
Nyomdai munkák: *mondAt Kft.* www. mondat.hu

Előfizetési díj 1/2 évre 3680 Ft, 1 évre 7350 Ft. Szerkesztőségi előfizetés esetén külföldre: 105 €. (Az áthúzódó előfizetéseknél nem kérünk díjkülönbözetet.) Terjeszti a Nemzeti Hírlapkereskedelmi Rt. és a Regionális részvénytársaságok. Előfizetésben terjeszti a Magyar Posta Zrt. Postacím: 1900 Budapest. Előfizetésben megrendelhető az ország bármely postáján, a hírlapot kézbesítőknél, www.posta.hu WEBSHOP-ban (https://eshop.posta.hu/storefront/), e-mailen a hirlapelofizetes@posta.hu címen, telefonon 06-1-767-8262 számon, levélben a MP Zrt. 1900 Budapest címen. **Külföldre és külföldön** előfizethető a Magyar Posta Zrt.-nél: www.posta.hu WEBSHOP-ban (https://eshop.posta.hu/storefront/), 1900 Budapest, 06-1-767-8262, hirlapelofizetes@posta.hu

HU ISSN 0023-415X
Nemzetközi online azonosítószám az Interneten: HU ISSN 1418-1592

Kéziratokat nem őrzünk meg, és nem küldünk vissza.
Lapzárta: a megjelenés előtti hónap 3-án!

www.kortarsonline.hu

TÓBIÁS KRISZTIÁN
A mikulás rakétája
részletek

TÓBIÁS KRISZTIÁN (1978) Balatonfüred

Elvisz a mikulás
ha rossz leszek
mondta anyu
elvisz
és kilő a csillagokba
feldrótoz a rakétájára
és már repülök is
egészen a plútóig
vagy lehet
hogy a kuiper-övig
úgyhogy egyem csak meg szépen
a tegnapi töltött káposztát
ne csak a darált húst piszkáljam
a savanyú levelek között
fenn
a csillagok között
majd hiányozna
még a töltött káposzta is
majd megenném
még a savanyú
káposztaleveleket is
egyem csak meg szépen
mondja anyu
mert visszajön a mikulás
visszajön a rakétával
meg a drótvágóval
és kilő a csillagokba
a kuiper-övig
a jégsziklák közé
és ott fogok keringeni
villogni
mint egy szatellit
lebegni a jeges sziklák között
és majd ujjal mutogatnak rám
minden este
így jár az
repül
aki nem eszi meg az ebédjét.

•

Kipakolták a gyárat
csak a munkásokat hagyták itt
vitték a darálót
a hurkatöltőt
talicskákat
vaskampókat

csak a munkásokat hagyták itt
az ebédlőterem közepén
ahol anyák napján
meg mikuláskor
verseket mondtunk
most kis kupacokban
munkások állnak
és suttogva kérdezik
„és most?"
kipakolták a gyárat
mint múltkor az icát
nem hagytak benne semmit
és most hiányzik neki
azt mondja hiányzik
az is amiről eddig
nem is tudta hogy van
ó hogy tud hiányozni
minden ami nincs
ó hogy tud hiányozni
anyám
az ebédlőteremből
kipakolták a gyárat
félő
a mikulást is magukkal vitték.

•

Pici drónok fényképezik
a mikulás udvarát
pici elektromos méhecskék
döngicsélnek az égen
és fényképezik
a mikulás udvarát
azt hiszem
nemzetbiztonsági kockázat
az lett a mikulás
a mikulás piros rakétája
bármikor kilőhet
bármikor csokigolyókkal
apró izékkel bombázhat
ezért pici drónok fényképezik
a piros pléhcsöveket
milliméterpapíron elemzik
mozdult-e
mozdult-e a rakéta
vajon milyen a röppályája
a silóba telepített radarállomást
metszi-e az íve
nemzetbiztonsági kockázatot
fényképeznek
a pici kis elektromos méhecskék
szorgos kis méhecskék
szorgos kis elemzők
fényképezik

elemzik
mert nemzetbiztonsági kockázat
a mi hátirakétás mikulásunk
szinte már belügy
fényképezik
elemzik
nemzetbiztonságból
meg kellene kérdezni
kérvényezni kellene
nézzék meg azt is
milliméterpapíron elemezzék ki
hátha megtalálják
tavaly hová gurult a csokigolyóm.

•

Elestem a szánkóval
nem fáj
csak a bátyám sír
mert megijedt
megijedt
hogy elestem
hogy nekem fáj
pedig nem
a pihékkel tömött nadrágomban
nem éreztem semmit
nem koppant
csak mint a pihe
éppen csak érintettem a havat
nagyot nőttek a szememben a csirkék
ezentúl többet simogatom
a kiscsibék pelyhes hátát
bár azt mondják nem szabad
a simogatástól rossz lesz az emésztésük
székrekedést okoz nekik a simogatás
lehet hogy a pelyhek
statikusságához van köze
vagy a nyomkodáshoz
összetömörödik beleikben a kukoricadara
mint a szánkó talpa alatt a hó
bennük reked a jég
csak a bátyám sír
azt hiszi megütöttem magam
épp most
most ütöttem meg magam
mikor rábíztak
mikor ő kellene hogy vigyázzon rám
kristályosodnak a könnyei
jegesednek
tömörödnek
félek belefagynak szemeibe
a pici kis könnykristályok
félek ezentúl csak
színeire bontva látja a világot.

GRENDEL LAJOS (1948) Pozsony

GRENDEL LAJOS

„Zylinder"

kisvárosi legenda

A kommunizmus bukása után úgy egy hónappal az egyik keleti kisvárosban – legyen titokban tartva a neve – új kávéházat alapítottak, melynek Cilinder volt a neve. Sőt a nevét „Zylindernek" írták, egyrészt sznobizmusból, másrészt abból a hangulatból, hogy régi időket próbált föléleszteni, melyre nagy igény volt az idősebb korosztály részéről, mely a kommunizmus alatt osztályellenségnek volt elkönyvelve. Pozsonyban is van Zylinder, de ennek semmi köze a keleti kisvároshoz, melyek annyira egyformák, hogy kár szót is vesztegetni számukra... Mondjuk úgy, hogy Sherwood Anderson *Winesberg, Ohio* néven már régen megírta a történetet, csak másképp és más tanulságokkal. De a lényeg ugyanaz... A Zylinder név hamarosan egy horrorra emlékeztetett, amelyet, hogy úgy mondjam, „ki kellett érdemelni".

Józsi mesélte el ezt a történetet, s ha valakiben hihetünk, az éppen Józsi. Ültünk vagy huszon-egynéhány évvel az úgynevezett Zylinder megalapítása után, késő ősszel, mely télre emlékeztetett, mert a novemberi hó beborította az utakövezetet, viszont a kávéházunk teraszán tényleg meleg volt, köszönve az új technikának, mely meleget csinál ott is, ahol húsz évvel még éppen lehetetlen volt. És Józsi így szólt:

– Huszon-egynéhány évvel ezelőtt még az időjárás is másképpen viselkedett. Bár, ha úgy gondolom, akkor kezdődött a romlása. A tél tulajdonképpen csak késő ősz volt.

– Hát ezt nem értem.

– Majd mindjárt megérted. Az első pillantásra persze nem ért az ember semmit.

Józsi az első naptól kezdve a Zylinder törzsvendégének számított, Adél, a kávéház tulajdonosa büszke is volt rá, mert mintegy száztíz kiló súlyával és örökös szivarjával úgy trónolt a kávéház közepén, mint maga Churchill. Még a zakója és a csokornyakkendője is őt utánozta. És a Zylinder jól is indult. Tél volt, de nem igazi tél. A fűtőtestek csak langyosra melegítették a kávéházat, a vendégek ledobták a kabátjukat, de nem izzadtak, még az ablak mellett sem. A kávéház pedig – Józsi szerint – gyönyörű volt, mint egy igazi kávéház a 20. század elejéről. Igaz, ez is volt a kávéház tulajdonosa, Adél kívánsága. A kávéház olyan volt, mint egy igazi kávéháznak lennie kell, kicsit családias, kicsit otthonos, és mégis záróra után öt perccel Adél udvariasan kitessékelte a vendégeket, s nem felejtett el jó éjszakát kívánni nekik – otthon vár önre a felesége, mondta, az öreglegényeknek meg azt mondta, most már keress magadnak egy fiatalasszonyt, míg nem lesz túl késő. A késő dologból sok kár következik.

Adél szép asszony lehetett hajdanában, de mióta tizenhét évvel ezelőtt meghalt a férje, megcsúnyult és megráncosodott, mint a falevél, amelyet molyok rágnak. Meg roppant sok cigarettát szívott. Az apja Bécs mellett született, de hamar átköltöztek az akkori Magyarországra. Itt is nősült meg, egy kikapós magyar menyecske lett a felesége, aki örökké zsémbes volt, de nagyszívű, aki mindig adott pénzt a koldusoknak, és rettenthetetlen hősökről álmodott, akik persze sosem tették a tiszteletüket nála. Adél apja bűvész volt, volt egy cilindere, azt mindig magával vitte, és olykor, ha jókedve volt, apró fehér nyuszit

varázsolt belőle Adél örömére. Adél imádta az apját és az apja cilinderét. Annyira imádta, hogy tizenkét éves korában külön cilindert készíttetett magának, és a városban néhanapján azt hordta. El is nevezték cilinderes Adélnak, és egy kicsit hibbantnak tartották. Mígnem tizenhat éves korában szerelmes lett egy lókötő fiatalemberbe, akit egy év után börtönbe csuktak hamispénzverés miatt. Adél meggyászolta, ilyen pechem is csak nekem lehet, mondogatta, és a cilindert már nyugdíjba tette. Ott lapult a sublód mélyén hosszú ideig. Egész apja haláláig.

Apja halála nem volt egész váratlan, hosszú ideje betegeskedett, és persze ivott, egyre mértéktelenebbül, és már nem vette elő a „Zylindert", hogy megnevettesse és ámulásra késztesse Adélt, mert Adélból fiatalasszony lett, nagyon szép fiatalasszony, és férjhez ment egy volt zálogházi tulajdonoshoz. Azért *volt,* mert az ötvenes éveket írták, komoly sztálinizmus terjeszkedett a világ boldogtalanabbik felén, és talán Adél apja is ennek köszönhette ivástudományát, amelyet napról napra elmélyített. Ötvenháromban halt meg, éppen Sztálin halálának másnapján. Még Adél hencegett is vele: meghalt Sztálin és az apám szinte egyszerre. És iszonyúan sírt, amit többen, ismeretlenek, Sztálin halálának tulajdonítottak, és persze jócskán tévedtek. Nos ekkor, ezen a tragikus napon vette elő a cilindert, jobban mondva a zylindert, de az utcára nem mert kimenni, mert a sztálinizmus, nos, a sztálinizmus megtanította őt erre-arra. De otthon föltette a cilindert, megnézte magát a tükörben tízszer, a férje azt mondta, megbolondult szegény. De hál' Istennek nem ment el az esze. Vagy mégis elment? A fene tudja ma már. Mindenesetre nyolcvankilenc–kilencven telén úgy döntött, hogy kávéházat alapít. Hogy honnan volt pénze az alapításhoz, senki nem tudja. Titokban azt beszélik a városban, hogy a férje, a volt zálogházi tulajdonos kuporgatta össze, mások szerint Adél unokatestvére adta kölcsön Adélnak, ugyanis Bécsben menő ügyvéd volt. Józsi szerint egyik sem volt igaz, a zálogház tulajdonosa szegény volt, mint a templom egere, a bécsi ügyvéd pedig úgy mese, ahogy van. Pénz lett, de hogy hogyan, azt csak az ördög tudja. És Józsi folytatta:

– Képzeld el, egyszer csak, a rendszerváltás után, hogyan, hogyan nem, Adél előállt kilenc cilinderrel. Kilenc egyforma cilinderrel. Minden embernek leesett az álla. Még nekem is.

Adél hat alkalmazottat vett föl. Hogy honnan jöttek, senki sem tudja. Más városokból? Tanyasi emberek voltak? Egyesek szerint egyenesen a börtönből jöttek, ami, Józsi szerint, erős túlzás. Egy azonban biztos: beszéltek szlovákul is, meg magyarul is, magyarul hol jobban, hol kevésbé jól. Adél viszont kikötötte: mindegyik pincérnek kötelessége cilindert viselni. Apja emlékére, tette hozzá. A pincérek, Adél háta mögött, kinevették, sőt, az egyik pincér, bizonyos Norbert csípős megjegyzésekkel illette Adélt, úgymint bolond, aki más kalappal köszön, vagy vígságos örömnek szomorúság a vége. Józsi szerint a Norbert ördögfattya volt, de Adél kedvelte, mert a lecsófőzéshez értett, és olyan alamuszian beszélt a vendégekkel, hogy azonnal megkedvelték. A cilinder pedig csodákat tett. Egy hónap múlva az összes asztal reggeltől estig foglalt volt. Ha idegen érkezett a városba, okvetlenül a Zylinderben ebédelt vagy vacsorázott meg, és elgyönyörködött a cilinderes felszolgálókon, mert ilyen, a rendszerváltás után, az egész országban nem volt. Józsinak külön asztala volt, oda nem ülhetett senki sem. A pincérek elhessegették az asztaltól, ki szelíden, ki morcosan – az már foglalt, de parancsoljon más helyre leülni. Az az egyetlen törzsvendégé, ha jön, ha nem jön. Ez is Adél utasítása volt.

Nos, Józsi a leghitelesebb ember, aki a Zylinderről még mindig a legtöbbet tudja. Igaz, jóformán olyan öreg volt már, mint az Aggteleki cseppkőbarlag, de fényévnyire messze a demenciától és az öregemberekre jellemző rosszindulattól. Nos, a Churchill az Churchill – finom, ironikus cinizmus, amely megengedett

volt a számára. Március elején Adél kitalálta, hogy a cilinderes pincérek frakkot viseljenek. Ez egy újabb őrület volt. Józsi szerint, bár lapalji jegyzetként, fokozódott az őrülete. A pincérek összeszorították a fogukat – a munkanélküliség küszöbön állt, de mindenesetre egyre komorabb fekete felhők, egyre fenyegetőbb zivatar közelgett, már távolról hallani lehetett a dörgést.

– A szocializmusnak vége volt. Ha kirúgtak, fel is út, le is út. A szocializmusnak vége volt. Ha kirúgtak, munka nélkül maradtál. Esetleg hosszú ideig. Egy évig és még tovább – mondta Józsi mint tapasztalt öregember.

A pincérek összeszorították a fogukat, és hát fölvették a frakkot. Kissé úgy néztek ki, mintha a *Csárdáskirálynő*ből léptek volna elő. A kávéházi vendégek el voltak ragadtatva. Az egyik úriember még fel is kérte Zsófi pincérnőt táncolni, mert időközben zenekar is volt már, természetesen cilinderben, jobban mondva, zylinderben. Az egész mulatság májusig tartott. Akkor, így Józsi, valami közbelépett. No, nem a hatóság. Nem. Az adó is rendben volt, mondta Józsi. Valami, amire nem számítottak. Az időjárás. Májusban roppant meleg lett. A vendégek kigombolt ingben, rövidnadrágban ültek a forró, teraszi napon, és a gyenge szívűek izzadtak, mintha az utolsó nap virradt volna rájuk. A pincérek viszont frakkban és cilinderben… Izzadtak, mint a ló. Ráadásul reggeltől estig teli volt a kávéház, nem volt megállás. Hamarosan a környéken is híre ment, hogy még mindig cilinderben szolgálnak fel a pincérek, sőt, lassan országos hírűvé vált a cilinderes kávéház, és sokan még Pozsonyból is kíváncsiak voltak, hogy hogyan működik ez az egész. Adél, mondta Józsi, húsz évet fiatalodott. Meghízott, ráncai kisimultak, s még udvarlója is akadt, egy gazdag orvos, aki mindenféle kenőcsökkel kente, hogy még fiatalabb legyen. „Országos hírű lettem?" – kérdezte az orvosát minden reggel. „Tiéd az egész világ" – felelte boldogan az orvos, bár megjegyzem, mondta Józsi, túl lelkesen, és a túlzott lelkesedés olyan, mint a túlsütött csirkecomb. Egy idő után nem lehet megenni. – Meggazdagszom – így Adél.

Bezzeg a pincérek, mondta Józsi. A pincérek nemcsak izzadtak, mint a ló, hanem olykor-olykor rosszul is lettek. Zsófi például vérszegény volt, és egyszer el is ájult. Szerencsére Adél nem volt a közelben, és a többi pincér pedig hallgatott, mint a sír. „Én ezt nem bírom tovább. Még csak június van. Mi lesz júliusban és augusztusban? Valamit tenni kéne" – bömbölt, hogy az egész kávéház hallja. Végül is Rudi, a legidősebb pincér vette a fáradságot, és bekopogtatott Adélhoz, aki éppen az új slafrokjában volt, és persze izzadt a hőségtől.

– Na, mi van, Rudi, tán csak nincs valami hiba a kréta körül?

– Nem bírjuk a meleget.

Adél fintorova válaszolt:

– Azért fizetjük magát.

– Nem lehetne egy időre levenni a cilindert és a frakkot? Még a jókedv is visszatérne. Mert bizony egyre nehezebb…

Adél elvörösödött, mint a pirók, és egész magas hangon kiabált, úgy, mint az operaénekesek vagy a müezzinek:

– Mit képzel maga? Az egész a cilinderre épül! Megbolondult? Ha leveszik a cilindert, akár be is csukhatjuk az egész kócerájt. Ezt akarja?

Rudi nem szólt semmit, köszönt és távozott. De következetesen tartotta magát a – hogy is mondjam csak, szólt Józsi –, szóval, az elveihez. Másnap cilinder nélkül és frakk nélkül szolgált, igaz, csak tíz percig. Adél azonnal kirúgta.

Szóval – Józsi szerint –, nem volt mese. Norbert és Zsófi is meghunyászkodtak, mert vége volt a szocializmusnak, és kapitalista rendszerre tértek át, és már Norbert és Zsófi is tanulékonyabbak voltak, mint Rudi, aki még mindig a szocializmusban élt. De úgy kell neki, mármint a Rudinak. És jött a július a maga még nagyobb hőségével. Norbert, Zsófi és Roberto (az új figura, akit Rudi helyett vettek föl) káromkodtak, de csak halkan, hogy meg ne hallja Adél.

Sűrű cseppekben folyt az izzadság a cilinderük alján, minden öt percben bevonultak a vécébe megtörölni a verejtéket, az ingük hozzátapadt a hát- és a fenékbőrükhöz, és legszívesebben mezítláb jártak volna, hogy némileg hűsítség a felforrósodott testüket, de Adél erről sem akart hallani. „A parancs az parancs" – mondta némi cinizmussal Churchill, azaz Józsi. És Roberto is fölmondott két hét után. Azt mondta, én ezt nem így képzeltem, itt, úgy látszik, mazochista mindenki. És jött Böszörményi Tom. Józsi szerint amolyan börtönből szalajtott figura volt, na persze, ez túlzás, de akkor is... Hallgatott, mint akinek túl sok volt a rovásán, és sötét tekintete volt, mint aki éjjelente befal egy kislányt és egy kisfiút, és utána álomra hajtja busa fejét. Szóval a Józsi szerint unszimpatikus volt, de az is lehet, hogy csak Józsi szerint volt unszimpatikus, mert Norbert és Zsófi jól kijöttek vele. A hallgatag Tom mindent megcsinált, amit Adél megkövetelt tőle. Adél az emeleten lakott, és Tom a bilijét is kivitte, mert Adél megparancsolta, hogy úgy szolgálják ki, hogy ő a kávéház egyetlen tulajdonosa, és mindenki – Józsi megcsóválta a fejét –, szóval, mindenki engedelmeskedni tartozik neki. Egy őrült volt, no... Tom olyasmit is megtett neki, amit más, Norbert vagy Zsófi nem tettek volna.

Az egyik délután, amikor a hőség már gutaütéses színben játszott, elpattant a húr. Józsi szerint valamilyen vendég jól fölidegesíthette Tomot, mert magánkívül volt. Reszketett a keze a dühtől. A konyhában földhöz vágta a cilindert, és káromkodott, mint egy kocsis.

– Az Isten bassza meg a cilindert meg az egész hóbelevancot. Hát mi vagyok én, egy utcaseprő? Még az utcaseprőnek is több méltósága van, mint ennek a cilinderes hülyeségnek.

Sajnos Adél ott állt az ajtóban, mindent hallott. Sipító hangon közölte Tommal, hogy azonnal ki van rúgva.

– Ha úgy tetszik, elmehet utcaseprőnek – közölte vele még mindig sipító hangon.

Nos, húsz évvel később, egy novemberi napon Józsi már olyan öreg volt, hogy két bottal járt, mégis az esze teljesen rendben volt, és nagy distanccal nézte a körülötte zajló világot. Felköltözött Pozsonyba. Így hát megismerkedtünk. Azt mondta a pozsonyi kávéház teraszán novemberben, amíg szállingózott a hó:

– Minden egyszer elmúlik.

A következő mondata így hangzott:

– Adélt még aznap éjjel megölték. Méghozzá ciánkálival.

Józsi szerint kilencven tavaszán, a visszakapott szabadság mámorában sok minden történt, amire nincs magyarázat. Például a gyilkosságok számának meredek emelkedése. Teljesen megmagyarázhatatlan. Voltak esetek, amikor két jóbarát összeveszett, és az egyik jóbarát megölte a másik jóbarátot egy téglával. De voltak esetek, amikor egy szenteskedő úriember kútba dobta a szomszédját, pedig amúgy mindig elsőnek köszönt neki. Hihetetlen... De olyan esetek is voltak, amikor a fiú megölte az apját, és gyilkosságok, amelyeknek sohasem derült ki, ki volt az elkövetője. Szóval, mondta Józsi, a ciánkáli nem is olyan nagy ügy. Mindenkinek meg kell halni egyszer, persze, tette hozzá, nem mindenkinek erőszakos halállal. Sajnos Adél túlságosan komolyan vette a cilinderséget, azt hihette, meggazdagodik, vagy a fene tudja, miben hitt...

Délelőtt derült ki a gyilkosság. Azonnal bezárták a kávéházat, és rendőröket hívtak. Egy kövér rendőrtiszt vezette a nyomozást, aki magyar volt, de szlovák szókat kevert a magyar beszédbe. Például Adél esetében a következő kijelentésre ragadtatta magát: „A zlocin az zlocin, majd elkapjuk az ismeretlen némbert, és jól megbüntetjük." Ha pedig dühös volt, így kiáltott fel: „Az irgum-burgumját", amit a nagyapjától tanult, és igen megtetszett neki. A kövér

pasas eleinte csak hümmögött, de aztán Norbertre, Zsófira és Tomra terelődött a gyanú. Csakhogy ezek összeesküdtek, éjjel-nappal együtt voltak, és a ciánkáliról nem is hallottak. Zsófi meg is kérdezte: – Az olyan barnás szer vagy micsoda? Norbert pedig azt felelte – A ciánkálinak ciánkáliszaga van. Úgy lehet megismerni. De a kövér detektívet majdnem megütötte a guta.

– Az irgum-burgumját! Zlocin történt, nincs mese. Az az én feladatom, hogy elkapjam az illető frakkját.

De nem kapta el. Hogy Norbert, Zsófi és Tom a bűnösök, az hamar nyilvánvalóvá vált. De melyikük? Az sosem derült ki. A kávéház zárva volt, a kövér detektív őrjöngött, eltelt a nyár, eljött az ősz, és a kávéházat újra kinyitották. Norbert, Zsófi és Böszörményi Tom közönséges farmernadrágban szolgáltak föl, a cilindert és frakkot mellőzték. De a kávéházat messzire elkerülték a vendégek, mert gyilkosokkal nem tárgyaltak. Igaz, nem volt bizonyíték, de akkor is... Csupán találgatták, hogy ki a gyilkos. Norbert? Vagy a Zsófi? Vagy mégis a Tom? Józsi egyedül ült a sarokban, három-négy sört megivott, aztán nagy búsan hazament. Eljött a tél, és bezárták a kávéházat, helyére takarékpénztár, majd bank került. A múló idővel Adélt is elfelejtették. Lassan új nemzedék nőtt fel, amely még csak nem is hallott Adélról és a cilinderes-részeges papájáról.

– Mindent betemet a hó. És ez így is van rendjén – mondta a két bot segítségével járó Józsi, húsz évvel később egy pozsonyi kávéház teraszán.

Mondom, ültünk a teraszon, a hó elállt, és az egész olyan szomorú volt, mint az öregedő menyasszony, akit elhagyott a vőlegénye, és most már örök időre pártában marad. Józsi is elmerengett. Nem látta a teret, a Hviezdoslav tér körüli nyüzsgést, a karácsonyi készülődést, ahogy caplatnak az asszonyok a hóban. Nem látott semmit. A kisvárosi kávéházat látta, ahogy lassan elsüllyed a múltban, Norbertet, Zsófit és Tomot látta, ahogy kisiklanak a törvény szigorából. Húsz év eltelt, vagy még több is. Mi az a húsz év? Semmi.

– De tavasszal... Tavasszal újra feléled minden. Az Alacsony-Tátrában komótosan járnak a medvék, mézet keresnek. Csak ne háborítsa őket senki sem – mondta Józsi. Én voltam a soron. Én fizettem.

NAGY ÁRPÁD PIKA, Természet – Meditáció – Építkezés 3., 1981

GÁLLA EDIT
Távolodóban

Távolodnak, sodortatnak tőlem
Emberek, állatok és tárgyak.
Emlékek szúrnak, tűk a kazalban.
Elvesztek ők is, a szalmaszálak, a vágyak.

Fáraszt, sápaszt minden,
Amit tennem kell, vagy hinnem.
Ó, ha alhatnék szüntelenül –
Ha elmehetnék innen –

Borúpaplant húznék a fejemre,
Elbújnék hűvös köddunyha alatt.
Jelét se látná az ég, hogy élek – és lassan
Én is elfelejteném magamat.

GÁLLA EDIT (1985) Budapest

NAGY ÁRPÁD PIKA, Éhség, 1983–84

BÁLINT TAMÁS (1985) Székelyudvarhely

BÁLINT TAMÁS

Máj hagymalekvárral

– pillanatképek –

1.

Gyerekzsivaj hasogatja a teret és a fület,
zsúrt tartanak az utca legelején, az emeletes,
márványkorlátos háznál. Lenyírt gyep,
katonásan sorakozó városi terepjárók,
elkényeztetett anyukák és kölykök:
életidegenül affektálnak, miközben
tortadobálást játszanak egymással
és a szomszédság idegeivel.
A kóbor kutyák az ingyenfalatok dacára
szélesebb ívben kerülik ki a környéket,
jobb az üres gyomor, mint a nagy pofa,
ne nyúljon ki a kéz, s így nem lendül a láb sem.

Megcsinált idomok és pózok, túlzó készülődés,
fülsértő locsogás száll a sövényen keresztül,
fotózásra csődül össze a vendégsereg,
tölt a vaku, megáll a kép – atomvillanás.

2.

Szemben Szabóék laknak, kettecskén,
miután csemetéik – alacsonyan bár, de – kirepültek.
Szerény, átlagos háztartás, nyárspolgári élet,
a családfő szeméből azért minduntalan
előtűnik egy megfoghatatlan különc sunyiság.

A televíziójuk kemény szado-mazo pornót sugároz,
mielőtt a hagymalekvár szétkenődik rajta.

3.

Mint a húrról félrecsúszó ujj egy gitáresten,
forró kád illatos vízben a kihúzott dugó.
Akár a régóta vágyott cipő, melynek sért a sarka,
s a szélvédőn a madárszar autómosás után.
A második legszebbet tudni magunk mellett,
vagy az elsőnél lenni örök második.

Magasabb szinteken sem történik ez másképp.

4.

Amióta nincsenek padok a porták előtt,
a tisztességben megőszült vénasszonyok
a lugasokban húzzák meg magukat
pletykálkodás közben. Lassan mindenkit
elkap a gépszíj, sorra kerülnek
Szabóék, Kelemenék hárommal felettük,
még az a szerencsétlen Ágnes is
egy faluval és pár évtizeddel korábbról.

Majd egyszeriben megfagy a szó a levegőben,
és mivel súlya van, le is hull a földre.

5.

Kelemenékről kevés az infó, de hát gyanúsabb,
ami nem gyanús, zavaró, ami túl csendes.
Ők takarítják a mocskot újgazdagék után,
de a lassan forró bosszúra már nem lesz idejük.

NAGY ÁRPÁD PIKA, Utazás szárnyakkal (MAMŰ kiállítás, Szentendrei Képtár), 1989

VÁRI ATTILA
A gönne

VÁRI ATTILA (1946) Budapest

Ajánlom a Grimm fivérek emlékének, akik kétszáz esztendeje meséket gyűjtöttek a német nyelvjárások szókincsének feltárása érdekében. Hitem szerint a magyar nyelvnek nincsenek valós, a bajorhoz, poroszhoz mérhető tájszavai, csak szerteszét lézengő szinonimái vannak.

Amikor geológus társaival és a csapathoz jelentkező barlangászokkal megteszik az előkészületeket, hogy leereszkedjenek az addig feltáratlan víznyelő mélyére, még nem tudja, hogy a zsomboly alján feltáruló jégbarlangban valami olyasmit talál, ami negyedszázados rejtély megoldásához segíti azt a falut, amelyben kisgyermekként, még az első iskolai év kezdete előtt eltöltött egy emlékezetes hetet.

A térképeken, a Várhegy jelzése mellett, a falusiak által Feneketlen kútként emlegetett képződményt, amely szintén be volt jegyezve a térképén, soha nem vizsgálta senki, bár az a tény, hogy hallani lehetett, ahogy az aljára zubogva érkezik, örvénylik a Hamus-patak vize, már felkelthette volna más geológusok, barlangászok érdeklődését is. Gyermekkora mesevilágából mindegyre elő-előbukkant ennek a varázslatos helynek a képe. A környék földtani atlaszának készítése közben engedélyt kért és kapott, hogy tüzetesen megvizsgálhassa, esetleg feltérképezze azt a véleménye szerint majd szenzációt keltő világot. Arra számított, hogy odalent, a zsomboly alján nem is csak valami jelentéktelen dolgot, de még a vártnál is különösebb látnivalót, egy barlangrendszerré terebélyesedő útvesztőt találhat. Érezte, hogy ez a Feneketlen kút élete legnagyobb felfedezése lesz.

Nem láthatott le a kút aljáig. Párkányok és kiszögellések akadályozták, hogy bárki is a fenekére nézhessen, de a környékbeli források vízhőmérsékletét vizsgálva feltételezte, hogy a kút mélyén olyan jégbarlang lehet, mint amelyet távolabb ugyan, de már régóta számon tartottak az emberek.

Mázsányi felszerelést cipeltek a helyszínre. Kötelek tekercseit, mászóvasakat s a lámpák feltöltéséhez nélkülözhetetlen áramfejlesztőt is fel kellett juttatniuk a Várhegy meredek oldalán. Az előkészületek alatt kint is éjszakázott az őt segítő barlangászcsapat vezetőjével a hevenyészve felállított, csupán négy ponyvából álló, s a tervek szerint a későbbiekben irodaként működő, aljzat nélküli sátorban. Bebújt a barlangásztól kölcsönkapott, számára szokatlan és kényelmetlen múmiahálózsákba, de nem tudott elaludni. Érezte a hegy alatti falu testét bizsergető rezzenéseit.

Délután, sátorverés közben egy holló támadta őket, bukórepülésben a fejüket célozva, talán a közeli fán lehetett a fészke, s azt védelmezte. Arra gondolt, hogy az Belzebub ük-ükunokája lehet, a beszélő hollóé, akit a szomszéd fiú megtanított beszélni.

Mintha filmet nézne, látta azokat a kisgyermekkori eseményeket, amelyeknek szemtanúja is volt, s az akkor elhangzott, számára érthetetlen tájszavak is értelmet nyertek ebben az éber álomban. Ott lent, a faluban hallotta először azt a szót, hogy gácsér, gúnár s a Patkóharapó Jakab, a bolond jelzőjét, akit nem hülyének, nem is kótyagosnak, egyszerűen tabajdagnak neveztek.

Megelevenedett az a manóknak való utcácska is, amelyben csak öt, kis ablakos, muskátlis vályogház állt, de amelyet nem utcának, hanem szögnek neveztek a lakói.

Látta a nagyszájú legényt, akit Bokszosnak szólítottak a többiek, s aki, hogy az ő vendéglátóját, Klára nénit bosszantsa, piros nyelű bicskájával a ház előtti diófa kérgébe vésett két szót: „Klára picsa".

– Ez a törvény szerin nem is kés, nincs meg a penge hossza, de ha nem megy el innen a közelemből, megmejjesztem vele – mondta a felháborodott asszonynak, aki nyírágseprűvel indult harcba az őt mocskoló feliratával megalázó Bokszos ellen. Azzal a piros nyelű, keskeny pengéjű, amolyan női táskába való fűrészélű zsebkésével, hogy megtorpanásra késztesse, Klára felé döfött.

Ő nem értette azt a szót, hogy megmejjesztem, de megijedt, mert tudta, hogy a macskákat akasztó, gólyafészket leverő Bokszos gyilkos indulatú és ölni is képes.

Arról sem volt fogalma, hogy mit jelenthet az a szó, hogy gönne. Pedig a mindig hangoskodó Bokszostól hallotta, ahogy bekiabál a szomszéd ház udvarára, s nem is a gúnynevén Cinke Káplárnak, Izompacsirtának nevezte azt a csendes, nagyon sovány fiút, akihez Klára néni átengedte, s az megmutatta neki, hogy lépes vesszővel hogyan lehet madarat befogni.

– Ne légy gyáva, Véső Pitya, bújj elé a házból, menjünk megnézni a gönnét.

Nem értette a gönnét. Igaz, nem is neki mondta Bokszos. Ő csak hallotta az udvarról, a bejárónőjük udvaráról, aki nemcsak takarított és vasalt náluk, a városi lakásukban, de hetente kétszer ott is aludt, s ilyenkor semmi másról nem, csak a falujáról beszélt, egyre beszélt. Olyanokat mondott, mintha nem is ezen a földön laknának az ottani emberek. Ezért szeretett volna falura menni.

– Gyere, Pitya, megnézzük a gönnét, éppeg jó helyen van. A Hamus-patak hídjánál legeli a virágot – hallotta ismét. Meg is kérdezte Klárától, hogy mi az a gönne, de ő azt válaszolta, hogy nem mehet ki az utcára, s azzal a legénysorban lévő nagyfiúval nem barátkozhat, mert az majd börtönben végzi, ahonnan tavasszal jött ki, mert született gazember. Persze, az ilyen dolgokról, hogy gönne, börtön, megmejjeszteni, gazember, otthon nem volt szó, ha a falujáról mondta azokat a véget nem érő történeteket.

Azt hitte, hogy itt, ha nem is percenként, pillanatonként, de tényleg olyan sok mindenféle különös, mesébe illő dolgot láthat, és azok mind meg is történnek vele, amit még elképzelni sem lehet. Mert amikről Klára néni mesélt, hihetetlen eseményeknek tűntek, olyannak látta őket, mintha mindenik egy-egy rajzfilm lenne, mert furcsa emberekkel voltak tele, s akik olyan dolgokat csináltak, kaszáltak, répát egyeztek, csépeltek és kendert áztatóztak, amiket a városban sem szüleitől, sem óvodástársaitól sem hallhatott soha. Csodáknál is csodásabb dolgok esnek meg ott, olyanok, amiket első hallásra szinte fel sem fogott a mendemondának nevezett mesékből. Ezért aztán kikönyörögte, hogy Klárával elmehessen a falujába. Most meg kiderül, hogy az utcán börtönből szabadult legény fenyegetőzik a késével. Hát erről tényleg nem volt szó. Pedig Klára nem is mesének nevezte, amiket akkor mondott, ha már eljött a lefekvése ideje.

– Úgy biza. Isten engem úgy segéljen, hogy igaz – ezzel fejezte be mindig azt, ami elhangzott. Szerinte régen esett meg minden történés, amikkel őt el akarta altatni, hogy aztán kimehessen a szobából, tévézzen, és pityeregjen azon, hogy szegény asszonykát otthagyta az ura. Mert neki mindig olyan filmeket adtak, amiben a szerelmes asszonyt álnokul cserbenhagyják. Mint őt is, ahogy elhagyta valakiért az első férje.

– Úgy biza, isten engem úgy segéljen…

De attól, hogy Klára kimondta a végszót, még éberebb lett. Akarta hallani, hogy még milyen hihetetlen dolgok esnek meg ott messze-messze, az Ópe-

renciás-tengeren innen, az üveghegyek közelében, a Klára falujában, ahol reggelire fölöstökömöt esznek, de amiről nagyapja elmagyarázta neki, hogy az nem étel, hanem maga a reggeli, csak hát ott úgy mondják ki a németektől kölcsönvett früstök szót. És remélte, ha nem is éppen a Klára szomszédjában, az utcájában, de mindenképpen kőhajításnyira adódik valami. Valami, amit aztán elmesélhet ő is, amikor visszahozzák a városba. Mert már a szomszédjában is csudavilág van, ahogy mondani szokta Klára.

Ha nem éppen az ő háza közelében megesett dolgokat látná, akkor esetleg a szomszéd faluban történteket szerette volna hallani, mert úgy is mondta azokat Klára, hogy akkor, amikor a mi községünk utolsó háza még nem ért össze a szomszéd falu innensőjével. És hozzátette, hogy a mendemonda szerint... Azt is regélték a régiek, de ez nem mese... És ha nem mese az, amit mond, akkor ott, a faluban még sokkal jobb dolgok is lehetnek annál, amiket elalvás előtt hallhatott.

Látni szerette volna azt a hollót, amelyik kilopta a pap kezéből az ezüstfeszületet a Klára nagynénjének a temetésén, aztán a boltoshoz is berepült lopkodni, meg is gyanúsított minden gyermeket a kereskedő, hogy amíg bemegy a raktárba, azok belemarkolásznak az aprópénzes dobozába. Volt is nagy veszekedés a faluban, hogy hallja kend, az én gyermekem nem tolvaj, lehet, hogy a maga fiai dézsmálják a pénzeszsákját.

– Hát, hogy szavamat ne felejtsem, volt a patakon egy vénséges vén fűz. Törökfűznek hívták, úgy hallottam én is, hogy a törökök elől abba bújtak el az emberek, mert akkora odú volt benne, hogy vecsernyét lehetett volna benne tartani. Hát az, amikor belécsapott az istennyila, s kidőlt, egész zsákra való aprópénz került elő belőle. De lássanak csudát, volt abban a mai és régebbi itteni pénzeken kívül ferencjoskás, török dénár, még feszületet is hármat találtak benne. Nemcsak a mi időnkbéli holló hordta oda a zsákmányát, de az apja, nagyapja s még annak is a szépapja is. Úgy lehetett. Az a holló beszélt is. De nem az öregapjától örökölte, mint a lopás tudományát, mert az benne van minden fekete madárnak, szarkának, varjúnak, csókának a vérében öröktől fogva. Azt a hollót Belzebubnak hívták, a szomszédék fia, a Véső Pitya gyermek tanította meg káromkodni, meg ilyenek. Aztán amikor már a hétszentséges kirelejzumától a páternoszterig mindent belezagyvált a tisztességes kocsiskáromkodásokba, az a gyerek elengedte, hogy másokat is boldogítson. Mert olyan kacagásba kezdtek a népek, ha meghallották, hogy azon a rekedtesen károgó hangján, emberi módra beszél, hogy nem is bírták abbahagyni napestig. De az a holló olyan csudaszépen utánozta a katolikus pap imádkozását, úgy fújta az ávé máriá grácia plénát, hogy tán azért kellett a kereszt neki, mert bé akart állni csuhásnak. Olyan hollót még nem látott a világ. A patakon, Hamus-pataknak hívják, annak is megvan az oka, jóval a falu felett akkora kövek vannak a mederben, hogy úgy is hívják azt a részt, hogy az Óriások parittyaköve. Olyan tiszta ott a vize, mintha patikából rendelte volna a jóisten. Hát az a holló minden reggel abban feredett, tán úgy megszerette azt, ahogy az anyja nagypénteken mosta, mosdatta, hogy napi szokást csinált belőle.

És azt kérdezte Klára, hogy ismeri-e azt a nótát:

– Nagypénteken mossa holló a fiát, ez a világ, kígyót, békát rám kiált, mondja meg hát ez a világ szemembe, vétettem-e ellene az életben – dalolta olyan szomorúan, mintha nem is a tolvaj holló miatt énekelte volna el. Vagy mintha a patak sanyarú sorsa miatt keseredett volna neki.

– Mert azt a patakot úgy elnyeli a föld, hogyha nem lehetne hallani, ahogy a Várhegy Feneketlen kútjába csorog bele, de olyan nagyon mélyen, hogy azt hihetné az ember, hogy egészen a pokolig megy, hogy Lucifer abban mosogassa a tisztítótűz után a gyehenna lángjától hamus lelkeket. Hát ettől Hamus a neve. De az a kút, amelyikből felhallatszik a belezuhanó pataknak az ör-

vényléses tombolása, ahogy keveredik a kút aljának vizével, olyan mély, hogy soha senki sem látta a fenekét, azt, ahová a patak is folyik. Régebben fenyőszurkos lángoló csóvát dobtak bele, az szinte az örökkévalóságig esett, mégsem ért a fenekére. De még az elemlámpa fénye is meghal, mire a vízen csillogtatná magát. Feneketlen kútnak is hívják. Volt ottan, a Várhegyen egy olyan kastély, hogy olyant még a francia császár sem látott.

Amikor Klára a kastélyt akarta mesélni, újra kiabált a szomszédban a Bokszos nevű legény.

– Pitya, gyere, ne légy gyáva, a patakhídnál van a gönne. Megnézheted te is, hogy honnan nő ki a lába.

És akkor Klára feléje hajított egy túlérett sárga uborkát, ami már úgy elfolyósodott a napon, hogy tiszta csoda, hogy meg tudta fogni, s nem fröccsent szét a tenyerében.

– Csak jöjjön haza apád, megmondom neki, hogy megint esz a fene. Városi leánka kell neked?! Ágnes bársonyrózsija mián picsorogsz? Aztán, mielőtt megint a fiatalkorúak börtönébe mennél, kapsz olyan verést szíjjal az apádtól, mint az elkötött autóért, s mehetsz – kiabálta át a kerítésen, aztán egészen más hangon folytatta tovább.

– Nem csak annak a Feneketlen kútnak a látására jönnek ide még idegen országokból is. Az egész világ ismeri a legcsúfabb királylány történetét, ami nálunk esett meg. Azt mindenki tudja, hogy bánatában, mert nem bírta látni azt a csúfság lányát, az öreg király feleségül adta egy vérmedvéhez. Van a faluban egy olyan sárkánybarlang az irdalatlan csererdőben, amiben vérmedvék laknak. Tinószaggató vérmedvék.

Akkor Klára beszaladt, mert szinte ottfelejtette a tűzön a lábost, amiben a reggel levágott kacsát sütötte ebédre, vacsorára, s akkor ő a nagy csendben kiment az utcára, hogy megkérdezze, miért nem akart Pitya a Bokszossal gönnét nézni. De az el is ment már, s arra gondolt, amit az előbb Klára mondott neki, mert az utcáról lehetett látni az erdőt. Éppen azt, ahol a vérmedve a sárkánybarlangban lakik. Azt nem tudhatta, hogy micsoda a tinó, amit Klára mondott. Mint ahogy azt sem, biztosan nem, hogy miért vérmedve a vérmedve. Azt nem mondta meg neki Klára, és ő rájött, hogy egy nagy, alvadt vérből álló szörnyeteg lehet, olyasmi, mint amilyenek a rajzfilmekben vannak. Hogy nem friss vérből van, az százas, mert akkor elfolyna. Biztos, hogy az a medve alakú valami úgy gyilkol, hogy vérmérgezést okoz, mint a rozsdás szeg, ha bele lépik az ember. Lehet, hogy rozsdás szegből vannak a fogai, és igazából vérmérgezés-medve kellene, hogy legyen a neve. De itt mindent másként mondanak. Ebben az utcában, amit ők szögnek neveznek, mert ez a Bodza-szög, és csak öt ház van benne, Klára sem azt mondja, hogy szomszédasszony, hanem a fiatalra, hogy az ángyikám, az öregebb, másik szomszédasszonyra, hogy az ángyi néni. De a szomszéd embert, az ángyikája férjét meg nem úgy szólítja, hogy ángyó Jósa, hanem Kapa, pedig Kovács Józsiásnak hívják. Minden lehetséges. A Klára fiának van sógornője, de annak a férje nem a sógora, hanem a vőtársa. Fene sem érti. Furcsa nevű emberek vannak. A Bodza szögben mindenkit Kovácsnak hívnak, de ha valaki keresné az egyiket, akkor Rókát, Vasast, Sast, Vésőt, Kapát keresné, hogy „itthon vóna-é?". Na, aki nem ment gönnét nézni, az Kovács István, de csak úgy ismerik, hogy Véső Pitya, s úgy csúfolják még az iskolás gyermekek is, hogy Cinke Káplár, Izompacsirta, mert sovány, de Klára arra is azt mondja, hogy keszeg. Rengeteg madarat tart, mert igazából galambász. Ágakból font kalitkában vannak mindenfélék, ökörszem is, aztán egy sárgarigó is, amire azt mondta, hogy aranymálinkó. És sereges ölyvet mondott a seregély helyett, ami nagyapjánál is van a városi kertben, és leeszi a cseresznyét az egyetlen fájáról, s a szénapadláson sem verebek vannak, mint a városban, hanem hogy ott fészkel a rengeteg verebély. Szóval jól el tudnak nevezni mindent és mindenkit. Klára

mondta, hogy van a faluban egy tabajdag, Patkóharapó Jakab, aki szét tudja rágni a vadonatúj lópatkót, és utána vasreszeléket fingik.

– És lássanak csudát, dühében, hogy a félrevert harang nem kergette szét a jégesőt hozó felhőket a szőlőséből, kiharapott a nagyharangból egy akkorát, amekkora elfért a pofájában. Én nem láttam, de akárki láthassa, aki felmászik a toronyba – mondta Klára.

De nem csak ilyen dolgok vannak. Azt is elmondta, hogy a legények, ezek a senkiháziak, olyanok, mint az, aki itt lármázott az elébb, gyémánttüzet akartak csinálni a részeg Patkóharapó vasreszelék fingjával, de ráégett a gatyája a seggére, és akkor Klára magához tért, azt mondta, hogy nem is gyémánttüzet, magik azt nem értik, hanem olyan izé, karácsonyfa-csillagszórót.

Na, végre valaminek tudja a rendes nevét. Lehet, hogy a jeget is úgy hívják itt, hogy gyémántvíz, mert Rex sem kutya. Hallotta is, ahogy lefekvés előtt a férjének, a másodiknak mondja, de az sem a férje, hanem az ura, hogy eriszd el éccakára láncról azt a szukát. És mégis megijedt Klára, amikor ő felmászott a fára körtézni, és letörött az ág, s ő azt mondta, hogy szukabajom sincs, pedig csak azért mondta kutyabajom helyett vidékiesen, hogy szukabajom, hogy megnyugtassa, de éppen ettől ijedt meg Klára, mert azt hitte, hogy félrebeszél.

Amikor az a Bokszos nevű legény azt mondta, hogy menjenek megnézni a gönnét, őt inkább az érdekelte, hogy mit akar csinálni Klára, amikor azt mondta, hogy „vajköpülök még estve előtt". Mert ő igazán nem értette, hogy miért mondja azt, hogy „vagy röpülök", mert biztosan ezt akarta mondani. Mert soha nem mondja úgy, hogy vagy, mert úgy beszél, hogy „vaj máma, vaj hónap". Aztán lehet, hogy a röpülni szót is úgy kell mondani falusiasan, hogy köpülni. Ha meglátja, hogy seprűnyélre ül, akkor biztosan boszorkány Klára is. Azt már hallotta valaha nagyon régen az óvodában, egy mesében, hogy a boszorkányok, miközben seprűnyélen lovagolnak, megköpködik az ellenségeiket a levegőből, hogy fogja meg őket az átok. És akkor érthető, a köpülni azt jelenti, ugye, hogy odafentről röpülve köp a haragosaira. Köpül. És akkor neki eszébe jutott, hogy szombat van, és meg is kérdezte.

– Klára néni, mások mit csinálnak boszorkányszombaton, ők is repülnek? – kérdezte, és akkor hallott a kicsiny leánkáról, akit elröptettek.

– Akkora nagyfene pillangó jött érte, hogy a szárnya nagyobb volt, mint a gácséromé, inkább akkora, mint az ángyikám gúnárjáé, és olyan magosba vitte, hogy átrepült a templomkereszt felett. De az nem szombaton volt, hanem kedden, onnan tudom, hogy éppen Szent Illés napja volt, és vártuk a villámló égi tüzes szekeret a dörgéssel, mert Illés napján mindig nagyidő van, és biztosan kedd volt – mondta.

Hallgatta a szavakat, de még csak elképzelni sem tudott tüzes szekeret és akkora lepkét. Ha nagyobb volt az a pillangó, gondolta, mint a gácsér, de inkább akkora, mint a gúnár, az tényleg nagy lehetett. De hol van a Klára gácsérja, az talán a feje, de inkább a hasa lehet, mert az ángyikája állapotos, annak meg kétakkora a hasa, mint a Kláráé, s akkor az lehet, hogy falun úgy kell mondani, ha pocakos valaki, hogy gácséros, s aki nagy hasú, mert kisbabát vár, annak, hogy gúnáros.

És akkor Klára elmesélte, hogy azt a kicsiny léánkát:

– az erdőben találták meg a favágók, biztosan éhes lehetett, gondolták a fanyűvők, mert már két napja nem tudták, hol van, s akkor azt látták azok az emberek, hogy fekszik a mohán, s a méhek hordják neki az enni-, innivalót. De aztán jól megnézték, és istenem-anyám, halott volt, s azt a nagy döngicsélést nem méhek csinálták, hanem a legyek, amik a száját dongták.

Klára olyan hihetően mondta el a kicsiny leánka történetét, hogy szinte el is hitte volna, de édesapjával járt az állatkert pillangóházában, és látta az at-

laszlepkéket. Azt mondta az a bácsi, aki ott őrködött, vagy mit csinált, hogy ez a világ legnagyobb lepkéje. De az nem tudott volna elrabolni egy gyermeket.

Egész délután a tűzifának való fatörzsekről akarta leszedni a kérget, mert alatta hosszú csatornákat vágott valamilyen bogár, vagyis igazi utcákat, még kereszteződéseket is, és azt szerette volna megtalálni. Egy törött kiskanállal dolgozott, mert a Klára ura is azt mondta, amit a nagyapja szokott mondani, hogy „kés, villa, olló nem gyermek kezébe való".

Amikor már majdnem végzett, és Klára vacsorához úgy hívta, amit ő utált, hogy „gyere enni, kiscsibém", akkor meglátta a Bokszost, aki a kertek alatti gyalogúton szaladt. Nem volt rajta sem ing, sem pedig nadrág, és olyan régóta futhatott, hogy ő előbb hallotta meg a zihálást, mintsem meglátta volna a félmeztelen legényt. Azt hitte, hogy a vérmedve szaglászik olyan hangosan, vagy az a félelmetes vadkan, amiről Klára azt mesélte, hogy feldöntötte az állatorvos lovát, s az agyarával felszaggatta a hasát. De nem medve volt, nem is a vadkan, hanem Bokszos, akiről csorgott az izzadtság, még a haja is olyan volt, mintha most mászott volna ki a vízből.

Este aztán nagy felfordulás volt a faluban. Mindenki a városi kislányt, Ágnest szólítgatta. Keresték az erdő szélén, az Óriások parittyakövénél, de még a Várhegyről is hallani lehetett, meg látni is, ahogy elemlámpákkal világítanak a sziklahasadékokba.

– Elvitte az a nagy pillangó – mondta Klárának, de az asszony csak szipogott.

– Ne csúfságolj velem – mondta a könnyeit nyelve. – Nem láttad visszajönni a patakról Bokszost? – kérdezte.

Amikor megjöttek a rendőrök, Klára kézen fogta, mintha attól félt volna, hogy ő is eltűnik az éjszakában, s elmondta, hogy mit hallott délben. Bokszost mondott nekik, de az egyik rendőr tudta, hogy Bokszost Seregi Mártonnak hívják, és büntetett előéletű. De őt sem találták. Az anyja azt mondta, hogy már kora reggel elment a városba, mert van munkahelye, és nem szokott minden este hazajárni, mert váltásban éjjeliőr is az építkezésen. Mindenkit faggattak, de Klára nem tágított.

– Ha nem hisznek nekem, kérdezzék meg ezt a kisfiút, hogy látta-e ma délelőtt. Na, mond el szépen, kiscsibém, hogy mit mondott Bokszos – kérte Klára.

– Hát azt mondta, hogy Véső Pitya, gyere ki, megnézzük a gönnét, te is láthatod, ahogy kinő a lába.

– Hogy honnan nő ki a lába – javította Klára.

De Véső Pityát sem találták a rendőrök, és akkor ő elmondta, hogy délután, a fa kérgének hámozása közben beszélt vele az a szomszéd nagyfiú, azt mondta, hogy kimegy a hegybe, van ott egy bagolyfészek, s éjszaka, amikor vadászik az uhu, elhozza az egyik fiókát, mert az, ha háznál nő fel, jobb egerésző, mint a macskák, mint a patkányfogó foxi.

Soha nem tudta meg, hogy mi is történt. Másnap, amikor kutyás rendőrök s a láncba szervezett falusiak még mindig Ágnest keresték, megvizslatva még a bokrok tövét is, Klára fogta, mint egy csomagot, és hazavitte, mert félt, hogy ő olyasmit tudhat meg, ami nem kisgyermeknek való.

Fáradtan a napi cipekedéstől, mint egy zsák krumpli, úgy feküdt a sátorban. A másnapi zsombolyba való ereszkedésre gondolt, de minden zörej, minden, amit maga körül érzett, valami régen volt dolgot idézett fel benne. Visszaálmodta magát azokba a gyermekkori falusi napokba, amelyeket valaha lent, a völgyben élt át. Olyan ízeket, illatokat érzett, amilyeneket felnőtt korában sohasem talált meg, mert nem tudta, hogy az első megpillantás, az első kóstolások, az első beszippantott illatok sohasem térnek vissza. Akárcsak a gyermekkor növekedésben lévő csontjai, ezek a hajdan volt dolgok is nőnek, változnak az idővel.

Valami távoli beszédfoszlányt hallott, talán a szél hozhatta, ahogy valaki hangoskodott lent a faluban. Régen hallott szavak is eszébe jutottak. Mielőtt elaludt volna, megkérdezte a társától, hogy tudja-e, hogy mit jelent a gönne.

– Persze, vidéki gyerek vagyok. A nőstény disznó malaca az emse, aztán gönne lesz, ha már búgatható korban van, aztán koca, ha már malacai vannak. De nehogy megkérdezd, hogy mi a búgatás, mert agyonváglak. Azt hívják úgy, ha már hágathatják a kannal. De ha az jobban megfelel az aszfalton csiszolódott nyelvednek, amikor már baszatható.

Nem tudta, hogy a soknapi ereszkedés után egy valóságos üvegbazilikában találja majd magát, amelyet talán még egy jégkorszak végi gleccserpatak vágott a lámpafényben kékesen tündöklő tömbbe. Cseppkövek helyett jég szobortorzók meredeztek a síkosan fénylő falakról, s az a kristálygarat, amely a nagyteremből indult, s amely ismétlődően boltíves formájával úgy elbűvölte, az csapda is lehet. Észre sem vette, hogy meredeken lefelé, a mélységbe vezet az az árkádsorszerű nyílás, s hogy az szinte majd a börtöne is lesz, amíg ki nem mentik a többiek. Biztosítókötél nélkül állt a jégen, amikor elesett. Hason fekve, abban a helyzetben, ahogy esése után megpróbált feltápászkodni, csúszott, egyre csak csúszott, míg végre megakadt valamiben a lába.

Sisaklámpája fényében egy meztelen, kővé fagyott kamaszlányt látott. Vékony, dérszerű képződmény fedte, de áttetszett rajta a test. Még a fürdőruha alatt fehéren maradt bőrszíne is olyan volt, mintha csak ma került volna a jégbarlangba. Zuhanása közben szerzett zúzódásai olyan frissek voltak, bár nem véreztek a fagyás miatt, mintha csak órák óta volna a zsomboly mélyén. Aztán meglátta azokat a vágásokat a testén, amelyeket semmi esetre sem okozhattak a sziklák. Egyenesek voltak, csakis valamilyen vágószerszám nyomai lehettek. Talán szemérmessége miatt, talán a kiszolgáltatott test látványa is okozhatta, hogy nem nézte végig figyelmesen a halottat, aztán mégis felfedezte, hogy a lány ágyékából egy kés piros nyele áll ki.

NAGY ÁRPÁD PIKA, Cím nélkül 1–2. (PANTENON, Szentendrei Képtár), 1992

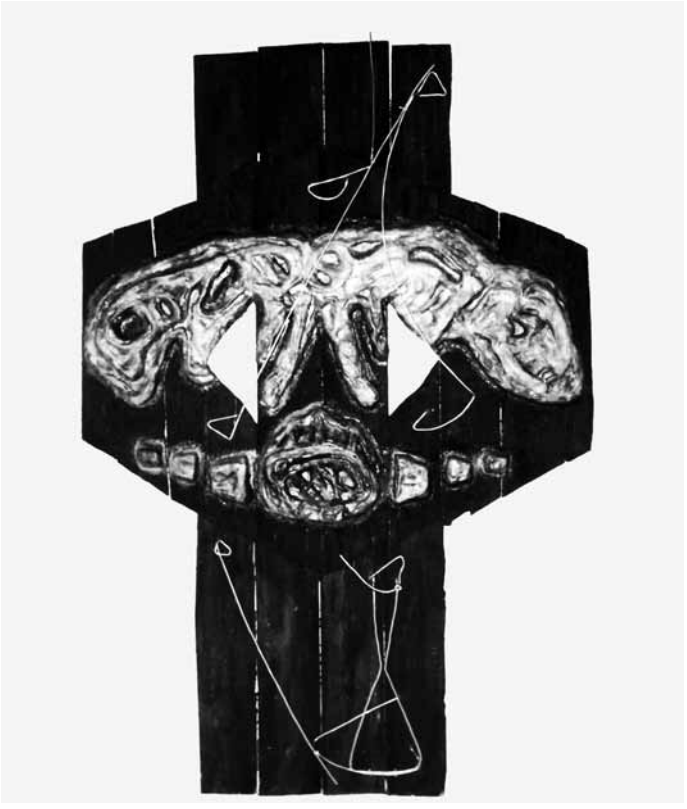

BORSAI SZANDRA
Találkozásaink
Az első

BORSAI SZANDRA (1991) Monor

Még csak a sapkám bojtja bújt ki
a villamossárga vaskorlát mögül,
amikor ő már felismert.
Úgy láttam meg először,
állt az út túloldalán a hóesésben.
Egyik kezében esernyőt tartott,
alig fért be az üres kioszk teteje alá.
Anyám ugyanilyen bódéból vette
a rejtvényt a révfülöpi strandon,
amíg egyik nyáron már nem nyitott ki,
és valahogy mindegyik sorban kimúlt,
amire emlékeztem.

Állt a hóesésben, és nézett,
ahogy átjövök darabjaimban a zebrán.
Először a csalódásom ért oda;
magas volt a hangja,
összezárt fogain préselt át,
és pontatlan a mozdulat,
ahogy lehajolt hozzám.
Aztán odaért az arcom, a közönyöm,
a csúnya űrdiszkós pulcsim,
és az ő hazugsága is, amit a munkahelyén mondott,
hogy azért kell korábban elmennie,
mert jönnek leolvasni a gázórát.

Detektíveset játszottunk volna a Városligetben,
de a hóesés miatt maradt a kávézó,
és én örültem, hogy nem kell odamenni.

Először csak egy kávét,
aztán enni is rendeltem.
A beszélgetés hamar ráterelődött Misi bácsira,
aki végighaknizta az egyetemet
a pont egy másodperces lengésidejű rezgő rendszerével,
és valahol itt dönthette el,
hogy mégis felhív egy hét múlva.

SARUSI MIHÁLY (1944) Balatonalmádi

SARUSI MIHÁLY
Puszi a lányoknak

Még hogy a lányoknak…
Az élet, az élet.
Jó ötven éve.

1961

…valamelyik Kati: Várlak! Csak a vonalas füzetből kitépett oldalpárra írt üzenet maradt meg. Hogy ki volt ő, s mikor követte el e sorokat… „Kedves Misi! Elnézésedet kérem, hogy levelemmel zavarlak. De kedden azt mondtad, hogy szívesen töltenéd velem a vasárnapodat. Ha még mindig ezen az elveden vagy, akkor még talán lehet róla szó. Szeretnék veled találkozni. Csütörtökön, ill. 24-én ott, ahol kedden találkoztunk, ugyanabban az időben. Kétség és remény között zárom soraim. S. CS. A. T. N. Sz. Kati. Várlak!" Hogy milyen elven voltam, ki tudja? Attól függ, mennyire tetszett ez a Kati. Mert az igazi Kati nekem nemrég még egy másik lány volt, életem első (persze, gyermekkori) szerelme.

…ezúttal Mari: Szeretlek! Ajaj, ennyi szerelem… egyhuzamban. (Hát még ha a leveletlen maradt kapcsolatokat is sorra vennők!) (Fátyol reá.) „T. Kurtucz Misinek (saját kezébe) F: E. Mária. III. k." (Harmadik osztályos valamelyik középiskolában? Ki emlékszik rá! „k"…: a Keriben?) Géppel írt pár sor: „Kedves Misi! Ne haragudj rám. Szeretlek. Sok csók. Béküljünk ki. Sokat gondol rád. A te szerető Marid." Mint utóbb kiderült, a kislány apukája rendőrtiszt volt. Nyomozó. (Ahogy akkor mondtuk: nyominger!) Utánajárt, ki kerülgeti – kísérgeti – (ne adj, Isten, ölelgeti) a drága szép nagylányát?! Tán megnyugodott valamennyire, hogy a ktsz-elnök Miska kissé vadóc, mi több, felelőtlenségre hajló, ám mégiscsak rendes, dolgos, ráadásul gimiben továbbtanuló iparossegéd…

Magdi, Kevermesről: nagyon, nagyon. Remélem, középiskolás volt. „Kedves Misi! Leveled már nagyon vártam, tehát gondolhatod, hogy megörültem, mikor megkaptam. Nekem is nagyon nehéz Tőled távol lenni, de sajnos még azt sem tudom, mikor megyek Csabára… Napjaim nagyon unalmasak – hisz nem vagy velem –, de megnyugtatlak, mert mindig »csak rád« gondolok, hisz valósággal megigézett éjfekete szemed." Na, kislány, ezt valahol olvastad. Moziban hallottad. (A levél elején kivágott apró kép: egymást ölelő pár, fölötte SZERETLEK.) „Igazán jó volna veled sétálni." A Körös-parton, persze. Ránk hajló fűz alá bújni. „Most többet nem írok, mert alig tudok érzelmeimnek parancsolni. Nem akartam olyan nagyon részletezni mindent, mert azt hiszem, gondolod vagy talán tudod is, milyen vastag fonál fűz hozzád." Ejnye, kislány. Ezt nem a barátnéd íratta ide veled? S hogy küld magáról képet, amit én is viszonozzak. Magdinak gyönyörű betűi vannak…

Halottak napján kelt levelében visszakozik: „Ne haragudj, hogy 3 leveledre se válaszoltam, de sajnos nem is írhatok, mert szüleim megtiltották. Anyu

---

Részlet a szerző *Életszomj* című, készülő levélregényéből.

engedélyével írok most is, de csak arra kérlek, hogy ne írj, mert én úgyse válaszolhatok. Üdv.: Magdi. Bocsáss meg a csúnya írásért, de ágyban írtam, mert beteg vagyok." Így is szebben ír, mint én valaha. Még szerencse, hogy a szülei időben közbeléptek! Ki tudja, mi lett volna a végkifejlete ifjúi lobogásunknak. (Mi magunk 17 évesen, ő meg…) („Tanya…"; hadd ne mondjam, hány szám! Tehát: [csanádi] kisgazdalány… Épp hozzám való le[hete]tt volna.)

1962

Bandi honvéd. András, aki negyedfél évvel idősebb nálam, katonaként, Törökbálintról írta első levelét. Addig megvoltunk szomszédhoz illően, testközelben. Épp eleget beszélgettünk, játszottunk, töltöttük együtt a drága időnket, fociztunk, humócskáztunk, hallgattuk az öregek, főleg két háborút túlélő édesapja meséit, lejártunk a Körösre, Pázsiton ugrándoztunk, a Zsilipnél hülyültünk, a jégen hokiztunk… S álmodoztunk. Míg apukája verte az üllőn a megtüzesített vasat. A katonaságtól többtucatnyi levelet küldött – havonta kettőt. Aztán már csak nagy néha. Hogy ma már csak a távrecsegőn szóljunk egymáshoz, s két-három évente egyszer személyesen tegyem nála tiszteletemet a csabai Corvinkán.

Újévi jókívánságként írja: „…kívánom a következőket, pl.: hízzál meg fizikailag 10 kg, szellemileg 1 dk, rengeteg lóvét, kevés melót, sok jó nőt, kis ráfordítással, keveset igyál – bár aki a sört, bort stb. szereti, rossz ember nem lehet; sokat egyél – lehet élő hús is, vagy tán fordítva ajánlom?!… Szóval mi újság, Misi – ezt szeretném tudni, milyenek voltak az ünnepek, Bcsabán, így, fiatal szemmel. Merre, kikkel, hogyan ráztál? Én, öregem, nem voltam kint egyik ünnepnap sem, de a lényegen nem változtatott, pia az volt. Benyomtam magam a TV-szobába, s komáltam az előadást… Mi újság…, az Építők fiai? Erősítettek valamit, s a MÁV-ék? És még valamit, H-nét nem láttad valahol… Ui.: Mimi, arra kérlek, légy szíves, kérd meg Mutterékat, keresztfaterék nem vágnak-e januárban, mert esetleg hazamennék…" Végre jót enni.

Banditól, megint. Téli verő, katonáéknál! A budai hegyekben. „Kitűnő idők járnak erre. A minap majdnem belőttem a kótert, tudod, rengeteget gépelek mostanában, s az egyik törzs elvtársnak nem csináltam meg a másnapi munkát. Megkaptam a zsoldot, 30 + egy 20-as kölcsön, s megiszogattam vagy 12 korsó sört, s betivornyáztam egy kicsit. Begyütt a páciens, sehol semmi, Becsukatom! Becsukatom azt az embert. No, persze, nem így lett. Megenné a fene, hogy ha olyan sűrűn járna az ember az FHSz-be, mint a Rédosz-ba. (Fogdások Helyi Szövetsége – Részeges Disznók Országos Szövetsége.) Szóval sejted, hogy jobb a Rédosz…" A nyáron összejött a Balatonon egy lánnyal; írt neki, de a szöszi még nem válaszolt. „Nagyon komáltam azt a kis nőt… Mi újság otthon? Építők, MÁV? Klárikánál nem tudsz valami biztató hírt? Építkezések? (Fürdő! Frankó lesz.) / Kit vittek el, ismerőst, slapónak? Laci mikor volt otthon? Sinya leszerelt. Hogy állsz a sporttal? …te, Kati hányadikos? Puszi a kis hasára. Bandi." Puszi, puszi. Csak ne 12 korsó után.

Törökbálinti bakalevél. A kusza írást nem hazudtolja meg a tartalom. „Lehet, hogy sok hülyeséget fogok írni, de mindegy. Apám, szánt szándékkal írok ilyen immunizált állapotban. Tudod, van ez így néha, hogy becsárézik az ember. Mindig van miért és kivel inni. Csak lóvéja volna az embernek, kis millió… Szóval Klárikával kapcsolatban kérdem: nem terhes? (Mert én úgy hallottam). Továbbá, ha dumálsz vele, tudd meg a címit a kicsinek, egyem meg a szívét –

különben nem zavar olyan különösen, de jó, hogy azt mondtad, hogy le vagyok törve. Remélem, hamarosan viszontlátom Csabát… Örülök, hogy ilyen szépen fejlődik a város, persze Bp. mellett alma az egész Csaba. Mostanában eléggé sokat züllök, ilyen kedvem van. Megvan az állandó kimaradási papírom, csak az a baj, hogy néha elveszik. Ma is így jártam, kénytelen voltam bent piálni, s a nő elmaradt ma estére. Egyébként az a pesti kislány, akiről írtam, csak válaszolt, és lassan beszervezem a kicsit, tudod, jó, ha az embernek van egy biztos helye. Múlt héten már találkoztam vele, szombaton, nagyon helyes, és romantikus egy pesti (helyesebben budai) nővel foglalkozni. Nagyon rendes lány, és remélem, lesz szerencsém nála. Kár is, hogy olyan rendesnek mutatkozik, persze én a Balatonon is úgy ismerkedtem meg vele. Apám, még majd Pestre nősülök be (komálom – tudod, hogy én a rendes lányokat szeretem, azokkal nem tudok másképpen viselkedni). Szóval, ma is azért piáltam, mert nem kaptam tőle levelet. Öregem, érdekesek ezek a budai rendes lányok – ez nekem annyit jelent, mintha elkezdenék fűzni pl. egy olasz nőt, a dumájuk, viselkedésük, mozgásuk; siklanak, komám. Na de hagyjuk ezt is, le van okádva az egész…" És firka, keresztbe-kasul, áthúzván… „…írj minél előbb, Kláriról, tudod… Üdvözlöm a srácokat…"

Hogyne, a seregből. Szid mindent, „még ma bepiálok. Sajnos nagyon úgy néz ki, hogy ezt a pesti kis pipit már elszúrtam, kár érte. Most írtam egy másiknak a hét elején, sőt, még egynek, egy kalauz nőcinek, amikor jöttem, akkor jöttem vele össze. Eddig nem írtak. Van az így, ha az ember pofára esik. …Ha bármikor találkozol Klárival, mondd meg neki, hogy szeretnék neki egy levelet eljuttatni, sőt, levelezni, hogy ő adjon erre valahogy módot. Bár most már nem biztos, hogy sikerül, hisz nemsokára szül a nagylány. Másik variációm, kísérlet Katival levelezni, bár ezen még gondolkozok, mert nem biztos, hogy túl érdekes, vagy esetleg nem is válaszolna. Na, de hagyjuk ezeket a nőügyeket otthon, hisz itt annyi van, mint a szemét (csak az a baj, hogy mint vasárnap is, csak 30 frankért akart a kislány lefeküdni) (s a végén kapott 2 fülest, meg egy valagba rúgást). Érdekes árú volt, pont 30 ft. kellett neki." Egyhavi honvédzsoldért… Amikor amúgy is zsebláz gyötri. S Klári, még mindig. Meddig? (Őt sosem picsázza le.)

Bandika megint a csajokról. „…írok már a »figaró« barátomnak, a kopasznak egy levelet. Ne búsulj, én is az vagyok. Ma egy pipitől meg is kaptam a magamét ezért… Mi újság amúgy, Misike, mi újság Csabán? Építők, úszik az elsőség, no és a spinék. Kláriról közölj már valamit, ha tudsz. Nem akarlak leszúrni, de ne haragudj, aki 2 ezret vág zsebre, annak telik egy 60 fil. bélyegre, no meg egy 10 fil. borítékra is, és abban is írhatsz. Nem?! Többet!…" Eszerint ezen a tavaszutón nyírtam le a fejem kopaszra… Hogy legyen min somolyogniuk a csabai jányoknak! Nekem meg mire föl kihúznom magam a főtéri s főuccai korzón. Neki meg… újfönt csak Klári.

Bandika, piás. „Valószínű meglepődsz, ha megkapod e két levelet. Először is közlöm veled, hogy azt a levelet elfelejtettem feladni piás fejjel. Borítékot vettem elő, és ott találtam meg a neked címzett levelet." (Nyilván az előbbi, éjféltájt szerzett levélről van szó.) „Le vagyok törve, hétfőn, ahogy megtudtam, hogy kikapott ez a töketlen Építők, elment minden kedvem. Azt hiszem, úszik az NB II. …Amúgy megvan az ember, tegnap frankóul betrinkeltem megint, egyetlenegy fillér nélkül. Még szerencse, hogy van mindig, aki fizet, csak legyen pofája az embernek, hogy elfogadja." Meg a tv-szoba. „…talán még annyit, hogy sajnos a csajokkal hadilábon állunk… Simpát üdvözlöm, mondd

meg neki, hogy jobban vezesse a meccseket, akkor nem verik meg. Szia!" Simpa? Corvin uccai fiú, nálam jó pár évvel idősebb. Szemüvegesen kézilabda-mérkőzéseket vezet. S alkalmasint nem értik a nézők, mit fújt le! Aztán szedheti a lábát, mentheti az irháját. Ha tud, még időben kereket old. (Szkillák és Karibdiszek közt hánykolódó hajónk…)

Cömbi írja. Azaz Gömbi, másképpen Bandi. Géppel írta, írnok a századánál. „Nagyot néztem, amikor olvastam, hogy kik játszanak az Építők csapatában." (Bevonulása előtt ő is ott rúgta a tököt.) „De most már értem, szóval egyesültek." A Dózsával? „Szerintem így is gyenge lesz a csapat. A MÁV-nak viszont jó volna egyesülnie a VTSK-val. A MÁV kivel erősített, új igazolásra gondolok. Mi újság sport terén, kézilabda, úszás, vívás stb.? A lányokkal, hallom, frankóul állsz, ezt becsülöm benned. Foglalkozz is velük, de ne komolyan, mert arra ráharapsz. A Klári ügyben [középiskolai szerelme] csak annyit, megírt mindent, én nem haragszom rá. [Nem várta meg, hogy leszereljen.] Te se haragudj, nehogy nekem rossz szemmel nézz rá. Ennek így kellett történnie, és így is van jól. Ha csak nem lesz belőle valami kis K. Szerinted hogy fejlődik, ugye, nem lesz az? Gratulálok ahhoz, hogy felszabadultál, sok sikert kívánok a szakmában. Most már lesz lóvé. Mi újság a strandon, jársz ki, vannak jó nők, mi?… Ma kimegyek a faluba járőrözni, ha már kimaradásra nem lehet menni. Hátha lesz valami buli. Jó járőrbe menni, csak az is fárasztó, állandóan csellengni összevissza… Azt felderítheted, ki az a srác [aki miatt Klára lelépett], állítólag ismerem. / Üdvözletemet küldöm a csabai rányiknak és az utcabeli srácoknak… És végül üdvözöllek téged, Te szabad ember. SZIA!" Akkor lettem fodrászsegéd, és sport meg a lányok… Bandi agglegény maradt.

Banditól, nyárelőn. Persze, hogy „Tc. ifj. Kurtucz Mihály Békéscsaba I. Corvin u. 7. sz." alá érkezett e levél is. „Az utóbbi időben csak itt, a laktanyában töltöm csekélyke szabad időmet, hisz nem mehetek ki. Tudod, itt a honvédségnél van olyan is, hogy az ember nem mehet ki egy hónapig – én is így vagyok most. Hogy miért, mert trinkelt a fiú. Pénz, pia, »pipa« sohasem volt megengedett… Oltári kurvát fogtam. Szóval, remélem, egyetértesz vele, hisz csabaiak vagyunk… Kb. augusztus végére betalálok Csabára, arra a bizonyos uszodaavatásra. Ha nem esek pofára – vidéki csajjal (Bp., Gyoma, Békés) ez mind fönnáll. Csak nehogy egyszerre fussanak be a kicsik – vagy egy sem… Pikáns – lehet, hogy most a pia is beszél belőlem [valóban, összefirkálta a levélnek ezt az oldalát], de ha mint jól kereső női figaró földobnál egy barnát vagy pirosat az Api címére, nem bánnám, hisz te is leszel slapó… Üdvözlöm Csabát (mit mondjak neked közelebbről – Kati kis száját + Mari nagy pofáját, van már neki. Avanti – előre a nagyobb felhajtásért!" Ötvenest, százast? Remélhetőleg küldtem neki.

Cömbi, szoliban. Kivételesen cerkával írta. „Folyik a katonaélet, öregszünk, már több mint 9 hónapos katona vagyok, és még mindig van 16 hónap. Szoli, kiképzés, riadó, tűzriadó – rengeteg a tűzriadó, erdőtűz. Most a napokban is volt egy a szemben levő hegyen. Állati valami, képzeld el, 3-4 m lángnyelvek közt szaladgálni. Őrjítő hőség, recsegés-ropogás, szóval fantasztikus valami… Múlt hét szerdán láttam a Racing Parist, ingyenjegyet kaptunk páran. Gyenge foci volt – de összejöttem egy nagyon frankó kis nővel –, akiről azóta sem tudok semmit, bár ha kimegyek, bármikor megtalálom. A körtéri büfében melózik, ha akkor szerdán van 07-ig papírom, biztos megkupakolom. Kb. 24 éves, frankó molett, jó nagy csecsű. Epizód. Ilyesmivel ahányszor kimegy az ember, mindig találkozik, aztán vagy van szerencséje az embernek, vagy nem.

Meddig van papírja az embernek, lóvé, hogyan lehet fűzőcskélni a kicsi vagy nagy lányt… Szia! Már nem kopasz." Lányok, katonaság, foci, no meg a corvinkai gyerekek! Akikkel együtt nőttünk föl, akiktől mostanában válik el az utunk. Ki-ki amerre a szeme lát!

Törökbálinti, Klárinak. „Jól figyelj, kapsz két levelet… [az egyik] Klárinak adandó át… a lehető legsürgősebben személyesen csak a saját kezébe, s közöld vele, hogy kitől van. Kérlek, ezt tedd meg, de nagyon vigyázz, nehogy valaki is megtalálja nálad a levelet, kellemetlen volna részemről is szörnyen. …azonnal írj, hogy átadtad, s esetleg a hatást leírod. Nehogy akkor add át, amikor a férjével van." Kár, hogy nem néztem meg, mit írt a barátom az épp mástól gyermeket váró (volt) szerelmének. Romantikus történet! Emellett igen hosszú lejáratú hitelt kér tőlem, leszerelésig, mert nagyon legatyásodott. „…(persze nálad van dohány)", valamennyi igen, s tán segítettem is. Bandinak, aki ekkor már szakaszvezető. „Holnap este belehajtunk az éjszakába. Szia!"

Lövészeten. „Kedves Miska! Tudatom veled, hogy várva várt leveled végre megkaptam, bár nagyon keveset írtál. Úgy látom, Te is elég rossz levélíró vagy… Először is egy pár tanácsom, hogy miről írjál. Építkezés, utca élete, környék, haverok, nők, szórakozás. A főbb sporteseményeket mindig ismerem akár országosan, akár megyei vagy csabai viszonylatban, a te sportpályafutásodat ellenben közölheted, részletesen! Úgy is szükségünk lesz egy jó halfra a jövőben?!… Vasárnap tartalékosan mentünk el Biára focizni, ami 0:3-nál félbeszakadt. Őrült, süket bíró volt, először egy szabályos gólt nem adott meg javunkra, utána 1 szabálytalan 11-est adott ellenünk, 2:0, majd a mérkőzés befejezése előtt 10 perccel újabb 11-es, nem engedtük, hogy rúgják, lefújta a meccset. Őrült nagyot hajtottam, ma egész nap szörnyen szúrt az oldalam a nagy hajtástól és egy pár komolyabb belemenéstől… Üdvözlet. Gömbi. Szia. Írj." Szia, Cömbi! (Most, 2016-ban az életmentő gyulai műtét következményeivel bajlódik. De: megteheti…) (Ha szúr – itt, ott, amott –, ha nem.)

Egyetem: éjjel-nappal tanulás… Reggeltől estig csak a tanulás, panaszkodik Pali. „Nem így képzeltem el az egyetemi életet. Ahogy én elgondoltam, úgy csak felsőévesek élnek. Alig tanulnak, szórakoznak és mégis haladnak. Nekünk viszont még – focinyelven – be kell játszanunk magunkat a keretbe, azaz meg kell alapoznunk helyünket az egyetemen." Az életben… Janegával a twist különböző alakzatait gyakorolják, tanulják és továbbadják. Szeretné már azt is látni, Csabán „Nyíry fater" mire jutott vele – korábban ellenezte az egyéni figurákat (verőlegénye emiatt esett nekem). „A lányokkal, Kival, Erzsivel nem találkoztál? Még nem írtam nekik, de készülök. Itt, az egyetemen is van egykét csini, de nem sok, és különben is, egyetemistával nem érdemes kikezdeni." De nem ám. Hozzá, a makarenkói deákszállásra tartva szólított le egy zsönge leányka:

– Virág eladó…

Hogy értettem volna? Vidéki csávó…

– Kis kurva volt! – nevet Pali.

Az anyja küldte utcára? Akkor… inkább fiatalemberekkel?

Lajos Győrből. A visegrádi üdülőben jöttünk össze. „A leveled megkaptam, nagyon örültem neki. Először gratulálok, hogy érettségire készülsz. Én azért nem tudtam neked írni, mert a címedet nem adtad meg. (Emlékezz vissza, akkor este a vendéglő előtt.) Miután hazamentetek, igen meg volt lepődve mindenki, de utánatok többen elmentek. A pesti manusz (aki a szőkét fűzte), meg

még egy páran. Utolsó előtti napon elmentünk, Jóska, Jenő, én meg az a szőke nő, aki a visegrádi srácokkal szokott lenni… Sokat röhögtem Jóskán, igen akarta fűzni, de nem sikerült (már asszony). Összevesztem Irénnel (vörös), elmondtam mindenfélének, de aztán utolsó nap kibékültem vele. Amikor utaztak el, a sánta Jóska cipelte neki a cuccát. – Pénzre ne játssz! – mert otthagysz mindent… Beszélek egy helyes fodrászlánnyal, ezért nem nagyon érek rá unatkozni… Én is néztem a meccset a televízión. Nekünk is MK-csi van… Ezzel zárom soraim. Remélem, eleget írtam… Irénéket nem bántották. Mari csak azt hajtogatta, hogy ő nem csinált semmit. Meg volt ijedve. Irén meg pártvonalon intézkedett volna, ha!!!"

Hogy pontosan mi történt abban a visegrádi vendéglőben… Táncoltunk, mulattunk, iszogattunk, ölelgettük a lányokat, ám reggel arra ébredtem a szövetkezeti üdülőben, ahol a szobámban többen is aludtak, hogy a paplanom fekete. – Ki szart le? – kérdeztem körbenézve. – Te hánytál össze mindent! – szidott valamelyik szobatárs. Egész délelőtt moshattam, hogy nagyon ne látszódjék a tokaji borocska („pocsajira" emlékszem, pedig Pocsaj aligha lehet kerek egy hegyaljai világunkban!) és a csokoládélikőr elegye. Arról nem beszélve, hogy más este meg kiálltam az emeleti erkélyünkre, s onnét tettem sör utáni tiszteletemet az alattunk csillagvilágunkat leső kedves szövetkezeti dolgozó házaspár nyakába. Ami miatt végül is hazazavart az üdülő vezetője. Szép levelet eresztve az engem küldő csabai ktsz elnökének viselt, szövetkezeti dolgozóhoz méltatlan viselkedésünk miatt. Hogy apánk, az elnök, csóválja a fejét: Azért, fiam, ezt nem kellett volna! – Persze, hogy nem. S tovább néztük a MK-csink esti műsorát. S föl nem emlegetve, milyen jó kis „pocsajit" ittunk Visegrádon. (A lányokról nem is beszélve!)

Cömbi, változatlanul Kláráról. Már megint – még mindig – Klári… „Tegnap kaptam meg leveled, de nagyon rövid volt, és sok mindenről nem írtál, ami érdekelne. Először is arról szeretnék hallani, hogy van a fiatalasszony. Tudod, most újból föllángolt bennem valami. Szeretném, ha mindent, amit csak tudsz róla, megírnál. (Merre láttad, jár-e még hozzátok a figaróhoz, látod a férjével sokat, és mindent, amit csak tudsz róla.) Ha véletlenül találkoztok és beszélsz vele, üdvözlöm. Megmondom őszintén, nem tudom elfelejteni. Hiába van itt a rengeteg nő, pia, nem tudom kiverni a fejemből. Szóval szörnyen piszkál most legújabban. Te Misi, ha lehet, beszélj vele, és írjon nekem, hogy mi újság, hogy van. Nagyon szeretnék hazamenni, de ez rendkívül nehéz dolog most. Nagyon szeretném már látni Csabát, az Építőket, MÁV-ot vagy a VTSK-t. Egy frankó meccset Csabán." Hány frankó meccs volt akkoriban Csabán… Bár épp most, 2016-ban kalapálta el az Előre a felcsúti aranycsapatot 5:0-ra, hál' Istennek. „Látni azt, hogy valósulnak meg azok az álmok, melyeket mi sokszor elterveztünk, hogy volna szép, ha így vagy úgy lenne a város." Bandi? Ő az igaziját vesztette el, én csak a futóvendégeket. Akit aztán senki sem pótolhatott.

Miska, orvosegyetemről. Miska írja Miskának (Szögedéből, az orvosegyetemről Csabára, a fodrászüzletbe): „Most tudtam meg, hogy lesz szünetünk nov. 3–7-ig. Akkor hazamegyek, jó volna, ha Pali is haza tudna jönni, »kirúgnánk egy kicsit a hámból«. Nem ivásra gondolok, azt nem bírnám. Palit úgy várják otthon, mint a Messiást. Szombat este bementem a gimibe, klubdélután volt, beszéltem Évával, majd utána elmentem a Balassiba, ott meg Kival."

Miska orvosegyetemista, Pali külkereskedelem szakos a Közgázon. Elsőévesek. '44-beli cimboráim. Magam túl a sikertelen ELTE-fölvételin készülök a jövő évire, ugyanarra a szakpárra. (Hogy majd kiderüljön, potyára. Már a vizsgát illetően, mert egyébként a sok-sok tanulásnak később meglett az

eredménye.) Miska az érettségi táján a Hajóban úgy beivott, hogy egy életre beléivódhatott, lassabban a poháremelgetéssel! Mi magunk, fodrászsegédként, minden esti borozgatások, sörözgetések, kevertezések… edzettségével valóban jobban bírtuk.

Pali Miska señornak. „I. Corvin u. 7. erőssen kopogni!!!" – címezte Pali haza Csabára, a Makarenkó utcai deákszállásról „señor K… M…"-nak. „…én is sokat tanulok, akárcsak Te." El is hanyagoltam a fodrászatot, megkezdvén elszakadásomat tanult szakmámtól, kedves vendégeimtől… Fáj neki, hogy az Építők sorozatban vereséget szenved. Érdeklődik a csabai hírek felől, „de azt hiszem, nem fogja már kielégíteni pesti viszonyokhoz szokott igényeimet". Amin néha összekülönböztünk. Én jobban ragaszkodtam a szülővárosunkhoz. Hogy elszakadni én is megkíséreljem. (Ami tart… egy életen át, hogy mégsem sikerüljön?) Szombatonként pl. a Veres Pálné utcai leánygimnázium bálja s a környék megannyi csurglija várja… Engem ez időben kizárólag a tanulás. Hogy pótoljam mulasztásaimat. (Érettségire végigolvastam nemcsak a kötelező, de az ajánlott irodalmat, sőt a csak megemlített szakirodalmat is. Történelemből, irodalomból… Bölcselet, régészet… A Szentírást, mintha regény lett volna.) A csurgli… Mit érdekelt volna ekkor engem?! („Lábszáron csurglizik az egyik tag.")

Dohány Törökbálintra, eltrinkeli. „Kedves Michael! A dohányt s a levelet megkaptam, melynek nagyon örülök… Állandóan részeg vagyok, rengeteg lóvét tudnék elbaltázni, ha volna. Őrjítő sokat piálok, ahogy kapom a pénzt, úgy iszom el. Beérett a lácsó bor, 10-esért olyan bort ihat az ember, hogy megszólal." Egy tiszántúli leventének a törökbálinti csiger is tokaji? „A pipik szintén futnak [a pénzeddel együtt?], módfelett jól állok mostanában velük, csak állandóan kinn lehetnék. Szerdán nem tudtam elkapni az egyik nőt, annyira trinkes voltam, erre föl gyerünk a jó szőlőnedűből, ott az ágyban rúgtam be úgy, mint egy állat. ½10-kor indultam befelé, mire beértem, totál lettem. …Ja, érdeklődsz, mikor szerelek le. Hát, édesapám, nagyon sok időm van még, úgy néz ki a helyzet, hogy dec. 21–22 körül szerelek le 15-e helyett. …Ez valószínű 100%, ha Kennedy be nem tesz. …Apropos – igen, a levelet átadtad Klárinak, kösz – bővebben leírhattad volna a jelenetet. Vagy más semmi nem történt? Írd le! Szerdán megnézem a Wales–M.o. mérkőzést, ha minden jól megy, s befut a dohány." Azért ha Klári írna… Kennedy meg. A dohányt meg ott egye meg a fene. (A húgom hívott Miguelnak. Más Miselnek. S így tovább. Sarusi öreganyám Misikámnak.)

Miska, Szögedéből. „Kedves Misi! Szerencsésen megérkeztem Szegedre. Két valamirevaló esemény történt, amióta itt vagyok Szegeden. Egyik a gólyabál, a másik a házibuli. A gólyabál a Hungáriában volt. A legelitebb hely Szegeden. Meg is éreztük a zsebünkön. Nem diákzsebnek való. Megittunk két üveg sört és két fél kevertet, 67 Ft-ot fizettem. Nem valami jó hangulatom volt… A házibuli elég jól sikerült. Sok pia volt… Zálogosdit játszottunk. Minden második zálog puszi volt. Azt hiszem, két hét múlva megismételjük… Lehet, hogy a gimibálra hazamegyek. Jól telt el Paliékkal a hétvége? Írjál sok mindenről és sokat, hamar… Baráti üdvözlettel: Miska." Vasutasgyerek, egyke, édesanyja szeme fénye. Ő álmodta orvosdoktornak? Mert mint kiderül, a diáktársaság életmódja eltérítette. (Addig jómagam kenyérkereső foglalkozásomat hanyagolva úgy nekiduráltam magam, hogy a levelező érettségin elért kitűnőt az új fölvételire nappali kitűnőt érő tudássá alakíthattam. Éjt-nappal könyv, tankönyv, szakirodalom…) (…A lányoknak: puszi, puszi, messziről.)

Pali a tanulásról, nőkről, fociról. Miről másról?... Leírja, mennyit kell tanulnia: „...átlag 12–1-ig vagyok fenn éjjel... Azt hiszem, hogy ez éppen elég ahhoz, hogy elriasszalak az egyetemi tanulástól. De ne csüggedj, tanulj te is a beszámolóra, mert a félév beszámít a fölvételinél." A jó félévi és évvégi, meg a kitűnő érettségi ellenére a korábbi 4-esek lehúznak, ezért nem vesznek majd föl. „El sem hiszed, hogy abszolút nincs időm szórakozásra. De Te bezzeg mindig azt csinálod [hogy a csudába ne!], a »csinos, jóképű, barna hajú Figaró«. A nők bálványa, ha-ha-ha." Ha, ha, ha. „Most hány nőt fűzöl?" (Ki tudja...) „Évával még nem kezdtél ki?" (Nem, nem.) „Írjál mindenről részletesen: a nőkről, fociról. Ha megtudod a gimibál pontos dátumát, azt is írd meg, mert lehet, hogy arra hazamegyek." A gimibál? Inkább a gimis lányok! Klári, Kati... Egyik szebb (volt), mint a másik. Pali szerelmei.

Milyen jó a barátaidtól kapott leveleket olvasni... Akkor; most.

Mi nővel, ő szolgálatban? „Kedves Misi! A Jászb. Vasas elleni meccset lehet, hogy együtt látjuk, vagy a Gyulát. Nem tudom, speciel Te hol töltöd jelen pillanatban ezt az éjfél után ½2 órát, de biztos jobb környezetben, mint én. Én ui. szoliban vagyok. Te meg – pl. nővel, bálban, vagy éppen otthon alszol a meleg paplanos ágyban. Elhiszed, ugye, Te szegény dolgozó ember, hogy ez mind jobb. Na, de ne filozofáljunk, majd elmarod még Te is a dákót derékba. [Elmartuk!] Egyébként közlöm veled, hogy megvagyok – vastagszik a pofámon a bőr, lassan mindennemű letolást simán átvészelek. ...Vak Bottyán SE, ez a csapatunk neve, megjátssza a sereghajtást. [Bandi odahaza, Csabán az Építők második csapatában hajtott.] El van ismerve, hogy tud a csapat, de eredményt csak akkor ér el, ha van valami komoly cél (pl. pia, 36 óra eltáv Bp-re), tehát hajt a csapat... Klárinak ne mondd, hogy írjon, azt kár lenne közölni vele. Misi, elmaradott ember vagy, ha azt hiszed, hogy nem volt az enyém. Te vagy az első, akinek mondom (de te nehogy eldumáld), hisz szerettem és sze... – és ezért nem mondtam soha senkinek. Nincs Duma. Szia." Hogy lenne.

Fodrászat, hogy mást ne mondjunk. „Leveled megkaptam, örülök, hogy végre hallok valamit felőled. Az otthoni helyzetről, amit az újság hoz, mindent ismerek. [Törökbálinton a viharsarki katonafiúk olvashatták a csabai újságot?] Olvastam rólad is, egyből tudtam, hogy rólad van szó, mikor a címet s az első sorokat elolvastam. Hát igen, menő vagy, Misi, figaró vagy, fiú. [A Békés Megyei Népújság *A szépség ifjú mesterei* című tudósításában foglalkozott velünk.] No, meg a kozmetikus kislány, az se kutya. Örvendek, hogy ennyire jól állsz a pipikkel [a cikkben nem erről volt szó...], remélem, juttatsz majd nekem is egy párat. Jók ezek az asszonykák. Sejtem! – én is ezeket komálom. Egyébként az Építők gyönyörű szereplését sajnos olvasom, le vannak ganézva – elmehetnek a búsba –, kb. harcolniuk kell majd a kiesés ellen a szép fiúknak. Te, Pityu az egyben játszik már. Múlt vasárnap bal szélen, most meg halfot játszott. Föltört a fiú. [A bátyja, Laci ifiválogatott volt, most jön az öccse is? Csapatnyi labdakergető a Corvin utcából.] „Kimaradásra sem igen mehetek, úgyhogy sajnos eléggé nehezen jutok pipihúshoz. Legutóbb vasárnap jutottam csajhoz. Rég volt, s hogy mikor megyek ki legközelebb, az a jövő titka. ...Szóval bízni kell, remélem, karácsonyra otthon leszek, jöhetnek a nők." Hogy jöttek-e, nem emlékszünk. Amúgy pedig: katonabeszéd! „Kláriról nem tudsz semmi okosat, nem baj, majd otthon utánanézünk. ...Üdvözlöm az ismerős fiúkat – a spinéket csókolnám. Mutterékat szintén. Szia." Szia.

Madison, twiszt, tangó... No, meg Illések! Pesten, Pali a barátaival „valami közgé technikus bálon, állati jó volt. Illések (tiszta gitárzenekar) játszottak...

Különben a twistet már unjuk, és itt gyorsan hódít a madison. Mindenre ezt táncoljuk… Tudok egy pár figurát." Bemutatta Csabán a Balassában is, de nem volt olyan kemény, mint az én korábbi twist-előadásom, aminek a vége a hátrahidalást követően a tánciskola verőlegénye által nekem adott nyakleves lett. A nagylány sírva ment vissza az anyukájához. „A nők terén egyelőre nyomor." Ez a legrosszabb, a fiúk nemi nyomora. (És a lányoké?) (Inkább lapozz.) „Rosszabb, mint Csabán. A jó nő (legyen bár 14 éves is) mind foglalt…. Az Építők botrányosak… Különben a kis Kati ír rendületlenül, de még milyen hízelgő leveleket. El sem hinnéd. Azt írja, hogy megvárja, míg elvégzem a sulit. Érted. Persze lehet, hogy viccnek szánta, de mégis. Botrányos, hogy mik vannak." Ha az a Kati, akire gondolok, a legszebb, legkedvesebb, legvonzóbb volt a barátom valamennyi szerelme közül. Hogy aztán nagyon fiatalon, már más asszonyaként elragadja a rák. Édes jó Istenem. Az élet botránya. A valódi.

NAGY ÁRPÁD PIKA, Erotika-fejek, 1999 k.; Udvarló-fejek, 1999 k.; Háború-fejek, 1999 k.; Buborék-fejek, 1999 k.

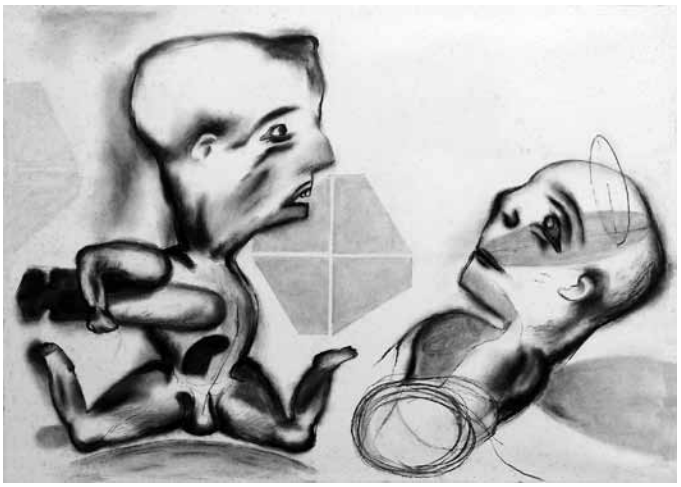

kortársalgó

SZIGETHY GÁBOR
Lapszemle XI.

SZIGETHY GÁBOR (1942) Budapest

Déry Tibor Kossuth-díjas magyar író okos ember volt. Kalmár László Kossuth- és Állami-díjas matematikus okos ember volt. Bóka László József Attila-díjas költő, író, irodalomtörténész okos ember volt.

A Szegeden megjelenő Tiszatáj 1948. szeptember–októberi számát olvasgatom, nem hiszek a szememnek: fent nevezett okos emberek elképesztő ostobaságokat, silány közhelyeket, korszínű hazugságokat írnak, szónokolnak, hirdetnek versben, útirajzban, politikai röpiratban.

Feje tetejére állt a világ?

Bóka László írásait a háború előtt rangos lapok – mások mellett a Nyugat, Magyar Csillag – közölték; tanulmányait, verseit Babits Mihály, Illyés Gyula ítélték közlésre méltónak, s most, 1948-ban – ez idő tájt Bóka László közoktatásügyi államtitkár! – így lelkendezik marxista hevületű *Öntik a szurkot* című zöngeményében:

Foldják a tanktörte utat,
nagy üstökben rotyog a kátrány.
Barna, félmeztelen parasztok
öntik a szurkot. Csodálatos látvány!

O tempora! O mores! Micsoda idők! Micsoda erkölcsök! – jajdult kétezer évvel ezelőtt Rómában Cicero. Illyés Gyula igencsak elcsodálkozhatott Budapesten, amikor a Tiszatájban ezt a munkásmozgalmi rigmusnak is silány versikét olvasta. Aligha vigasztalhatta magát egy emlékezetében élő régen írott Bóka László-vers címével: *Talán Isten akarta* (Magyar Csillag, 1942. február 1.).

Kalmár László ez idő tájt elismert, Európa-rangú matematikus. Meghívják s lehetősége van – akkor ez politikai kiváltság! – Amszterdamba repülni a nemzetközi filozófuskongresszusra. Szemüvegébe, nem tudom, mikor s miért, sokdioptriás marxista lencsét illesztett: 1948-ban mindent azon keresztül lát, szemlél, ítél meg: „Hollandia egy nagy belterjes legelő... Az az ember érzése, grófi kastély parkjában van. Távoli szántóföldjéről bőségesen megkapja a gróf a paraszt verejtékes munkájával termelt értéktöbbletet, azt növeszti hát a parkjában, ami a szemének kedves."

Tudós, kutató matematikus, városához hű szegedi polgár, jól érzi magát a kellemesen kulturált, *európai* országban: „A házak csinosak, tiszták: legtöbbje klinker-téglából épült, a tetőcserepek kerámia benyomását keltik. Mosni szokták a házak falát kívülről." A számok sokunk számára titkos birodalmában jártas, jól tájékozódó professzor azt nem tudja (vagy nem meri?) eldönteni: szabad-e egyértelműen dicsérnie az *imperialista* Hollandiát. Az elismerés mellé odabiggyeszt egy nehezen értelmezhető mondatot: „Általában kínos a tisztaság és a rend."

A tisztaság és a rend kínos? Miért?

Az újsütetű marxista tudós számára tehát a rend és a tisztaság is ellenszenves, ha azzal egy imperialista országban találkozik, hiszen számára az a tisztaság és az a rend csupán a holland munkásosztály kizsákmányolásának *kínos* következménye, eredménye?

Elismeri: Hollandiában mindenkinek jut *elegendő* élelmiszer, de szigorú jegyrendszer van, míg nálunk, a szocializmust építő Hunniában az üzletekben minden, amit szem-száj megkíván, megvásárolható; még holland csokoládé is, ami egy amszterdami polgár számára elérhetetlen – akkor. Nem sokkal később Hollandiában megszűnt a jegyrendszer, nálunk bevezették. A hollandok kakaót ittak, mi *uzsonnaital* nevű, barna pöttyös zacskóban árult, Isten sem tudja, miből gyártott-kotyvasztott tejszínezőt.

„Kérdeztek az iskolák államosításáról is. Elmondtam, a protestáns egyházak békés megegyezés útján rendezték ezt a kérdést, a katolikus egyház magyarországi feje azonban nem ült le tárgyalni a kisgazdapárti kultuszminiszterrel." Kalmár László nem tudta vagy nem akarta tudni: Ortutay Gyula hathatós kommunista segédlettel épp azért lett (lehetett!) 1947. március 14-én vallás- és közoktatásügyi miniszter az egyházi iskolák államosítására nem hajlandó s ezért rangjáról, hivataláról lemondó Keresztury Dezső helyett, mert Keresztury Dezső miniszter úrral szemben Ortutay miniszter elvtárs alázatosan engedelmeskedett az egyházakat tűzzel-vassal pusztító, Moszkva-lakáj Rákosi Mátyásnak.

A tudós, marxista matematikus lelkesen magyarázza Amszterdamban *imperialista* filozófus vitapartnerének: „Ha meglátogatna bennünket, látná, hogy nálunk teljes a szabadság intellektuális téren is, vitatkozás útján győzik meg egymást az emberek, ha úgy látják, a másiknak helytelen az álláspontja."

Íme, a marxista gondolkodás torz, mindig erőszakba torkolló, emberi használatra alkalmatlan alapállása: a másiknak soha nem *más,* hanem mindig *helytelen* álláspontja van.

Próbálom elhinni: 1948 nyarán Kalmár László professzor úr *hitte,* amit mond – és nemcsak *mondta*. Vakságának ez lehet egyetlen mentsége.

Költői kérdés: van mentség arra, ha okos emberek nagyon korszínű – Kölcsey Ferenc úgy mondta, írta: *korkegyenc* – politikai álruhát, maszkot, védőruhát öltenek?

Déry Tibor 1948-ban Szegeden ünnepelte a *felszabadulás* ünnepét. „Ez a nap nekem személy szerint is ünnepem, mert háromszoros felszabadulásom köszönhetem neki: felszabadultam mint ennek az országnak a polgára, felszabadultam mint író, s majd harminc évi külső és belső emigráció után felszabadultam mint kommunista. Soha el nem múló hálát és hűséget érzek ezért a Szovjetunió iránt."

Déry Tibor számára a *múlt,* az 1945 előtti évtizedek: *ritka boldogtalan kor*. Rettegve gondol arra: egy harmadik, a *reakciósok* által kívánt, szorgalmazott, kirobbantott világháború szenvedéseit, embertelenségét, pusztítását sem az ország, sem az emberiség nem lenne képes túlélni. Babits Mihály 1935-ben írott *Békekiáltvány*át idézi: „A mai háború nem otthonunk védelmét, hanem otthonunk áldozatul dobását jelenti. Éppen ezért hangos szóval ítéljük el azt is, aki a háborút vagy háborús érzületet nemzeti jelszavak szép köpenyébe takarja. Az új világháború nem nemzeti, hanem nemzetközi ügy: nemzetközi üzletcsoportok és érdekszövetségek harca. A szegény nemzetek csak mint áldozatok kerülnek bele. Aki a nemzet szent nevét keveri ezekbe az aljasságokba, s az emberiség ellen készülő merényletet nemzeti frazeológiával szépíti: a mi szemünkben nem lehet más, mint hazaáruló és nemzetgyalázó."

Babits Mihály próféta: 1935-ben látta a jövőt.

Déry Tibor kommunista: 1948-ban *korszínűen* értelmezte a próféta látomását: „S csatlakozni szeretnék Babits hangjával, a magaméval, valamennyiünkével annak az egyetlenegy politikai hatalomnak a hangjához, amely ma egyedül áll ki a békéért, felszabadítónknak, a Szovjetuniónak a békeszavához."

Pusztába kiáltott szó a próféták látomásos jajkiáltása: Babits Mihály *Békekiáltvány*a csak 1945-ben jelent meg. Akkor már az emberiség túlélte a második világháborút, újra megcsonkítva, újra gyarmatosítva Magyarország és a magyarok is. 1948-ban voltak, akik a harmadik világháború kitörésétől rettegtek. Voltak, akik a kommunisták érzékelhetően erősödő rémuralmától iszonyodtak, és ha tehették, elmenekültek. Nagyon sokan az elszegényedéstől, hazájukhoz ragaszkodva, itthon-otthoni életüket őrizve mindennapi létük és szellemiségük megsemmisítésétől féltek.

Hatéves voltam 1948-ban, az idő tájt a Szent Imre herceg úti általános iskola (egy évvel korábban még Szent Margit leányiskola) első osztályos tanulója. Az ábécé elsajátításával küszködtem, a harmadik világháború kitörésének lehetőségével nem foglalkoztam. Ma sem vonom kétségbe, hogy Déry Tibor 1948-ban őszintén rettegett, és valóságos veszélynek látta a harmadik világháború kitörését, az imperializmus és a szocializmus világháborús összecsapását, mindent és mindenkit pusztulásba sodró egymásnak feszülését. De újra és újra elolvasom *A béke és a háború kérdéséről* írott beszédének szövegét, és nem értem – vagy értem? –, miért idézi Babits Mihály próféciáját megcsonkítva, meghamisítva. „Talán egy új világháborútól reméljük visszanyerni, amit az első elvett? Nincs magyar, aki ezt kívánná" – írta 1935-ben Babits Mihály, és így folytatja: „De jól tudjuk, hogy ez nem is lehetséges. Tudjuk, hogy a jövő háborújában nincs többé győzelem. A győző éppen úgy elbukik, mint a legyőzött. S Magyarország elbukhatik akkor is, ha szövetségesei győznének. Sem az ellenség, sem a szövetséges nem lesz iránta kíméletes."

Ezeket az 1935-ben még prófécia-, 1948-ban már valóságtartalmú, keserű mondatokat Déry Tibor nem idézi. A magyar író kommunista, a *helyes* marxista álláspontot képviseli: „Lehetetlen fel nem ismerni, hogy mindaz, ami ellen mi küzdünk, a faji elvakultság, a nacionalista gőg, a társadalmi elnyomás, a tőke kapzsisága, az tehát, amit politikai köznyelven ma fasizmusnak nevezünk, újra ökölbe szorítja kezét."

Világ korlátoltjai, egyesüljetek!

Üzenem Déry Tibornak odaátra a *fasiszta* Bibó István történetét.

1956. november 4-én a már szovjet katonák által megszállt magyar Parlamentben Bibó István szobájában, íróasztalnál ült, és fogalmazta a Nagy Imre-kormány utolsó nyilatkozatát. Belép egy szovjet tiszt, érdeklődik: *Ki ez az ember?* Mondják: *miniszter*. A szovjet tiszt sarkon fordul, átmegy tájékozódni az épület másik szárnyába, ahol néhány, eddig lapító kommunista tanácskozik, s várja a fejleményeket. A Parlamentben jön-megy Majláth Jolán, Erdei Ferenc felesége, aki ebben a helyzetben még nem tudja eldönteni, melyik oldalra kell állnia. Fér-

je, Erdei Ferenc hajdan parasztpárti politikus volt, aztán kommunista miniszter lett, most éppen miniszterelnök-helyettes Nagy Imre kormányában; előző este Maléter Pál honvédelmi miniszter társaságában Tökölre ment tárgyalni a szovjet vezérkarral, de még nem érkezett vissza, és sejthető, hogy egyhamar nem is fog visszatérni, hisz már a Parlament épületében is szovjet katonák dirigálnak.

A szovjet tiszt érdeklődik: *Ki az a Bibó István?* Majláth Jolán válaszol: *A Nagy Imre-kormány államminisztere*.

Szóval fasiszta! – mondja a szovjet tiszt. *Nem!* – válaszol riadtan Majláth Jolán. *Kommunista?* – kérdezi a tiszt. *Nem* – állítja határozottan Majláth Jolán. *Fasiszta!* – zárja le a vitát a szovjet katonatiszt.

Tehát mindenki, aki a kommunistákkal nem ért egyet, azaz *más,* tehát nem a *helyes* (az *egyetlen* helyes!) álláspontot képviseli, az világháborús uszító, fasiszta. Déry Tibor szerint 1948-ban a szocializmust, tehát a világbékét veszélyeztető sötét ármány, emberiségellenes ideológia az újraéledő fasizmus: „A haza féltése nyilvánvalóan jogos és természetes érzés, de a hazafiúi aggodalom ürügyén ma már mindenféle új nacionalizmusok keletkeznek."

Magyarországon, 1948. szeptember–októberében a *patrióta többség* (a „nacionalisták") a hazáját féltette, a *kommunista kisebbség* (az internacionalisták) a szocializmust.

A kommunista Déry Tibornak 1957-ben, amikor elvtársai néhány évre börtönbe zárták, cellamagányában volt ideje azon töprengeni: miért volt vak 1948-ban, miért gondolta, hitte, vallotta az egyetlen helyes, tudományos világnézetnek a marxista tévtanokat.

A harmadik világháború – Istennek hála! – elmaradt.

A próféta Babits Mihály keserű jóslata Magyarországról beteljesedett: „Sem az ellenség, sem a szövetséges nem lesz iránta kímélettel."

A politikai hatalmat csalással, erőszakkal, erkölcstelen ügyeskedéssel elbitorló kommunista kisebbség sem volt az: Moszkva rabszolgájává alázta Magyarországot, rab néppé nyomorította a magyarokat.

A patrióta többség összeszorított fogakkal, lehajtott fejjel tűrt, várt, reménykedett – 1956. október 23-ig.

És azután még harminchárom évig.

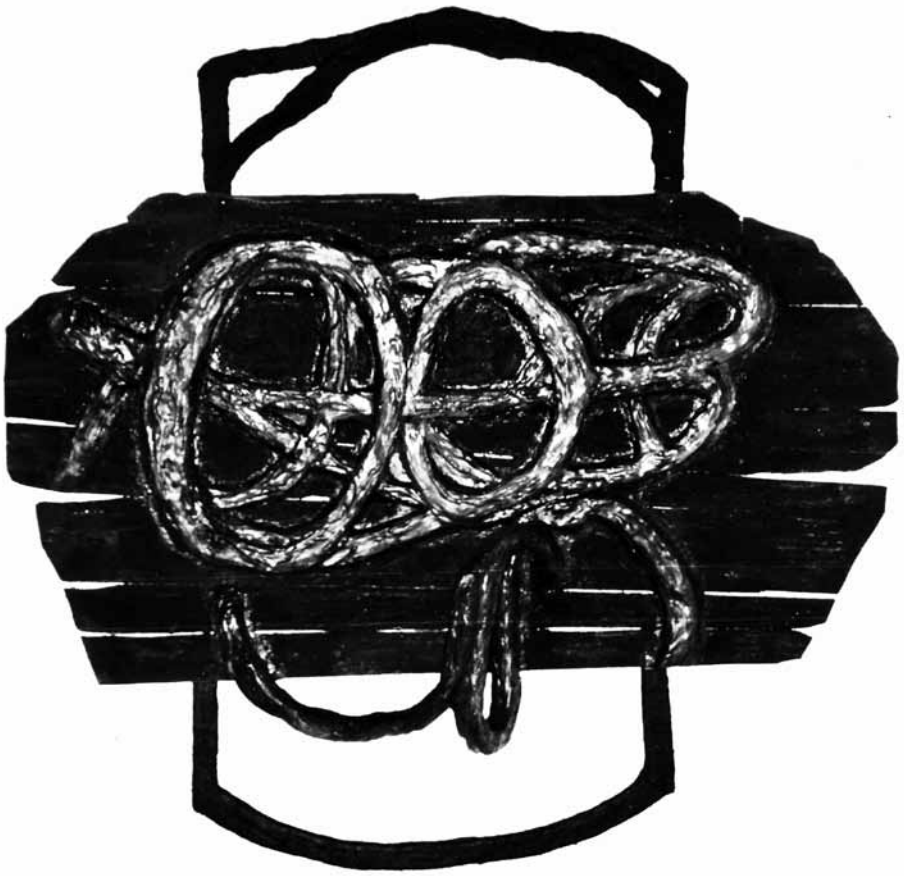

NAGY ÁRPÁD PIKA, Cím nélkül 3. (PANTENON, Szentendrei Képtár), 1992

NAGY ÁRPÁD PIKA, Elődök 3., 1993–96 k.;
Látomás 1., 1991

NAGY ÁRPÁD PIKA, Képlékeny tér 3., 1991;
Roncs 4. (Jacuzzi-rajz), 1997

szülőföldem

VÖRÖS ISTVÁN
Szülőföldjeim

VÖRÖS ISTVÁN (1964) Budapest

1. JÁNOS KÓRHÁZ

A János kórházban születtem. Ez a hely kéne tehát szülőföldem origója legyen, de talán azóta se jártam ott, mellette persze sokszor, villamossal, kocsival, bringával a közvetlen közelében. Semmit nem érzek. A szülőföld közepe érzéketlen terület. Viszont a pesti oldalon az a kórházépület az Állatkert mellett, ahol az én gyerekeim születtek, sokkal jobban meghatároz. Hetente elmegyek mellette vonattal. A munkahelyemre tartva. Épp átépítik, de más épületekkel ellentétben legalább nem bontották le. Két szülésben vettem ott részt. De részt vesz-e az ember a saját születésén? A csecsemő is szenvedi? Meglehet. De közben még épp nem vagy. Állítólag nehéz, hosszú szülés volt. Éjfélkor születtem. Két nap határán. A kórház egy kilométer sugarú körében telt a gyerekkorom budai része, előbb a Mártírok útján laktunk, aztán a Kisrókus utcában. Két csodálatos, megfejthetetlen név. Az elsőhöz kellett a félrehallás, a második név ma is megvan, híres utca lett, a gyár helyére a Millenáris került. Felnövekedve végignéztem, ahogy az ablakunk alatt megépül a Kohó és Gépipari Minisztérium. Túl is nőtte az ablak magasságát. Aztán Nehézipari, majd Ipari Minisztérium lett. Most azt is lebontották. Ronda épület volt, nem kár érte, majd kerül a helyére egy még rondább. Csak annyi az érdekes, hogy ötven fölött az épülés oldaláról a lebontásokéra kerül át az ember. Már látja az időt. Látja, mert sok mindent nem lát, amit látott. Már érzékeli a lassabb folyamatokat is.

Mennyi ház veszett el, mennyi otthon ezalatt? Mennyi fa, épület, telek, szőlő? Mennyi üdülő, barát, rokon? Mennyi ruha, mennyi nap, mennyi beszélgetés, mennyi lehetőség?

Jöttek persze más lehetőségek. Kamaszkoromban egész életműveket terveztem el, ötletek sorát, melyeket majd filmrendezőként megfilmesítek. Ha valaki azt hiszi, nem lett belőlük semmi, téved. Van, amelyiket elfelejtettem, de az is valami. Mást megírtam színdarabként, nyertem is vele egy nagy pályázatot – majdnem, mert a díjkiosztás reggelén felhívtak, hogy utolsó pillanatban másodiknak raktak le. Több mint tíz év alatt nem tudott ez megfordulni bennem? Meg tudott, meg tudott, forog is szépen. De a szülőföldem felém fordított arcára nagyon jellemző, hogy: Majdnem! Meg: Persze, de talán mégse te. Majd valaki más. Ugyan miért akartad? Ebbe rohanok bele mindig. Ebbe a kirohanásba, kimaradásba. Ez a visszasöpörtség a hazám.

Mindannyian kudarcok sorozatán jutunk előre a sikerekbe, és sikerek sorozatán át a kudarcokba. Ebből a hazából, a félresöpörtség-érzetből el kell menekülni. Menekülni kell a begyökerezettségből, begyöpösödöttségből mindannyiunknak. Bárkiből könnyen válik kudarcgyűjtő. Szerencsére ott van a tudatalatti, ahová az ilyen hamis képeket bele lehet dobálni, hogy ott szépen megemésztődjenek. Nem szabad szíre-szóra előrángatni onnan bajainkat.

Egy országot, egy korszakot, egy társadalmat alapvetően kétféle dinamika jellemezhet. Kétfelé tekeredhet időspirálja. Vagy az egymást erősítő sikerekében pöröghet, avagy ellenkezőleg, a feltorlódó kudarcokéban tétlenkedhet. Gyerekkorom óta ezt a harcot látom: a szabad vállalkozókedv és a felülről való megmondás vitáját. Gyakran a szabadság vereségével.

Kár volt ebbe a szövegbe belefogni, ha csak panaszládának akarom használni. Mindenki hordoz annyi sebet, hogy ugyanezt nyugodtan elmondhatná. Ismerem az életet, senkinek se sikerül minden, nem gond. Akinek sikerül, annak se sikerül. Van itt valami idegenségérzés, amit körül szeretnék járni. Körüljárom a saját idegenségérzésemet, és megvan a hazám. Dehogy. Ezt nem gondolom. Épp ellenkezőleg, inkább nagyon is sok helyen vagyok otthonos. Talán több helyen is, mint illenék.

De azért ne térjünk ki az elől, amiről beszélni próbáltam. Hisznek önök a lélekvándorlásban? Mert én nem hiszek. Én tudok róla. Szerintem más bolygókról is lehet idevándorolni. Messzi, távoli galaxisokból. A léleknek nem kell nagy tereken keresztüljutnia, hogy ideérjen. De hagyjuk az ezoterikus zöldségeket, nem is ezt akarom mondani. Az azért sok mindenre magyarázat volna, ha valami más bolygóról pottyantam volna ide. Nem tudják elképzelni a meglepett idegenségnek azt a fokát, ahogy a gyerekkorom első évei teltek. A folyamatos undorban. Maga az evés mint borzadály. Hús? Büdös, zsíros. Tej, fehér nyálka. Bűzlő ételek a töltött káposztától a halászléig. A kolbász. Nagyon nehéz volt minderre rászoktatniuk szüleimnek és nevelőimnek. Húsz évbe tellett. Most próbálok visszatérni a gyümölcsök, zöldségek barátságos, nem visszataszító világába. Idegen voltam a saját gyerekkoromban?

2. MÓR

Kettő- és négyéves korom között vidékre kerültem. Az első egységesebb emlékek onnan valók. Írtam már sokat róla: Bakonymérő. Csak a térképen nincs ott. Az eredeti neve: Mór. Sváb falu. Mert svábok vagyunk, bár németül már elfelejtettek megtanítani. Nincs rá mód. Nem adódik. Bár szeretnek, az nem kérdés, de a jövőmre nem gondolnak. Igen, ki kell mondanom, szeretnék kétnyelvű lenni. Nagy küszködésekkel megszereztem magamnak a nyelveket, a csehet, a németet, az angolt. De oda kellett mennem hozzájuk további szülővárosaimba: Prágába, New Yorkba, Berlinbe.

Látható, hogy alapvetően fővárosi vagyok. (NY nem főváros? – csak a világ fővárosa, bár még a nevét viselő államnak se, közjogilag.) Úgyhogy gyerekkoromban arra jutottam, ha a város, ahol lakunk, a főváros, akkor ahol a nagyszüleim laknak, annak a főfalunak kell lennie. Sajnos azóta várossá emelték, így most már kisváros, főfalu helyett. Ugyanez még egyszer megtörtént az életemben. A falu, ahol nehéz szülés, több év katasztrofálisan rossz tanítás után valamennyire egyetemi oktatóvá formáltam magamat, Piliscsaba, a leglegendásabb hely volt, állítólag az egyetlen falu a világon, ahol egyetem van. Erre nem város lett belőle is? Ahogy gyerekkorom másik büszkeségéből, a világ legnagyobb községéből, Érdből. Tudni kell megbecsülni a kicsiséget, mert nagyok itt és most nem lehetünk. Ám a kicsiségben ugyanolyan horizontok nyílnak, mint a nagyságban. A különbség csak az, hogy a kvantummechanika törvényei fognak rá vonatkozni, nem pedig a newtoniak meg az einsteiniek.

A kicsiség megbecsülése nem más, mint a versírás. A legnagyobb költők tudják a legtöbbet a kicsiségről (a részletek, a kicsiségek!). Nem mintha rögtön megszerettem volna a verseket. Egy óvodai ünnepségen a *Kutyatár*t kellett mondanom, és így szembesülni, hogy van egy költő, akinek ugyanaz a neve, mint nekem. Vörös. Vagyis hát Weöres.

Nem elég, hogy Mór volt a főfalu, de abban a legkülönlegesebb ház vitathatatlanul a miénk. Hogy miért volt olyan különleges? Mert egymagában állt az utca közepén. Az öt utcaszerűség találkozásában képződött hosszúkás és szintkülönbséges tér közepét a harmincas években megvette a nagyapám, hogy oda építse föl a boltját és a házát. A bolt később a belvárosba költözött,

NAGY ÁRPÁD PIKA, Generációk, 2006;
Egymás között, 2007

NAGY ÁRPÁD PIKA, Fenyegető vákuum, 2006;
Alkonyat után közvetlenül, 2006

aztán az állam kezére szállt. Gyerekkoromban a következőképpen festett a ház: sárga fal fehér keretcsíkokkal. Lejtő miatt aszimmetrikus épület, amelyet három irányból utca vesz körül, szemből, ahol máig megvan a befalazott boltajtó, kis libalegelővel, lentről pincebejárattal. A negyedik oldalon egy parányi kert csatlakozik az épülethez, mögötte ugyanekkora baromfiudvar, ezeknek a lenti utca felőli oldalán alacsony tégla-, a másikon magas kőkerítés fut, aztán az egész a nyárikonyha épületében végződik. Némileg egy római kori átriumos magánház szerkezetét mintázva. Tehát mi még római korból itt rekedt maradványok vagyunk? Rómaik? Magyarul beszélő latinok? Őseurópaiak? Nemcsak Klagenfurtban vagy Kremsben, de Rómában is mindig otthon éreztem magamat. Bár németül gyengén, olaszul csak az intuíció szintjén tudok, a nyelvek közös európai alapját még akkor is értem, ha az anyanyelvem grammatikája más. Nemcsak grammatikája van a nyelvnek, hanem egy grammatika alatti rétege is. Az már a magyarban is közép-európai. Áll a magyar nyelv sodrának közepén is egy körbefalazott ház, melynek ablaka a völgyben rejlő toszkán hangulatú tájra nyílik, ezen a látványon keresztül értek meg sok mindent, aminek megértésére a tudásom nem is jogosítana fel. Ha odafigyel az ember, észreveheti, hogy többet ért, mint amennyit értenie lehetséges volna. De a lehetetlen elérése lehetséges. Ebből persze az is következik, hogy a lehetséges elérése viszont sajnos gyakran lehetetlen. A nyelveket tanulja az ember, tanulja, nem történik semmi, míg egyszer csak egy reggel minden bejelentés nélkül megnyílnak. Már az, amelyiket addig eredménytelenül, ám kitartóan tanultuk.

Ez az írás arról szól, mitől vagyok annyi helyen otthon Európában. És lehet, hogy ez a móri, nagyszülői ház az oka az egésznek. Maga Mór. A kétnyelvű falu, ahol sikerült ugyan elkerülnöm a kétnyelvűvé válást, de a többkultúrájúvá válást nem. Nagyszüleim nemzedékének kihalásával nagyjából eltűnt a kétnyelvűség a településről. Bár a behajtásnál még németül (svábul) is ki van írva, hogy Moor, de külön oszlopon nemrégiben megjelent a rovásírásos felirat is. Ez alighanem a magyarság kizárólagosságát jelenti. Az üzenet annekszió, kiszorító élét nehéz lenne nem érzékelni egy sváb nagyanyanyelvű őslakosnak. Azt olvasom ki belőle: Mi itt nem akarjuk a kétnyelvűséget, a többkultúrájúságot. De aki a több*kultúrá*júságra nemet mond, az közben mellékesen a kultúrára is nemet mondott. (Ráadásul az állammal megerősített nemzetiség egyeduralmát hirdetők világa rémes jövőt sejtet a magyarok számára Erdélyben, Szlovákiába, a Vajdaságban. Ha régiónk megint nemzetállamokra esik szét, akkor az erdélyi magyar kultúrának hosszú távon vége.) És ez újra csak azt jelenti, hogy a kultúra maga kerül veszélybe. Móri sváb vagy erdélyi magyar kultúra nélkül már nagyon nehéz lesz kultúráról beszélni. Magyar és egyetemes kultúráról. Igen, én Kolozsváron is meglehetősen otthon érzem magam.

Talán még ennél is messzebbről jöttem. De az a móri udvar a hároméves gyereknek teljes világot kínált. A hatvanas évek derekán jártunk, a nyárikonyha nyitott ajtaján folyamatosan kihallatszott a jókora rádióból a műsor: zene, hírek, vízállásjelentés. Amikor az utóbbiban némelyik település neve után hozzátették, hogy „duzzasztott!", annak különösen örültem, mert a zúza szó jutott eszembe, és így maga a levesben kékre főlő csirke- vagy liba-zúzógyomor, melyet, úgy tűnik, hamar megszerettem. Nem is volt az hús. Rugalmas, szinte gumiszerű anyag, semleges ízzel. Az volt nekem való. A fantáziálás néha annyira elragadott, ki tudja, talán előző szülőhazám tájain jártam, hogy rám kellett szólni, mert arcjátékom és mozdulataim arról tanúskodtak, hogy nem vagyok itt jelen. Annál keservesebb volt a visszatérés az úgynevezett aktuális realitásba.

Amikor már Budapestre jártam általános iskolába, a nyarakra mindig leszállítottak Mórra. Milyen szép volt (de kinek volna erről másmilyen emléke),

mikor az iskolai táblán elkezdtük írni, hogy: !, Ó!, IÓ! CIÓ! ÁCIÓ!... Volt, hogy már május utolsó napján Juliska néniék nagy szürke Warszawáján Mórra utaztam, és néha csak szeptember 6-án kezdődött az iskola, tehát egy bő negyedév állt rendelkezésemre az önfeledt szabadság paradicsomában. Ha az örökkévalóság nem lenne más, mint hogy megszámlálhatatlan ilyen napot töltök nagyszüleimnél Móron, unokatestvéreim váltakozó társaságában, barátokkal az utcán lődörögve, később egyre többet olvasva, akkor elvállalnám. Ez bármeddig jó volna. Nagymama, nagypapa, a cseresznyefa a szőlőben (az a nagy, öreg fa volt talán a harmadik nagymamám). Ebédre borsóleves, krumplistészta. WC helyett a ház mellé tapasztott pottyantós kőbudi, ahová nyári estéken lehallatszott a nem sokkal fölöttünk, a lápon levő mocsári tóból a békák éktelen brekegése. Azt énekelték: „Nyár van, az öröklét talán lehetséges, kikeltünk, langyos vízben ünnepeljük a létet. Ez sose lesz másként." Magam is úgy éreztem, mint ők. Másként lett, mert a tavat szeméttel kezdték feltölteni, és a környező házak között édeskés, savanykás szemétszag terjengett.

Jó néhány dolog van, amit már többször megírtam ebből az időből, szégyellnék most újólag előhozakodni vele, bár felelőtlen nagyképűség volna azt hinni, hogy az olvasók mind végigtanulmányozták összes műveimet. És még aki meg is tette ezt, nyilván egy csomó részletre nem emlékszik. Na persze a múlt, mint mindannyiunknak, nekem is fekete foltok hosszú szalagja, míg egy-egy színes emlékfoszlány fel nem dereng rajta.

A szőlő nem volt messze, negyedóra séta, öt perc bicikliút. A domb szélén húzódó pincesor két háza közti sikátoron át kellett fölmenni a rögtön meredeken emelkedő borozdába, mely mély volt, és a széle fűvel benőtt. Az első kilaposodásnál állt az emlegetett cseresznyefa. Nemrég jártam a közelben, akkor még megvolt ez a növényi nagymama. Miközben a másik kettőt, a vér szerintieket már eltemettük. A cseresznyevér szerinti nagymama után újabb meredek következett, majd a viszonylag keskeny szőlősáv át is hajlott a túlsó lejtőre, ahonnan már nem a falura nyílott lélegzetelállító kilátás, hanem a Vértes és az Újtelep felé.

3. KISRÓKUS UTCA

Az év háromnegyede viszont a Kisrókus utcában és a Marczibányi téri általános iskolában telt. Leszámítva a hétvégéket, mert szombaton, a kétórányi tanítás után a Trabantunkba pattantunk, és rohantunk le Mórra. Mikor bejött a szabad szombat és a második Trabantunk, akkor már péntek este. A vasárnapi reggeli volt Móron a legjobb. Sült kacsa- vagy libamáj tört krumplival, zsemlén kisütött vérrel és apró csemegeuborkával. Aztán visszamentem aludni, és a kedvenc kék párnámon még színes álmok kavarogtak a fejemben egészen a rádióban tizenegy órakor kezdődő vasárnapi koktélig.

Szóval az év háromnegyedének öthetedében Budapesten tartózkodtam. Hétfőtől péntekig. Persze folyamatosan Pesten laktunk, de egész évben Móron víkendezünk, így mind a kettő egész év. Tehát egy év alatt kettő. És ezért is éreztem magam úgy az osztálytársaimra pillantva, akiknek nem volt egy ilyen másik, titkos életük, hogy hátrányban vannak velem szemben. Nekik kevesebbjük van. Csak egy, városi életük. Egyik osztálytársam, aki pár nyári hetet mindig egy nógrádi kis faluban töltött gyerektáborban, próbált úgy tenni, mintha az ő fontoskodva emlegetett alkalmai fölérnének a valóságos falusi élettel. Nem is sejtette, hogy én tudom, mekkorát téved.

Vitt még út tovább Mórról is. Beljebb a valóságba, kijjebb az álomvilágból. Amikor átmentünk a közeli Nagyvelegre nagyapám testvérét, Misi bácsit meg-

látogatni, akkor a falusi lét olyan mélységeibe jutottunk, hogy a kerítésen túl folyó Galya-patakban nyugodtan fürödhettünk az unokaöcsémmel.

De azért a nyolc év a Marczibányi téren, bár én hétvégére mindig eltűntem, meghatározó volt. Ámde nem tudom, mit határozott meg. Életem legsikeresebb időszakát ott éltem. Tanulmányi versenyek, egyszerre történelemből és matematikából, föllépés humoros szavalókörünkkel, a Félix kórussal sok helyen, még a rátóti humorfesztiválon is. Aztán a gimnázium ezt az egészet szétzilálta. Még szerelmemmel, O. Krisztával is megszakadt a kapcsolatom, mert föl sem merült bennem, hogy más iskolába járva is jogunk és módunk volna találkozni. A hely és a lehetőségek szelleme? Vagy szellemtelensége?

Minden helynek van szelleme. Erős alkotó kisugárzása. Mostanában, ha bárhová utazom, igyekszem alkalmat találni a versírásra, hogy erőt tudjak meríteni ebből a helyi kisugárzásból.

4. PRÁGA ÉS A YADDO (NY, USA)

Prágába huszonegy éves koromban jutottam először el, de nem sejthettem, milyen komolyra fordulnak majd a dolgok. Egy évre rá, a tanárképző főiskoláról illegálisan áthallgatva elkezdtem a cseh szakot. Majd a következő tanévben legálisan is. És huszonhárom évesen egy február eleji hajnalon arra kellett egy hálókocsiban ébrednem, hogy fél évre – azaz egy örökkévalóságra Prágába érkeztem, ahol majd tanulni fogok. Én igazán elmondhattam, amit az *Egy szöszi szerelmé*ben a zenész fiú, persze egy nagyot hazudva, ismételget: „Senkim sincs Prágában! Senkim sincs Prágában!" Nem volt, nem volt. Kellett egy sétát tenni a hajnali, hűvös és 1988-ban még rendkívül szürke városban, amíg az egyetemen fogadtak, és útbaigazítottak. Illetve mindjárt azzal kezdték, hogy egy nyelvi tesztet írattak velem, mely alapján meg akarták saccolni, melyik szinten kell kezdenem tanulmányaimat. Na, az volt Prágában a születésem pillanatra. A nullpont. Az origó. Olyan rosszul írtam meg, mintha nem töltöttem volna előtte másfél évet úgy, hogy lényegében éjt nappallá téve csehül tanultam. De akkor és ott, ennek semmi hatása nem volt. A leghülyébbek közé kerültem. Az újszülöttek üres tekintetével néztem a nyomott hangulatú Prágára. Akkor az a város még nem az a turistaparadicsom volt, mint most, nem az az élő giccs, hanem Kafka lélegzete még ott gomolygott köd formájában az üres Károly híd fölött, az utcákon Hašek nevetése hallatszott, a hosszú villamosvonalak piros szerelvényei alatt csikorgott a sín. 18-as villamossal kell kimennem a Petřinyre, a Szélmalom nevű kollégium mélyföldszinti, ráccsal védett szobája lett az enyém. Vécé, zuhany, büdös közkonyha a folyosó végén. Ezen a szinten külföldiek, nagyrészt arabok és kínaiak laktak, a többi magyar, aki egy hónap múlva érkezett, egy szinttel följebb kapott helyet. Az ablakomat egy pár bokor választotta el az udvaron focizgatók sportéletétől. Volt szobatársam is, de ő szerencsére nagyon ritkán mutatkozott, egy cseh fiú. Még évekig tartottuk a kapcsolatot, amikor már nem kellett attól félnem, hogy ugyanabban a dobozszobában kell éjszakáznunk. Leírom a szobát. Műanyag kilincses, fölül opálüveg ablakos ajtó egyfelől, szobaszéles ablak másfelől, alatta túlhevült radiátor. A szoba egyik oldalán két priccs, ágyneműtartóval elválasztva, a másik oldalon két íróasztal, trabantkék felülettel. A könyvespolcon a műanyag néprádió, melyen csak a hivatalos cseh rádióadás fogható.

Az egyetemre aztán nem sokat jártam be, mert az első reggel eltűnt a szobatársam, kiment valahová a koleszba, és nem tudtam, vitt-e magával kulcsot. Bezárni nem akartam, nehogy kizárjam őt, nyitva meg nem szívesen hagytam volna a szobát. Szóval tehetetlenkedés. Tizenegy lett, mire a szobába visszavergődött, volt nála kulcs, én meg írni kezdtem inkább egy regényt

arról, hogy egy angyal érkezik a földre, aki két, épp mély filozófiai vitát folytató, remeteéletet élő barát eldönthetetlen töprengéseit zavarja össze vagy állítja jó irányba. Akkor születtem meg mint prózaíró, bár a könyvet végül egy kiadó felháborodva adta vissza, amikor ősszel, már otthon édesanyámmal legépeltük. Mondván, hogy miféle misztika ez. Azóta se jelent meg, én ki is dobáltam a példányait, szerencsére Kemény Istvánnál megmaradt egy, és az alapján mostanában igyekszem rekonstruálni belőle annyit, ami érdekes, mellétéve akkori prágai életem tanulságait. Az időt, amikor kitavaszodott, a közeli barokk kolostor gyümölcsösében töltöttem, és a *József és testvérei*t olvastam, aztán mentem a szobába írni.

Még 1991-ben és '92-ben is kijutottam részképzésre, így újabb két prágai tavaszt éltem át. Ezzel be is előztem a csehekkel szemben, akik összesen egy prágai tavasz boldog élvezői voltak, míg nekem három is jutott. Abból egyet ugyanebben a kollégiumban, csak a legfölső emeleten töltöttem. A következőt az egy villamosvonallal odébb levő Kajetankán, ahol sokkal jobb körülmények voltak. Pár év múlva már kiemelt ösztöndíjasként visszajutottam a Szélmalom kollégiumba, addigra kicsit több luxus volt ebben a régi diákszállóban is. Ám akkor már feleség és kisgyerek várt otthon, és a közben megjelenő hatodik kötetem, *A csodaöreg.* Esterházy Péter levele talán még ott ért a kollégiumban, hogy ez a könyv neki mennyire tetszik. Akkor az irodalomba befogadott író született meg ott, Prágában. Ugyanitt ért egy telefon a Soros Alapítványtól, hogy támogatják egy két hónapos utamat egy amerikai alkotóházba. Na, ott, másfél évvel később, a Yaddón tanultam meg végleg verset írni. Abban a szobában és ágyban aludva, ahol korábban Ted Hughes és Sylvia Plath aludtak, megvilágosodtam. Átjárt a szellemük, meg talán a környéken sokat részegeskedő Edgar Allan Poe-é is, és ömlöttek belőlem a versek. Ijesztően merész, szemtelen, hátborzongató versek. Ez lett *A darázs tanításai* című kötet. Munka közben azt hittem, ezzel más irányba fordítom a magyar irodalmat. Később aztán kiderült, nem fordul az olyan könnyen. Bár ennek a könyvnek az anyaga alapján kaptam előbb egy német díjat Michael Krüger és Peter Handke döntésének köszönhetően (Hubert Burda-díj), majd jelent meg az első német kötetem (*Die leere Grapefruit* – melynek címadó verse arról a prágai kollégiumi szobáról szól, amit az előbb sokkal esendőbb, mert saját magánemberi, esszéíró szavaimmal, leírtam), a kötetnek köszönhetően egy évre meghívást kaptam a DAAD-tól Berlinbe.

5. BERLIN, CHARLOTTENBURG

Berlini lakásunk a Windscheid Strassén volt, közel a Stuttgarter Platzhoz és a Leonhard Strasséhoz. Ez az én szülőhazám, otthonom Berlinben. Mikor később egy felolvasás miatt a Magyar Intézetben laktam az Unter den Linden közelében, az volt a reggeli programom, hogy elfutottam ide, haza. Vagy másfél óráig tartott, amíg Tiergartenen végig egész a Litzenseet elértem, majd ugyanennyi vissza. Gyönyörű futás.

A berlini otthonosságot legjobban úgy tudom érzékeltetni, hogy leírom, miként kísértem ott reggelente a gyerekeimet iskolába. Ha csak ezzel telne az örökkévalóság, ilyen délelőttök ismétlődésével, azt is elvállalnám. Persze örökkévalóság nincs. Az maga az örökkévalóság, hogy egyszer megtörtént. Az, hogy több mint százszor, már több is, mint az örökkévalóság.

A negyedik emeleten lakunk. Nincs lift. A fakorlátos, falépcsős, szőnyeges, jellegzetes berlini lépcsőházban a lépcsőt nyikorgatva megyünk le fél nyolc után a fiammal. A két gyereket nem egyszerre viszem, a lányom elsős még, és az elsősöknek elég kilencre menni. Ott valahogy tudják, hogy a kicsiknek szükségük van alvásra, nehezen ébrednek. Ott rengeteg mindent tudnak

a gyerekekről, amit az itthoni iskola nem akar tudomásul venni. Szóval először a fiammal megyek. Mivel a ház évek óta művészlakásoknak is helyet ad, valaki, nyilván az egyik ilyen lakó, az alsó lépcsőfordulóban egy gyönyörű néger-portrét hordozó fagömböt helyezett el, nemes anyag, ugyanolyan fából van, mint posztamense, a korlát oszlopa.

A Kant Strasse felé indulunk, a második saroknál balra kell fordulni. Egy grund mellett visz el az út, a kerítését telegraffitizték, de nem kuszán, hanem egy különös álomvilágot ábrázolva. Volt ott egy óriási gorilla, hegyek, felhőkarcoló, egy tehén. Mikor legutóbb a valóságban, az említett futás során, majd később az internet képein néztem, még megvolt ez a hosszú festmény. Újabb két sarok, és jobbra ott az iskola. Fiam bement, én meg igyekeztem a Leonhard Strasse-i közért felé, hogy elvégezzem a reggeli bevásárlást, melyből nem maradthatott ki soha a török joghurt és a német százszázalékos almalé. Mire hazaértem, már indulhattam is a lányommal, akit közben Ági felöltöztetett és megreggeliztetett. Lányom különösen szerette a már említett színes pannót a grund falán. Mikor ő is beért, hosszabb úton sétáltam haza a Litzensee mellett, a nagyvárosi tó csendes parkjában előfordult, hogy vállmagasságban az egyik ágon egy rétisas ült. Mikor egy ismerősünknek megemlítettem, a legtermészetesebb tényként mondta, igen, fészkel ott egy pár. Tíz felé értem haza, és már írhattam is. Ott dolgoztam a *Thomas Mann kabátja* című regényemen, ami végül csak a múlt évben jelent meg, mert annyi publikálnivalóm van mindig, hogy a könyvek úgy állnak sorba, mint egy gyerek ágya előtt a plüssállatok. Mikor belefáradtam ennek a regénynek (melynek volt egy olyan munkacíme is, hogy *Az ördögi jogok szerződése*) a munkálataiba, pihenésképpen elkezdtem egy szórakoztatóbb, gimnazistákról szóló regényt, melyet beelőzve, már öt éve kiadtam a Jelenkor Kiadó jóvoltából *(Gagarin, avagy Jóslástan alapfokon).* Mire evvel megvoltam, el is telt az egy év. Közben persze befejeztem és összeraktam életem leghosszabb verseskönyvét is, *A Vörös István gép vándoréve*it. Így született a Vörös István gép. Így lehet az, hogy annyi helyen tudok otthon lenni. Ez talán annak a szabadságnak is köszönhető, hogy bármelyik otthonomból bármelyikbe utazhatok, nem kell engedélyt kérni rá, maradhatok ott, és nem sértődik meg az épp magára hagyott otthonom, hogy elhagytam, disszidáltam. Nem tart rám annyira igényt az állam, mint „a szocializmus korszakában" (Juhász Ferenc szép szava ez), mikor nem költözhettünk szabadon, hanem mint a jobbágyok, földesurunk szolgálatából nem léphettünk ki, ha ráuntunk. Nekem gyerekként, kamaszként jutott ki ez a szelíd rabság, mire meglepődhettem volna rajta, elmúlt. Mire elgondolkoztam volna rajta, vége volt. De azért azóta elgondolkoztam. Nem jó, ha az embernek megmondják, hogyan és hol kell otthon éreznie magát, nem jó, ha előírják a hazaszeretet módját. Valahogy sose tudtam szeretni, amikor kötelező volt. Vörösmarty sora sem parancs, hanem kényszerű felismerés inkább, az elnyomás leírása. Itt élned, s halnod kell. De nekünk már nem kell. Nekem a szabadság a hazám.

NAGY ÁRPÁD PIKA, Ősök 2–3., (PANTENON, Palme-ház, Bp.), 1992

NOVOTNY TIHAMÉR

„Godot-ra várva"

Nagy Árpád PIKA művészetéről

Nagy Árpád, közismert művésznevén, Pika – mely titulusát nemcsak a keresztnevének első két betűjét elhagyó becéző, kedveskedő kiejtéséből, beszédes hangalakjából eredeztethetjük (Ár-Pika), de a kis termetével ellentétes nagy (s egyszersmind lobbanékony) természetét nyomatékosító éles nyelvével, szúrós megjegyzéseivel, szíven találó hasznos szódöféseivel még inkább összefüggésbe hozhatjuk – idén július 19-én töltötte be 68. életévét. Ám Pikának, az idestova 40 év óta tevékenykedő, tehát jelentős életművel rendelkező, több műfajban is rendhagyót alkotó Munkácsy Mihály-díjas képzőművésznek (mindemellett művészetkritikusnak, s olykor-olykor versekkel és elbeszélésekkel is jelentkező szépírónak) ez idáig csak egyetlenegy szerényebb katalógusa jelent meg 1997-ben. Ergo, ez a Kortárs-megjelenés hiánypótló a javából. S hogy valóban – csak – a javából, azt egyrészt a korlátozott színes oldalak, másrészt (főleg a korai időszakban) a mostoha körülmények miatti „hanyag" dokumentálás számlájára kell írnunk, hiszen ez az életmű jóval számosabb, teljesebb, árnyaltabb, egészebb, mint amit mostani, szűkített állapotában mutat.

Hogy ki volt Nagy Árpád Pika a '70-es, '80-as évek Erdélyében, közelebbről a (kétszer is) Romániához csatolt erős magyar múlttal és jelleggel bíró Marosvásárhelyen, leírtam már néhány tőmondatban abban a MAMŰ-katalógusban, amely egy, a Szentendrei Képtárban megrendezett rendhagyó kiállításhoz készült 1989–90-ben. [Ez a tárlat azért volt rendhagyó, mert nemcsak feltárta és bemutatta annak a neoavantgárd szellemiségű egykorvolt fiatal alkotócsoportnak a néhány aktív évre szorítkozó tevékenységét, amelynek nem mellesleg Pika is alapítójául szegődött, de személyek szerinti új művekkel egyszersmind fel is támasztotta a kényszerűen hamvába hullott (hullasztott) társaságot *(MAMŰ – Marosvásárhelyi Műhely 1978–1984, Egykor és Ma).*]

Ebben az alkotóperiódusban egyrészt F. Bacon és G. Titus-Carmel inspirációja, vagyis az alaktorzító gesztus (*Elmozdult testformák [üveg alatt],* 1976–77) és a „mágikus realizmus" (*Mágikus helyszín [Emlékkeltő tárgy I–II.],* 1981); másrészt az akkor dívó neoavantgárd irányzatok hatására a kint, a tájban és bent, a városban lebonyolított akciók (*Kicsomagolás [Születés],* 1979; *Kóré 1–3.,* 1982; *Domb-rajz színes fonalakkal,* 1984; *Multimediális születésnapi akció 1982. július 19-én*); a plasztikus képtárgy-építkezések és folyamatművek (*Hajlított tér [Szín és Forma],* 1981; *Akvárium,* 1981; *Kocka,* 1981); a megtévesztően pontosan rajzolt, fotót helyettesítő „trompe-l'oeil" realizmus (*A tökéletes látvány illúziója*, 1979); az analitikus képfelbontás és a témaelemző, jegyzetelő rendszerszerűség, vagyis az intellektuális gondolkodás s az egyszersmind álmérnökien érzéki előadásmód, a festett-rajzolt ideatervek (*Természet–Meditáció–Építkezés 1–4.*, 1980–81; *Vázlatok az Akvárium akcióhoz 1–5.,* 1981); a konceptuális és a médiaközpontú szemlélet (*Koncept,* 1976–77; *Új koncepció,* 1980; *Személyazonossági,* 1981–82) jellemezték Pikának a világhoz, korunk akkori valóságához fűződő viszonyát, tevékenységi és érdeklődési körét.

Vajon mi késztethette őt, a Nagy Pál (1929–1979) művésztanár kritikai szemléletén és naprakész műveltségén nevelkedő, kiváló tájékozottságú, az éppen aktuális információkat mindig könyörtelen pontossággal begyűjtő és kielemző festőművészt, a kolozsvári Ion Andreescu Képzőművészeti Akadémián végzett egykori Abodi Nagy Béla (1918–2012) -tanítványt (mesélte, egyszer ez a szigorú szakmai követelményeket támasztó szikár ember mentette meg őt a kirúgástól), a Marosvásárhelyi Nemzeti Színház későbbi díszlettervezőjét (1978–1989), hogy 1989-ben elhagyja Erdélyt, s áttelepedjen Magyarországra?

A válasz könyörtelenül egyértelmű: az, ami a maműsök körülbelül 70%-ának távozását jelentette a '80-as évek folyamán; vagyis a Ceauşescu-rezsim minden normális életlehetőséget elszívó, minden emberi kapcsolatot megmérgező, megnyomorító, legfőképp magyar reményvesztettséget gerjesztő diktatúrája; s csak kisebb részben a személyes elhivatottság érvényesítésének parancsa,

valamint a maradi művészeti erők sugallta perspektívátlanság elleni lázadás. Pikának meglehetősen későn sikerült távoznia a reménytelenség kelepcéjéből, épp csak a szégyenteljes „etnonacionalista"önkényuralom bukását megelőző hónapokban. Emlékszem, 1989. november 10-én nyílt meg a MAMŰ-kiállítás a Szentendrei Képtárban, s a tárlat rendezőjeként megtapasztalhattam, hogy „december 10-én még merész tettnek számított menekült-áttelepült művésznek elítélően nyilatkoznia a bosszúálló diktatúráról a MAMŰ kapcsán a televízió nyilvánossága előtt, s december 16-ától számított két hét alatt a Ceauşescu-rezsim, barbár pusztítást hagyván maga után, összeomlott". Így, rögzítve a tényállást a már említett katalógus előszavában, elgondolkodhattam azon, hogy a váratlanul előállt helyzet vajon milyen új alkalmazkodást és életprogramot kényszerít, vált majd ki a régebben és a frissen kivonult (elmenekült, elköltözött) művészekből. Azt pedig csak zárójelben jegyzem meg, hogy Pika perifériára sodródott vergődésének magam is tanúja voltam a maműs dokumentumokat összegyűjtendő erdélyi útjaim és műterem-látogatásaim során, hiszen (Szörtsey Gábor [1951–2004] mellett) ő volt a nélkülözhetetlen kalauzom, sőt szállásadó „gazdám", barátom ebben az egyáltalán nem veszélytelen helyzetben. Erről sokat tudnék mesélni, de ez majd (talán) egy másik írás feladata lesz valamikor.

Nagy Árpád tehát közvetlenül áttelepülése után (nagyon is előremutató és a korszellemre ráérző módon) már egy összetett, a teret és a síkot egyaránt igénybe vevő műegyüttessel szerepelt a MAMŰ alkotócsoport kiállításán (*Utazás szárnyakkal*, 1989). A különféle anyagokat (olaj–vászon, gipsz, talált tárgy [bőrönd], rétegelt lemezből készített festett tartóelemek) és műfajokat, vagyis a konceptuális gondolkodást, az „új szenzibilitás" festészeti felszabadultságát, valamint a népies egyházművészeti giccs expresszív motívumait kombináló installációja – amelyben személyes exodusának keserű, bonyolult, szomorú és mégis „szárnyaló" élményét dolgozta fel – ma már a Ferenczy Múzeum Centrum tulajdonát képezi. Ettől kezdve érdeklődése – az erdélyi „újhullámos" festészeti és grafikai kísérletek után (*Éhség,* 1983–84; *Vannak fontosabb dolgok,* 1985) – egyértelműen, nevezzük így, a „szituációközvetítő" térberendezések, valamint az új anyagokkal kísérletező (színezett viasz, parafin, hungarocell, deszka) formázott plasztikus képtárgyak felé fordult (*Cím nélkül 1–5.,* 1992).

Mindent egybevetve, 1990-től kezdődően: kétségtelenül a megújuló lendület, a magára találás felszabadító évei következtek. Sajátos, már-már túlérett műveinek kovásza és táptalaja ekkor a Krizbai Sándor és Elekes Károly társaságában létrehozott PANTENON csoport volt. Ez a rendkívüli termékeny négy év (1990–94) irgalmatlanul kíméletlen, önérzeteket sértő, de mégis nagyszerű eredményeket hozó, közös művekre összpontosító, egymást sarokba szorító és egymást kölcsönösen ösztönző közös harcban és gondolkodásban telt el. Úgyszólván már az is nagy csoda volt, hogy a három, egyenként is kiváló képességekkel rendelkező súlyos egyéniség, ennyi évet kibírt egymás mellett. Az a „szituációteremtő", koncepciózus tervekben, beépített terekben, dramatizált termekben, szakrálissá, transzcendenssé tett helyszínekben, szegényes, de átlelkesített anyagokban, színpadszerű díszletekben, megkonstruált hangulatokban, filozófiai és vallási szinkretizmusokban, újraértelmezett mitikus hagyományokban, állandó szellemi avantgardizmusban gondolkodó, az élet lényegi kérdéseivel foglalkozó összművészeti törekvés, amelyet közös sajátjukénak mondhattak az alig több mint 25 éves közelmúltban, ma már önálló utakon-csapásokon halad, fejlődik tovább. Régi tapasztalat, hogy az igazán erős karakterek sohasem tudják feladni saját egyéniségüket, nehezen kivívott önállóságukat. Szükségük van ugyan az együttgondolkodásra, a közös cselekvésre, de a saját ítélőképességükben, „izgatószereikben" és „igazságkeresésükben" olykor jobban bíznak, mint a másikéban. Önálló egyéniségekként, de önként léptek be a közösen emelt kapu alatt, és sértett önérzettel, rombolva rúgták szét az önmaguk köré épített falakat… (Ennek a kudarcnak azonban mégiscsak érdekes tanulsága, hogy alkotónk később [1998-tól kezdődően] egy másik alakulatban, a számára szeretetteljesebb [szintén 1990-től működő] BLOKK csoportban találta meg azt az inspiráló közeget, közösséget, amely ma is helyettesíti az első elvesztésének hiányát.)

Nagy Árpád áttelepedése utáni téma- és formavilága tehát, ha nem is végérvényesen és abszolút értelemben, de erősen az erdélyi múltból és a PANTENON csoport szellemiségéből táplálkozott. Példának okáért az ún. *„Solaris"* mítoszból, amelyet Stanisław Lem írt le oly hatásosan azonos című tudományos-fantasztikus regényében. Ez a közös olvasási és filmnézési alapélményből származó alapszemlélet (lásd Tarkovszkij azonos című alkotását!) – bár más-más előjelekkel és végkicsengésekkel –, mindhármuk sajátja volt abban az időben.

Ennek megfelelően (az írásműben) a Solaris óriásbolygó, a „gondolkodó monstrum" (természetesen az alkotás, a művészi teremtés szimulációjaként, szinonimájaként, metaforájaként) úgy szerepel: mint egy nagy agy, mint egy magas szervezettségű, folyékony sejtburkolat, amely csillagászati arányú tevékenységre képes: mint egy „homeosztatikus óceán", amely modellálni tudja a tér-idő matériáját; mint aki „a világmindenség lényegén töprengve, iszonyatos számú elméleti fejtegetésekkel tölti idejét", mint aki gigászi monológot folytat önmagával. Ez a gondolkodó plazmaóceán produkáló- és reprodukálótevékenységet folytat. Kiolvassa a közelébe került emberi agy kívánságait és elfojtott vágyképeit; rekonstruálja az emlékezet gyulladásos gócait; a „pszichikai élveboncolás" során képes bármit megjeleníteni; jobban ismeri az embert, mint az ember önmagát. Szenved értünk, boldoggá akar tenni bennünket. Produkálótevékenysége és kreatív fantáziája során pedig állandóan új és új formákat és képződményeket szül: „hullámzó felületéből a legkülönbözőbb, semmi földihöz nem hasonlítható plazmaképződmények törnek elő", „ezerféle átváltozást, ontologikus automatizmust mível", „néha gyermeteg, neoprimitív stílus jellemzi a mimoid alkotásait, máskor meg – barokk cirádák – születnek", „szimmetriádjainak" egyik pólusán pontosan ugyanazok a formák jelennek meg, mint a másikon; és ihletett kedvében egyéni modorban variálja a külvilág motívumkincsét, cifrázva, sőt továbbköltve azokat.

Így, a PANTENON csoport tagjai nem véletlenül ültették minden installációjukat oltott mészpépbe, ebbe a jelképesen értendő képlékeny, fehér „agyvelőbe", amely mintegy „kitermeli", „megszüli", „kigondolja", „világra hozza" és „memorizálja" teremtményeit.

Csak a legszebb, legösszetettebb, legfontosabb közös térberendezéseiket említeném ebből az időszakból: *Panteon-Pantenon,* 1990; *Narcissus,* 1991; *Nárcisz kertje,* 1991; *Úszó veríték,* 1993; *A negyedik oldalukon műtárgyakat mutató obeliszkek,* 1993. Ez utóbbi hat (a tagoknak megfelelő 3 x 2) monumentummal kapcsolatban meg kell jegyeznünk, hogy Pika fekete üveglapokból, színezett viaszból, parafinból készült, az „intimitást és az idegenséget", a „személyeset és a személytelenséget", a „szenvtelenséget és a szenvedélyességet" egyszerre tükröző egyik emlékoszlopa *férfi,* a másik pedig *női attribútumo*t mutatott. A PANTENON csoport tehát működése során abszolút szinkron válaszokat adott a kor emberének egyre inkább súlyosbodó identitás- és stílusproblémáira, az új szenzibilitás, a transzavantgárd utáni művészeti helyzet társadalom-lélektani, kulturális és világnézeti kihívásaira.

Nagy Árpád formavilága tehát megőrzött valamit ebből az élő képlékenyszerűségből, ebből az eleven masszaszerűségből, sőt, már a PANTENON csoportból történő kiválása előtt elkezdte kimunkálni groteszkbe hajló torz világának fájdalmasan ironikus emberfiguráit. Installált plasztikáinak, vegyes technikával készített grafikáinak és tusrajzainak, illetve olaj- vagy színes viaszfestményeinek „kelesztett" formáit, amelyeknek fő motívumai leginkább embrionális állapotú koravén homunculusokra, fej- vagy tésztakoponyaszerű lényekre (más esetekben önállósult testrészekre) emlékeztetnek bennünket – s mely lényeknek lelki rokonait megtalálhatjuk Krizbai Sándor, Gaál József, Gáspár Gyula vagy Bartus Ferenc bizonyos munkái között –, gyakran mértani kubusokkal, absztrakt tárgyi elemekkel, titokzatos vázszerkezetekkel társítja. Illetve ezeket a teátrális, morbid jeleneteket hol egy organikusnak-amorfnak nevezhető, hol meg egy metafizikus jellegűnek minősíthető abszurd térbe helyezi. Nagy Árpád olyan archetipikus és mégis jelenkori színpadra – vagy inkább kínpadra?! – küldi a saját maga alkotta-formálta szereplőket, amely színpadnak mintha egyidejűleg más-más nézőpontból és más-más mikrotörténeti előfeltételezéssel láthatnánk rejtélyes kulisszáit (*Látomás 1–2.,* 1991; *Képlékeny tér 1–6.,* 1991; *Irányítottak,* 1992; *Etűdök 1–8.,* 1993–96; *Roncs 1–4.,* 1997).

E *„szép új világ"* szereplőit azonban nemigen nevezhetnénk „valódi" emberi lényeknek, mivel magányos fejtestszerűségükkel, csökött végtagjaikkal csak utalnak az egykori, a teremtettségében természetszerűen egész emberre. Ezek a koponya-homunculusok egyszerűen csak fájnak, szenvednek, reménytelenkednek, folyton-folyvást csak torzulnak, szomorkodnak: a maguk mocsarába süppednek (*Ősök 1–3.,* 1992; *Szürkület előtt közvetlenül 1–3.,* 1995).

Mit mondjunk, nem egy derűs világ! A derű halvány visszfényét vagy inkább bizarr fonákját legfeljebb csak a groteszk, szatirikusan gunyoros hangvételű, már-már naturalisztikus eszközökkel élő, a téveszméiben tévelygő, elbizonytalanodott ember korhangulatát, korszellemét festő (olykor a kultúrpolitikai célzásoktól sem mentes álkarikatúraszerű) műveiben érezzük meg egy kicsinykét. Ilyen telitalálatosan remekbe szabott, emblematikusan naturalisztikus, stilizáltan ikonikus munkája

volt például az a többrészes viaszplasztikája is, amelyet a szentendrei Művésztelep Galériában megrendezett *Félbeszakadt kísérlet* című kiállításán, 1997-ben mutatott be. Természetesen megint csak a konkrét alkotásra vonatkoztatható *cím nélkül,* mint ahogy ezt tette ebben az időszakban született sok műve esetében is. Ezért jobb híján én magam adtam nevet az újabb műegyüttes főszereplőjének, ennek a „pilótasapkás" sápadt-sárga viaszfigurának, s a következő ironikus fájdalom-szavakkal „méltattam" (sirattam, sajnáltattam!) őt a közönség előtt: „Bemutatom *Saslengő Uszkelány*t. Férfi volt ő hajdanán, ma már nőnek se mondanám. Viaszos-sárga bőrét nap nem érte, nem barnította testét meleg fény, sötét, nyirkos sírból kelt szegény, s ereje fogytán lebegni és egyensúlyozni kénytelen a fenti és a lenti elmúlás között, s visszacsusszanni fél a hideg földbe. Jövőjének és jelenének két összetöpörödött koromfekete háza van: talán két sárba süppedt sashát-szarkofág. Így száll alant az alantas hármasság alantasul, holott a feltámadásról szóltak a kürtök és az autódudák. Deréktól lefelé teste nincs, Hadész birodalmának örök titka rejti azt, s a nehéz nehézkedés csüngői csüngenek rajta láthatatlanul, alaktalan fájdalomként, parttalan gödör penészes homályába rohasztva minden idea csíráját és gyökérzetét. Se süllyedni, se emelkedni nincs mersze már, mert az elszürkült idő lápának merülő zsombékán áll. Jelenléte ijedt, tétova jelenség: emlékezet nélküli bizonytalan lebegés az elhatározás és a tudatkiesés mocsara s fertőzött párája közt. Mértani gerincének féregként előbújt és meggörbülve megnyúlt fekete szivárványhídján lassan át- és lecsorog az ejakulált agyvelő dermedni kész kocsonyás fehérjéje. – Bemutatom Saslengő Uszkelányt, aki férfi volt egykor, de ma már nőnek se mondanám; a félbemaradt embert, akit lába nem tol igyekvőn a föld fölé, s aki csak mankós karjának merevgörcsében bízhat úszkáló koporsófedők ingtag hátára támaszkodva bénán, megtörten evickélve a félbeszakadt feltámadás süppeteg tengerén. Kalapot, sapkát ne emeljetek neki, kezet fogni ne próbáljatok vele, mert netán elsüllyed szegény."

Nekem „semmi sem tetszik, aminek az íze didaktikus, ami egyoldalúan degradáló emberképet sugall, ami direkten akarja képembe vágni a tömény létundort – ne okítson engem senki a világ csúfságáról…" – prüszkölte egy széplelkű kritikus a megnyitó után a Népszabadság 1997. október 8-i számában. Pedig Pika csak tisztán rátapintott (rámutatott) az egész nyugati posztmodern civilizáció megrendülésellenes, istenfélelem nélküli, identitásvesztett kultúrájára, a könyörtelen való-világra. Itt nem csupán egy vallási esemény keser' ironikus ábrázolásáról – „Feltámadás" – van szó, hanem az úgynevezett modern civilizáció végéről, amely a relativizmus, a genderelmélet, a „hibridizáció", a vallásellenesség diktatúrájának nyomása alatt él, amelyben minden viszonylagos, és már teljesen kiveszett a szakrális iránti emberi érzék.

„Amíg az expanzionizmus korában [a '60-as, '70-es években], az újdonság felismerésének eufórikus állapotában – magyarázza Pika a MAMŰ Társaságról szóló *Szubjektív reflexió*jában 2001-ben – a szabadon száguldozó eszmék utópikus vonatkozásai erősödtek fel, addig a jó húsz évvel később született művekre inkább az önreflexió, az önirónia, de legalábbis a tárgyilagosabb intellektuális megfogalmazás jellemző. [A '80-as évek végén, a '90-es évek elején] a váltás úgy zajlott le, hogy új eszme nem született. Úgy tűnik, [a pozitív] eszmék és utópiák időszaka lejárt (reméljük nem örökre)."

A *Concept* című, ironikus munkájában – amely nem más, mint egy vízzel telt akváriumba helyezett, lefelé fordított, karaktervonások nélküli, „tartósított" emberi fej, ahol csak a büszt aljára írt nyomtatott betűs, plasztikus CONCEPT felirat kerül a folyadék felszíne fölé – ugyanezt a „léthelyzetet" vagy hasonló életérzést már 1996-ban is megfogalmazza.

A *11. Kasseli Dokumenta* kiállításról szóló kritikájában (2002) Jean Baudrillard gondolatait hívja segítségül a negatív korszellem meghatározására: „»amikor a dolgok, a jelek, a cselekedetek megszabadulnak ideájuktól, a koncepciójuktól, a lényegüktől, a referenciájuktól, a kezdetüktől és a végüktől, akkor végtelen önreprodukciójuk veszi kezdetét.« Az értékrend felbomlott, valójában nincsenek is már értékek, a dolgok szétszóródtak, és minden irányban kezdtek sokasodni – írja. »Ennek a bomlásnak csakis végzetes következményei lehetnek. Minden ideáját vesztett dolog olyan, mint az árnyékát vesztett ember – megőrül, és őrültségének áldozata lesz.« Nem túl optimista jövendölés."

Ám Pika konceptuális munkáinak sorában találunk még egy nem figurális, egy abszolút szövegközpontú, igen fontos tényfeltáró, mondhatni, hidegen ironikus, gunyoros alkotást 1999-ből, amelynek segítségével mintegy kiegészíti a megváltozott művészeti korszellemről alkotott eddigi képet. A műegyüttes ismétlődő angol szalagcíme (már ez a gesztus is önmagáért beszél!) körbefutva a Fészek galéria falain, így volt fordítható: „Nem történt semmi. Minden rendben. Tartsa a kapcsolatot!"

NAGY ÁRPÁD PIKA, Libikóka, 2006

A teremben felállított négy pulpitusra pedig – szintén angolul – négy szentenciát helyezett el: „A drága művészet sokkal jobb, mint az olcsó." „A művészeket a kurátorok csinálják." „Ők megmutatják neked, hogy mi a művészet, és mi nem az." „A pénz könnyebben elérhetővé teszi a dolgokat."

Majd ezeket a megállapításait – hogy senkinek kétsége ne legyen a kialakult helyzetről – 2017-ben egy vitaindítónak szánt írásában *(Művészet a stílusok után)* a következőképpen egészítette ki: „A vezetés átkerült egy kurátori réteg kezébe, akik mögött egyfelől a pénzvilág, másfelől a kulturális hatalom birtokosai állnak. Mostanság a kurátor személyes kapcsolataitól, jó vagy rossz ízlésétől, kiváló vagy silány ötleteitől függ egy-egy kiállítás személyi összetétele, látványvilága és szakmai minőségének a szintje. Ugyanakkor kiépült az az intézményrendszer is, amely képes befolyásolni, sőt alkalmasint diktálni vagy kijelölni bizonyos művészi elképzelések főcsapásait, meghatároz »trendeket« (bár valójában nincsenek is trendek), és szelektálja az elképzeléseibe beilleszthető alkotókat. […] A »művészetipar« láthatóan a kulturális turizmusra épít, amely manapság százezres, esetenként milliós nagyságrendben képes tömegeket vonzani, és ezt az embermasszát mindenképpen el kell kápráztatni. Ezért aztán az ötletek legfontosabb kritériumai – a sokkolás, a lenyűgözés, a megdöbbentés, az elvarázsolás – egyértelműen a szemlélő szórakoztatását kell hogy szolgálják. Ez már majdhogynem a cirkusz kategóriájába tartozik."

Mindezeket a folyamatokat azért volt fontos felvázolnunk Pika gondolatainak megidézésével, mert nélkülük érthetetlen lenne az a (örökös) kritikai ellenállás, valamint önfeltárulkozó és korfeltáró magatartás, s az ezzel járó körülhatároltabb figurális forma- és epikusabb magánmitológiai eszmevilág, amely az újabb, a '90-es évek végétől kibontakozó vegyes technikás munkáinak, rajzainak, vázlatainak, reliefszerű applikált műveinek, valamint olajfestményeinek legfőbb jellemzője. Mert alkotónk nem szégyell megint mitológiáról, históriáról, művészettörténetről, szerelemről, családról, napi kérdésekről, magánéleti problémákról, generációs ellentétekről, számítógépek generálta virtuális valóságról, migrációról, celebekről, morális disszonanciákról, eltűnt időről, magányról, kiüresedésről, unalomról, reménytelenségekről, bűnökről, az élet sötét oldaláról, elidegenedésről, istenvárásokról, korszellemről: őszintén, gúnyosan, ironikusan, groteszken, *rútan,* anekdotázóan, démonikusan és szürreálisan – festeni.

Lóska Lajos művészettörténész azt állapította meg egyik megnyitó beszédében (*„Megjött Godot",* MAMŰ Galéria, 2015), hogy Pika figurái: elrajzoltak, a férfiak, nők, gyermekek, kamaszok egyaránt gnómok, törpék, véres szeműek, nagyfejűek, kacskakezűek, torzak…, tehát az élet abszurditására, horribile dictu értelmetlenségére hívják fel a figyelmünket.

Ha nem is fogadhatjuk el szó szerint ezt a megjegyzést, annyi bizonyos, hogy a művészettörténetben és az esztétikában nem ismeretlen a *rútság* eszköze és fogalma.

Umberto Eco hivatkozik arra *A rútság története* című könyvben, hogy: „A rútság legelső és ez idáig legteljesebb esztétikája, amelyet Karl Rosenkrantz dolgozott ki 1853-ban, a csúfat a morális rosszal állítja párhuzamba. Amiként a rossz és a bűn szemben állnak a jóval, s a poklot jelentik ahhoz viszonyítva, éppúgy a rút is »a szép pokla«." A kérdéses probléma azonban U. Eco szerint jóval árnyaltabb ennél, hiszen „meg kell különböztetnünk az *önmagában rút* dolgokat (a bűzlő székletet, a bomló tetemet, az undorító szagot árasztó fekélyt) a *formai rútság*tól, amilyen az egész és a részek közötti egyensúly megbomlása". Ám „a művészeti csúnyaságról beszélve ne feledjük, hogy szinte minden művészetelmélet – legalábbis a görögöktől napjainkig – elismeri, hogy a rútság bármely formáját megszépítheti annak hűséges és kifejező *művészi ábrázolás*a".

Egy másik megnyitó beszédben (*„Godot-ra várva",* Kert Galéria, Szolnok, 2016) Verebes György festőművész teljesen más szemszögből közelíti meg Pika festészetét. Ő azt érzékeli, hogy Nagy Árpád lényei nem valódiak, azaz ritka kivételektől eltekintve többnyire nem konkrét személyeket ábrázolnak, hanem olyan virtuális árnyéklényeket jelenítenek meg, amelyek, akik a mi tulajdonságainkat is hordozzák. Festményeinek szereplői tehát nemcsak a saját, de a mi démonaink is egyben. Olyanok, akik csak egymás mellett élnek, ám képtelenek az érintésre, az értelmes beszédre (csak sikítanak, vonyítanak), s akik addig uralkodnak felettünk, amíg néven nem tudjuk nevezni őket. Pika festészetének kétségbevonhatatlan erénye, hogy meg meri nevezni a bennünk élő démonainkat. Képeinek valódi lényei az állatok: a holló, a bárány, a kutya. Az emberrel szemben az állatoknak nincs elmúlástudatuk, tehát azonosak önmagukkal, s talán démonjaik sincsenek, az időt nem érzékelik, inkább működnek benne. Ők maguk az Idő! Vagyis tisztán hordozzák az áldozati sorsukat, amelyet mi, emberek nem merünk vállalni. Ezzel Pika rámutat az áldozathozatal fontosságának

kérdésére. Ennek az áldozathozatalnak a lényege pedig az, hogy a bennünk élő démonokat néven kell nevezni, mert csak így kerülhetünk közelebb egymáshoz. Minden ember vár egy olyan „vendégre", „Godot-ra", aki képes lesz problémáink megoldására.

Egyik festményén ott áll „Godot", és széttárt kézujjainak ördögűző szertartásával megmutatja a helyes „irányt" az előtte álló tanácstalan emberpár számára. Pika, azaz Godot így szembesít bennünket saját hibáinkkal, hiányosságainkkal.

Nagy Árpád Pika magas szakmai színvonalú, rendkívül határozott karakterű művészetének igaz tanulsága: ha már nem lehet lázadni és új eszmék szerint élni, mert az előttünk járó generációk mindent letaroltak, akkor legalább kifejezni, megfogalmazni, néven nevezni kell a dolgokat, s ellentmondani a személyiséget felszámoló kísértéseknek, a gonosznak.

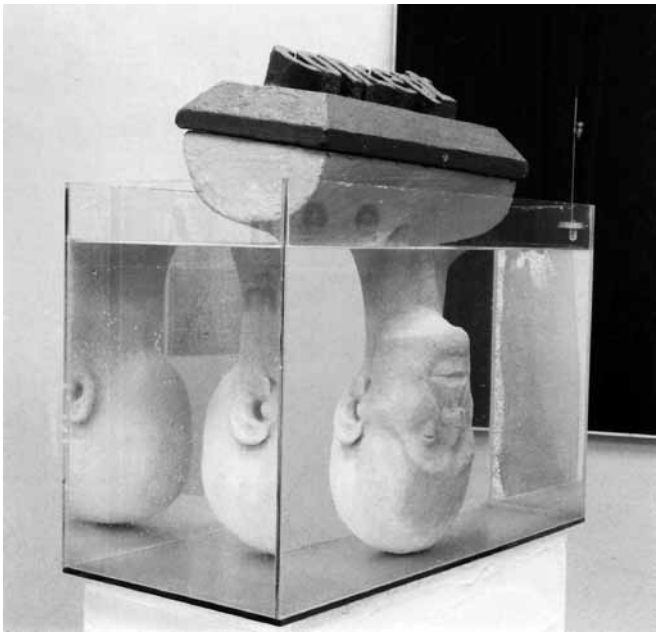

NAGY ÁRPÁD PIKA, Concept, 1996; Szürkület előtt közvetlenül (Protézis 1–3.), MAMŰ Galéria, 1995

NAGY ÁRPÁD PIKA, Magány, egyedüllét, 2007

NAGY ÁRPÁD PIKA, Mutatvány, 2007

ANDRÁS SÁNDOR (1934) Nemesvita

ANDRÁS SÁNDOR
Szabó Zoltánról

I.

Miért vállalta el Szabó Zoltán Pethő Sándor ajánlatát, hogy *Szellemi Honvédelem* címmel rovatot vezessen a Magyar Nemzet című napilapban? Pethő közismerten legitimista volt, királypárti, Szabó Zoltán pedig nem. Nem tudom, miért, de gondolom, azért is, mert egy király nem lehet pártos, nem lehet ilyen vagy olyan oldalú. Ha magyar király, csakis magyar oldalú lehet, egyébként középkori szóval: vazallus, amiből a 20. századra Quisling lett. Szabó Zoltán pedig Pethőhöz írt nyílt levelében azt mondta 1938-ban, hogy „van egy pártoktól és politikától, oldalaktól és színektől független magyar szemlélet, mely a világ dolgait nem úgy ítéli meg, hogy az ő politikai világnézetének használnak-e vagy sem, hanem úgy, hogy az ország érdekeit szolgálják-e vagy sem" (*Hazugság nélkül,* II, 330.).

Szabó Zoltán nem volt politikus, hanem író, és olyan ember, aki a magyarságért volt kezdettől fogva elkötelezett, ezért vetett el mindvégig bármiféle polarizációt. Ez egész írói pályáján végigkísérhető, és legalábbis figyelembe kell venni. Magyarként a nemzet és a társadalom, keresztényként a katolikus és a protestáns, emberként pedig az európai és a magyar közti polarizáció ellen érzett és gondolkodott. Az egyes embert hangsúlyozta mindig, annak szükséges, ezért fejlesztendő önállóságát, öntevékenységét az ember, a társadalom és a nemzet hármas vonatkozásában. Tehát az egyes embert mint egyént, aki egyfelől identitásában egy nemzet közösségének része, másfelől személyében egy társadalom tagja, amelyben jogai vannak. Mind a három: szükséges kívánalom, az író ezeket csak szóvá teheti.

II.

Szabó Zoltán élete két részre osztható, és majdnem a felénél. 1912-ben született, 1984-ben halt meg, 72 évesen, élete végéig tartó emigrációját pedig 1949-ben kezdte meg. Harminchét évet élt Magyarországon, harmincötöt Nyugaton, de ez az arány éppen megfordul, ha tekintetbe vesszük, hogy az emigráció előtti utolsó két évet kultúrattaséként ténylegesen Párizsban töltötte. Írói pályája azonban, ahogyan közéleti tevékenykedése is, nem ilyen arányos. Ha igazi pályakezdését 1932-vel, huszadik évével kezdjük, tizenöt éven át publikált Magyarországon, harmincötön át pedig külföldön, emigrációban. Csak tizenöt évig Magyarországon, ugyanis 1944 márciusáig, a német megszállásig, majd 1945-től csak 1947-ig. 1948-ban már nem jelenhetett meg egyetlen írást sem. (A *Hazugság nélkül* harmadik kötete végén található bibliográfiában 1948-ra datált *Petőfi márciusra készül* valójában újraközlés volt, első közlése 1943-ban történt.)

Életét, tevékenykedését és írói működését azonban három részre kell osztani. 1945 januárjától négy éven át kormányzati és közéleti funkciói is voltak, részt vett az ország és a társadalom politikai-közéleti tevékenységében.

A három-négy év 1945 elejétől Magyarországon korszak volt, akármilyen rövid is. Ezt szokás eltusolni, abból a meggondolásból, hogy az orosz megszállás már 1945-től megkezdődött, ami persze éppen úgy tény, mint az, hogy nálunk a Szovjetunió állt a Szövetségi Ellenőrző Bizottság élén az 1947. tavaszi békeszerződésig. A világháború szövetségeseiről van szó. A békeszerződésről Szabó Zoltán tudósított Párizsból. Ezt a minikorszakot, a kommunista diktatúra előtti éveket „koalíciós időknek" nevezték, érthetően, hiszen az 1945-ös földosztás, az általános választójog kiterjesztése

Elhangzott az MMA Szabó Zoltán-emlékkonferenciáján a Vigadóban 2018. június 10-én.

mindenkire, aki betöltötte huszadik életévét, az 1946-os magyar köztársaság csak úgy, mint a forint és a nyolcosztályos iskolai alapképzés bevezetése koalíciós összefogásból eredt. 1947. tavaszáig a Kisgazda Párt volt a legerősebb politikai alakulat az országban. A többpárti koalíció bomlasztása és leépülése – ez volt a szalámitaktika, ami csak addig szellemes kifejezés, amíg az ember nem gondolja meg, hogy a szeleteléshez kés vagy gép kell, és a szalámiból végül csak a madzag, vagyis a kötél marad – még a politikai harcoknak ehhez a korszakához tartozott. Ha az '56-os forradalmat nem vesszük semmibe csak azért, mert a szabadságharcot elveszítettük, ezt a jóval hosszabb ideig tartó időszakot jóval kevésbé kellene, hiszen amit a diktatúra tönkretett, az egy működő új és országos intézményrendszer volt. Tapasztalatokkal. Ezek hatottak 1956-ban, ezek még a puha diktatúra felbomlása, sőt a rendszerváltás idején is.

Bárhogy legyen is, Szabó Zoltán esetében mindenképpen korszak volt ez a néhány év, hiszen csak ekkor jutott hivatalos kormányzati és közéleti megbízatáshoz és tapasztalathoz. Végül is ő győzött kemény vitájában Révai Józseffel, amiért közölni akarta és végül közölte is Bibó *A demokrácia válsága* című tanulmányát. A cenzúra elleni tiltakozásból mondott le folyóirata, a Valóság élérő1 1947 tavaszán, de akkor még újságban tiltakozhatott a cenzúrázás és az író személyének kisajátítása ellen. Attaséi megbízatása kimentette a csatározásokból, ugyanakkor enélkül nem szervezhetett volna magyar képzőművészeti kiállítást a párizsi követségen, és feltehetően nem vette volna feleségül a követ, Károlyi Mihály lányát. Ki tudja, e minikorszak három éve nélkül hogyan alakult volna a sorsa, emigrált volna-e, mint barátja, Cs. Szabó László és Márai Sándor, vagy maradt volna-e az országban, mint szintén barátja, Illyés és Bibó.

III.

Szabó Zoltán harca a sztálini orosz, illetve szovjet-kommunista veszély ellen emigrációja után folytatódott, nem kezdődött. Már első korszakában, a világháború előtt kezdődött, amire a *Két pogány közt* című könyve csak az egyik példa. Mondása: „a török örök" nem egyetlen veszélyt, hanem állandót és kétoldalit jelentett, és nemcsak kívülről, hiszen az ország társadalmán belül is polarizációhoz vezetett. E kettős veszély ellen már a negyvenes években Bibóval harmadik utat, Németh Lászlóval harmadik oldalt szorgalmazott, mindenekelőtt a magyar nemzet érdekében. Németh László megfogalmazása furcsa volt, de Szabó Zoltán gondolkodását illetően jobb is, mint Bibóé, ugyanakkor rosszabb is. Jobb, hiszen annyi oldal van, ahány nép, nemcsak kettő, ugyanakkor rosszabb is, mivel a német veszély nemcsak azért volt veszély, mert német volt, az orosz sem csak azért, mert orosz, hanem társadalmilag. Továbbá a két ország nagysága, nemcsak két egymástól eltérő, de egyaránt diktatorikus és totalitárius ideológiája miatt. A nagyság vágyának féken tartását is fontosnak, sőt elengedhetetlennek tartotta. Elvei mellet, gyakorlatiassága is sugallta mondását, hogy a kis népek imperializmusának befelé kell irányulnia, hiszen kifelé, nagy országokkal szemben nem is lehet esélye. „A magyarságnak e pillanatban fel kell készülnie. Hogy ami bizalmat az ember a nagy népekben elvesztett, magunknak nyerjük meg. [...] Az emberiség ki fog ábrándulni az egészen nagy dolgokból, akármilyen oldaliak. Már majd nem akar nagy lenni, csak kicsiny, egészen kicsiny dolgokban tökéletes. És mély!" (*Hazugság nélkül,* II, 268.). Hogy értsük: A vertikális mélynek a horizontális és lapos kiterjedés az ellentéte.

Szabó Zoltán közügyíró volt. Írt ő szociográfiát, útleírásokat, esszéket, tanulmányokat és persze híresen publicisztikát is, de a publicisztika csak része volt annak, amit közügyíróként alkotott. Az életműnek. Aminek az a jellege, hogy neki nincs fő műve, neki fő művei vannak. *A tardi helyzet* nem jobb, mint a *Szerelmes földrajz* vagy a *Korszakváltás,* és a *Szellemi honvédelem* írásai se nem jobbak, se nem rosszabbak azoknál. Közügyíróként egyaránt foglalkozott a magyar nemzet és a magyarországi társadalom ügyével, ha ez utóbbit a nemzet érdekében szorgalmazta is.

Szabó Zoltánnal mint közügyíróval kapcsolatban alapvetően kell figyelembe venni a társadalom és a nemzet egymáshoz fűződő viszonyát. Ezt leghosszabban és legrészletesebben az 1940-es *A magyar népi művelődéspolitika feladatai* című tanulmányában taglalta. Népi művelődésen ő a népnevelés ellentétét értette: a parasztság nem föld, amit művelni kell, ami megművelésre vár, hanem emberekből áll, akiknek, kinek-kinek neki magának kell művelődnie, és a művelődéspolitikának az a feladata, hogy ezt lehetővé tegye. „A kívánatos magyar öntudat parasztságunkban akkor

NAGY ÁRPÁD PIKA, Az ötödik elem, 2007

fog kialakulhatni egészen, ha érzi, hogy ő épp annyira része a nemzetnek, amennyi része számban a magyarságnak. A tökéletes nemzeti tudat kialakulásának legnagyobb és legnehezebb és első feltétele tehát: társadalmi feltétel. […] Tehát a földreform nemcsak szociális, hanem nemzetnevelő és parasztságunkat nemzetté emelő intézkedés is lenne" (*Hazugság nélkül,* I, 350.).

Ezzel kapcsolatban valamit tisztázni szeretnék, ami azzal a *szocializmus* szóval kapcsolatos, amit Németh László is, Bibó is, Szabó Zoltán is használt, és egyikük sem úgy, mint a nemzeti szocialisták, sem pedig azok a nemzetköziek, akik magukat kommunistának mondták, sem azok, akik szociáldemokraták maradtak. „Kovács Imre azt a kérdést intézi hozzám – írta Szabó Zoltán 1941. május 17-én a Magyar Nemzetben –, hogy valljak tehát: hová megyek én, merrefelé tartok? […] Hogy milyen választ vár, azt maga megjelöli, mikor azt mondja, hogy ő és a többi parasztszármazásúak »tudatosan vagy öntudatlanul [?] szocialistának vallják magukat«. Ezt vállalom magam is. Nem titkolt elégedetlenséggel. Mivel e szót ma, mikor annyian, oly felelőtlenül, oly sokféle jelzővel használják, nem tartom önmagában elegendőnek. Feladatnak azt tartom ma is, amit *A tardi helyzet* idején. A magunk problémáinak elfogulatlan vizsgálatát, és ennek alapján a megoldás bátor keresését és kifejezését." Előtte írta: „Eszményeinktől, melyeket magyarság, emberség, szabadság szavakkal s a parasztság ügyének szolgálatával jelölhetnék meg, nem tértem el" (*Szellemi honvédelem,* 340.). Hozzáteszi: „Hogy milyen lesz a jövő európai kerete, azt legfeljebb áhítani tudjuk, eldönteni nem. De hogy e keretnek Magyarországon legyen tartalma, s hogy e tartalom magyar legyen, az rajtunk áll. Népen, szellemiségen. Amennyire tőlem telik, ezt kívánnám szolgálni" *(uo.).*

A magam véleménye szerint Szabó Zoltán számára a *szocializmus* szó azt jelentette, amit fura magyarsággal társadalmizmusnak kellene mondani, hiszen a nyelvújítás *társadalom* szavát az a *társaság* szó előzte meg, amelyik a nyugat-európai nyelvekben mindenféle társulásra vonatkozott, és ma is használatos: *société, society, Gesellschaft* stb. Mint idéztem, Szabó Zoltán a szociális, azaz a társadalmi kérdéseket igen fontosnak tartotta, de a közösségiek érdekében, sem ezek ellenében, sem ezektől függetlenül. Ezt hangsúlyozni szeretném, mert egész gondolkodását és legmélyebb érzéseinek jellegét határozta meg

Ez volt számára társadalmilag a Harmadik Út, közösségileg a Harmadik oldal, emberileg pedig az európaiság és a magyarság együttese, egyedisége, individualitása, azaz szétválaszthatatlansága. Ő és Bibó kiegészítették egymást, amennyiben a jogász Bibó, aki a „kelet-európai kis államok nyomorúságáról" és „a demokrácia válságáról" írt, valójában a politikai nemzetről, míg Szabó Zoltán elsősorban a kulturális nemzetről és szellemi elitről, a nemzet szellemű elitről, amire – akkor, a harmincas évek végén úgy látta – nincs mód a parasztság gazdasági önállóságra, társadalmi rangra emelkedése és legjobbjainak művelődése nélkül. „Vagyis a cél nem csupán a földdel bíró paraszt, hanem a magabiztos paraszt is, aki tudatában van annak, hogy ő mennyire fontos része és felelős fenntartója a nemzetnek. […] Ez az egyetlen és szociális út, mely magyar és magyarul nemzeti" (*Hazugság nélkül,* II, 333.).

IV.

Szabó Zoltán gondolkodását, írásai mondandóját, érzései jellegét igyekeztem jelezni, egyben azt, miért gondolta, hogy egyedül a parasztságnak mint magabiztos magyar népnek bebocsátása a nemzetbe vezethet a magyar nemzet fennmaradásához. Ő ugyanis nem a polgárság, a németből alakult szónak megfelelő városiasság ellenében volt népi, hanem abban a meggyőződésében, saját szavaival, hogy „a polgárosodásról már summásan lekéstünk", vagyis az az osztály, amelyik a polgári liberalizmust vallotta, Magyarországon nem jött és már nem is jöhet létre. Ezt idézetekkel lehet bizonyítani. „Egy Kölcsey még a század elején így írt: »A városokban lelem a magot, honnan a nemzeti szorgalom és műveltség kifejlendő lészen, lelem az alapot, melyen […] polgári alkotmányt emelhetünk, lelem a lépcsőt, melyen nemességünk a milliókból álló néppel kapcsolatba jöhet.« Egy Berzeviczy Gergely pedig így nyilatkozott: »A tiers etat az embereknek azon figyelemre méltó és kiváló osztályát jelenti, mely városokban lakván, onnan ered s urbanitás által tűnik ki.« E mondatok mélyére nézvén, legalábbis kételkednünk kellett volna optimista reményeikben. Mert hol voltak a magyar városok, melyekben ez osztály megnőhetett volna, és legfőképpen hol volt az »urbanitás«, mely által kitűnhetett volna? A sorrend éppen fordított lett. Nem tudván egy urbanitásban felnőtt

osztályt találni, mert nem volt, de felismervén az urbanitást mint igényt; megpróbáltak ehhez az igényhez egészen felületi eszközökkel osztályt teremteni." Sikertelenül tették, és az 1930-as évek végére szerinte már a siker lehetősége nélkül, hiszen a polgárságról már lekéstünk.

Ez utóbbi érvényes maradt az 1945-ös földosztás és az általános választójog kiterjesztése után is. Igen hamar azonban, mindenképpen elegendő évek kifutása nélkül, az egész társadalmi helyzet radikálisan megváltozott egy olyan hatalmú diktatúra következtében, aminek megszüntetése már nem belügy volt. Ezért volt Szabó Zoltán számára életének második felében olyan lelkesítő az 1956-os forradalom, amíg tartott, de a szabadságharc elvesztése után is sokáig. A „polgárságról lekéstünk" diagnózist leváltotta a magyar nép, amelyikben a parasztság, a gyári munkásság és a szellemi elit eggyé vált, gondolkodott és cselekedett.

Az 1956-os forradalom éppolyan meghatározó volt és maradt számára, mint a népi mozgalom, a falukutatás és a Márciusi Front. A forradalomról szólt 1957-es *Kívülről* című írása, az az álláspontja, amelyről a következő években a „népi erőkre" hivatkozott, egybefogva a régit és az '56-ost, és amelyet az 1977-es, igen jelentős genfi előadásában kiéretten tömörítve foglalt össze. Ebben mondta, hogy a forradalommal a nemzet jött létre. Nyilvánvalóan Németh Lászlónak a forradalom alatt megjelent, *Az emelkedő nemzet* című írásának gondolatát vélhette variálni. Azzal, hogy a forradalom megtörtént. Ebben a genfi előadásban fejezte ki egyúttal legfrappánsabban, amit régóta vallott, hogy a nemzet: emberek, és hogy „egy-egy nemzet egy nemzetbeliekből" tevődik össze. „Mivel mi, akik itt vagyunk, egy nemzetbeliek vagyunk, mi tehát itt és most nemzet vagyunk; noha azt nem mondanám, hogy a nemzet mi vagyunk. Ebben a közösségi természetű kérdésben a döntő szó csakis az egaliterianizmusé lehet, s ez azt mondja ki, hogy az egy nemzetbeliek egyenjogúak, vagyis a »zömön kívüli« egyáltalán nem alábbvaló a »zömbeli« nemzetbelinél, hogy átvegyem Illyés szavát ez ügyben is." Hozzáteszi: „Az, aki – például itt – nemzeten belülinek tudja magát, alighanem másképp mondja a magáét, mint az, akiből az emigráns, a hontalan, a földönfutó, a hazajáró lélek, a külföld magyarja vagy a vándordiák – az örökvándor vagy az örökdiák beszél. A honfitársnál, aki a mindennapi kenyerét csakis a száműzetés keserű fűszerével ízesítve tudja elfogyasztani, közös vitákban alighanem többet ér az, aki úgy tudja, hogy a vele egy nemzetbeliek gyűlésén neki szava és joga van, mivel annak a közösségnek, ami a nemzet, egy része ő, s az ebbe a szóba foglalt szuverenitás egy hordozója is, hiszen ennek a szuverenitásnak tartalmat az a nemzeti identitás ad, ami az ő egyéni identitásában benne van" (*1956 – Korszakváltás,* 206.).

Ez az idézet egyaránt jó példája a közügyíró Szabó Zoltán stílusának, annak is, ahogyan gondolkodott, érzett, és ahogyan meggyőző is akart lenni. Világossá tette, hogy nemzeten közösséget értett, nem társadalmat, és nem is az ország lakosságát. Téves lenne azt hinni, hogy egy társadalomtól független közösségre gondolt, hogy a nyugati magyarokat vagy akár az erdélyieket, a felvidékieket akarta bátorítani. Ő bizony a magyarországiakat is értette. A jog, amiről Genfben beszélt, nyilvánvalóan a szív joga volt, nem állami, nem is nemzetközi.

A „mi itt nemzet vagyunk" ki- és bejelentés azon a meggondoláson alapult, miszerint „a nemzet: emberek", és a másikon, hogy a nemzet: közösség. Szabó Zoltán mindig az egyes embert hangsúlyozta, az individuumot, miközben az individualizmust a polgári liberalizmussal együtt mindig elvetette. Ez a liberalizmus azonban úgy volt számára polgári, hogy meggyőződése szerint a polgárosodásról már lekéstünk. Sajnos és szerencsére, vagyis a polgárvilág felélesztése már lehetetlen. A Lajtától keletre található parasztság Nyugaton már sehol sincs, mivel már polgárosult.

„A nemzet: emberek" gondolata vezette őt a *diaszpóranemzet* szóhoz és fogalomhoz is. Az az angol költő, aki azt írta, ha szól a harang, ne kérdezd, kiért: mindig érted szól, írta azt is, hogy senki sem sziget *(„No man is an island").* De ez nem mond ellent annak, hogy van szigetvilág. Erre is lehet gondolni, amikor Szabó Zoltán diaszpóranemzetről beszélt. Aki ezt a szót hallja, úgy fog reagálni, írta, mint aki tormát szagol (*Diaszpóranemzet,* 261.), holott abból a meggondolásból ered, hogy a nemzet: emberek, az emberek pedig szeretnek együtt élni, nemcsak a szükség viszi rá őket, de az együttlét szeretete is szükségletük.

Szerencsés-e, szerencsétlen-e ez a diaszpóra kifejezés? Ő Kölcseyt idézte: „»Ne félj – mond egykor Wesselényi, – Isten a magyart mint választott népét nem hagyja el.« Meg kell vallani: e választott nép semmivel sem jobb, mint ama másik, melyet Isten hosszú türelem után végül széjjelszórt" (*Diaszpóranemzet,* 261.). És idézte Adyt is 1918-ból: „»Hát népét a hadúr is szétszórja: / Szigorúbb istenek ezt így szokták, / Miként egy régi bánatos erdélyi / Prédikátor írásba rótta / Keres-

vén zsidókkal atyafiságunk«" *(uo.).* Amihez viszont megjegyzi: „az Ady-vers konklúziója, morálja a záró sorokban, hogy nem a szétszóratás a veszély, hanem az, hogy »elveszünk, mert elvesztettük magunkat«. Poézisében azért veszendő nép a magyar, mert nem csinál forradalmat" (*uo.,* 262.). A poézis Adyé, és amikor Szabó Zoltán ezt írta, mi, magyarok már csináltunk forradalmat. Ezt hozzá kell érteni. Ahogyan ezt is: „Diaszpóranemzet? Ha az, ez a minősítés korántsem nemzetgyalázó. Diaszpóranemzet az olyan ősi, nagy, külön kulturáltságot teremtő nemzet is, mint a kínai, s a zsidó nép mellett diaszpóranemzet a kétezer éves és ezernyolcszáz év óta keresztény örmény nemzet is; az ókorban a föníciai és természetesen a régi görög nemzet" (*uo.,* 266.).

A lényeg, ahogyan én értem, kettős. Egyfelől maga a tény, a magyar szigetvilág, bárhol legyenek is a szigetek: lakásokban, házakban, úton, repülőn, varosban, falun, országban. Másfelől egyik következménye, az Ady említette „elveszünk, mert elvesztettük magunkat". Ilyen önelveszítést a hetvenes években két eklatáns példában fedezte fel Szabó Zoltán. Az egyik a magyarországi helyzet volt, amiről Pásztor Emil írt a hetvenes évek elején az egri főiskolásokkal kapcsolatban. Sokan nem tudták, hogy élnek magyarok Romániában, vagy ha tudták, azt nem, hogy magyarul beszélnek. A másik példa az az árulkodó beszédmodor volt, amellyel egy amerikai magyar azt mondta: „hazamegyek", amikor Magyarországra készült, vagy amikor arról beszélt, „otthon" mi van, holott valamelyik amerikai városban élt, ott volt a háza, az otthona. Ha a nemzet emberek, és ha a magyarság ki-ki identitásában van, akkor az ember ott van otthon, ahol él.

Valójában, gondoljuk meg, effféleképpen értette ő már a *Szellemi Honvédelme*t is, amit olvasóknak szánt, esetleg olvasók köreinek, ahogyan már előtte azt is, hogy a parasztság csakis embereinek öntevékeny művelődésével lehet nemzetfenntartó. Ha ki-ki magában van otthon, akkor a közösség egymásban. Genfi előadásában ezért mondta a résztvevőknek, nem egy publikumnak, hanem a diétán résztvevőknek, hogy „mi itt nemzet vagyunk", ha nem is a nemzet. A *diéta* szó metafora volt, nem archaizálás. Arra szolgált, hogy sugallja, *vitatársak vagyunk,* nem egy esemény közönsége. Vagyis közösség, nem közönség.

V.

Írói pályája, amennyit és ahogyan publikált, nagyon aránytalannak tűnik. Huszonnégy évesen jelent meg *A tardi helyzet,* országos hírű lett, ő pedig hihetetlenül termékeny is. Kilenc könyve jelent meg 1945 előtt, továbbá a *Szellemi Honvédelem* rovat publicisztikája, ami most az *Összegyűjtött Munkák* sorozatának hétszáz oldalas kötetét teszi ki, emellett a *Hazugság nélkül* című publicisztika összesen ezerötszáz oldalnyi három kötetét, ebben egy félkötetnyit írt 1945 és 1947 között. Az emigráció harmincöt éve alatt, élete második felében viszont egyetlen könyve sem jelent meg halála előtt; az *Ősök és társak* és a *Terepfelverés* köteteket már nem vehette kézbe. De megírta őket. Különféle lapokban és évkönyvekben pedig nagyszámú írást publikált, ezek most mind olvashatók újraközlésben, az *Összegyűjtött Munkák* sorozatának *1956 – Korszakváltás* című könyvében és a *Nyugati vártán* két kötetében.

Az aránytalanság hatalmasnak tűnik, pedig nem olyan nagy, ha hozzászámítjuk a hátrahagyott írásokból kiadott *Diaszpóranemzet* és az *Amerikai jegyezetek* című könyveket, de elsősorban azokat a Szabad Európa Rádióban beolvasott írásokat, amelyek huszonhárom év során kb. hétezer oldalnyit tehettek ki – huszonhárom kétszázötven oldalas könyv lehetett volna belőlük. Ezekből negyvenhat darab jelent meg Kenedi János felfedezésének és szerkesztésének köszönhetően, *Küszöbről* címen Párizsban, és aztán az *1956 – Korszakváltás* című, a *Nyugati vártán* írásaihoz tartozó kötetben. Mennyiségét tekintve tehát aligha írt kevesebbet, mint élete első felében, a rádiónak adásra küldött szövegek azonban a negyvenhat darab kivételével nem számíthatók be, annyira a napi eseményekhez kötődő, nem irodalmi közlésre szánt írások voltak. Ezekből élt meg. A Kádár-időszakban olykor leírt kárörvendő vélemény, hogy tehetsége elapadt az emigrációban, jórészt kényszerű hazugság volt, másrészt azok pöffeszkedése, akik kárörvendésükkel azt a rendszert szolgálták, amelyik Szabó Zoltánra belsőt emigráció és alkalmazkodás helyett külső emigrációt kényszerített.

A közügyíró nem politikus, se nem szervezi, se nem igazgatja a köz ügyeit, a közt, a közösséget, és persze a társadalmat se. Neki nem az a feladata, ha érzi, hogy van feladata. Ezt kerek perec kimondta Kovács Imrének adott válaszában: „Az a reményem, hogy egyre jobb írások felé tartok"

(*Szellemi Honvédelem,* 340). Ezért végezetül, de valóban nem utolsósorban, arról szeretnék szólni egy keveset, hogyan és miféle változatokban volt jó író, sőt a 20. század egyik legjelentősebb írója, a magyar nyelv egyik legkiválóbb művelője. Azzal is, hogy szívesen fordult vissza Zrínyihez, Rákóczihoz meg a 19. század reformnemzedékének íróihoz, Kölcseyhez, Petőfihez, Eötvöshöz. „Zrínyiben ezt olvasom: »Ha azért a magunk fogyatkozásait megismérjük elébb, könnyebben az orvosságot is fellelhetjük azután«", és törés nélkül folytatja: „s ha a teendőket s abban magunk részét fel akarjuk vázolni, vessünk még egyszer számot szépítés, önámítás, ábrándok és óvatosság, kishitűség és takarás nélkül a helyzettel" (*Hazugság nélkül, II*, 332.).

A magyar nyelv nagy mestere volt. Sokféle hangon és műfajban írt a maga hangján, a műfajok különféle modorában is mindig a sajátjában. Ez a saját modor könnyed, érdekes, úgy egyesíti a meghatározó kijelentéseket és az aprólékos megfigyelések, részletek képi felvillanásait, a tényeket és a hangulatokat, az új ismereteket és a reminiszcenciákat, a régi és az új élet szavait, hogy észre sem veszi az olvasó. Ha észreveszi is, a mondatok sorjázó sodrása már új fordulatokkal viszi tovább egy-egy megütött téma dallamára. Szikár és érzelmes, leíró és okfejtő, választékos és közbeszédszerű, írása a hangulatok változékonyságával, de a következő fordulatot mégsem sejtető céltudatossággal szól.

Csak hosszasan lehetne felmutatni, hogy *A tardi helyzet,* ez a valóban tényfeltáró könyv, szociográfus listákkal és táblázatokkal a függelékben, lecsupaszított stílusával, amelyik az első világháború utáni német „neue Sachlichkeit", az új ténylegesség modorában készült, amelyet angol nyelven Hemingway tett híressé elbeszéléseiben, milyen bonyolultan szövi képeit piros szálakkal a szenvtelen fehér mondandóba, hogy együttesükben lehessenek megélhetők. Írásaiban nemcsak meggondolt, hanem az érzetteket éreztető retorika közvetít, visszafogott költőiség, bujtatott pátosz, amit a *Szellemi Honvédelem* sorozat *Táj és magyarság* című nyitó írásában agyafúrt módszerrel így ér el: „»Ihon a veszedelem, ihon az emésztő tűz!« – mondhatnánk Zrínyivel, de maradjunk pátosztalanabb s egyszerűbb szavaknál" (*Szellemi Honvédelem,* 22.). És szavai valóban pátosztalanabbak, de azzal együtt, hogy idézte Zrínyi pátoszos szavait a múltból. És utána rögtön hozzátette: „Gondoljunk Széchenyinek újra időszerű programjára. Arra, hogy ő »magyarosítani a magyarokat« akarta. Erre van szükség ma is, s aki nem hiszi, hogy mennyire szükség van rá, nézzen végig az utcán vagy politikán, vagy lapokon. Mily kevés helyen s mily kevesekben látja azt fényleni, amit »anima naturaliter hungaricá«-nak, természettől magyar léleknek neveznék!" És nemcsak nevezné, nevezi is, magyarra is fordítva azt a latint, amelyikkel nem is olyan nagyon régen magyarok fejezték ki magukat latinul.

Az idézett *Táj és magyarság* 1939-ben előhangja volt a két évvel később írott *Szerelmes földrajz*nak, ami stílusában, nyelvében *A tardi helyzet*nek szinte fonákja: lírai próza arról, hogy a magyar költészet hogyan formált magyar tájakat, azok a tájak hogyan a költőkben lírát, és arról, hogy táj és táj népe összetartozik: „A haza földrajzi értelme sok tekintetben elsődlegesebb élmény, mint a történelmi; nem annyira elfogult tolmácsokon keresztül kapja az ember." Szabó Zoltánnak ezt és hasonló írásait olvasva arra jöhet rá az olvasó, hogy aki helyesen gondolkodik, az egyúttal helyesen érez, és aki helyesen érez, egyúttal helyesen gondolkodik: érzés és gondolat átjárják egymást. Mindig valakiben. Róka fogta csuka, csuka fogta róka, varga, vagyis ember fogta mind a kettőt. „Van-e értelme próbálkozásomnak, verssorokból összeállítani Magyarország képét? Képzeletben utazni egy olyan országon át, mely nem valóságos, hanem költői? Nem valóságos, hanem költői – e pontnál ellentmondás ébred bennem. Ugyanis talán éppen az a valóságos, ami költői. [...] A történelemnek azok az időszakai maradnak a legismertebbek, melyekben egy-egy nagy költő élt." És aztán jön egy példa, amelyik megnevezve is élményt ugrathat elő: „Gondoljunk arra, hogy mekkora helyet foglal el egy olvasott ember elméjében Görögország és mekkorát Macedónia – s megkapjuk a nagyság igazi mértékét" (*Szerelmes földrajz,* 103.). Az élmény abból és akkor adódik, amikor belém döbben, hogy Nagy Sándor Macedóniájáról semmit se tudok, semmire sem emlékezem, iránta semmit sem érzek. Trója viszont akkor is volt, és érezhető volt, mielőtt feltárta volna Schliemann, ahogyan, azt hiszem, szinte úgy emlékezetes, ahogyan a hetedik réteg feltárása előtt is lehetett.

„Fortélyos félelem igazgat, / nem csalóka remény" – írta két évvel korábban József Attila, nos, Szabó Zoltánt még elkeseredéseivel is remény igazgatta fortélyosan. És izgathatja olvasóit ma is.

BERTHA ZOLTÁN
Az erdélyiség Szabó Zoltán látókörében

BERTHA ZOLTÁN (1955) Debrecen

Diaszpóranemzet, irodalmi nemzet, szerelmes földrajz, szellemi honvédelem: mindez csak jelzése Szabó Zoltán gondolkodói nagyságának, aki ilyen telitalálatos fogalmakba és kifejezésekbe tudta sűríteni nemzetbölcseleti teljesítményének summázatos eredményeit. A magyarság aggasztó vagy reménybeli sorsáról elmélkedő szociografikus, társadalomfilozofikus, kultúrtörténeti fejtegetéseinek rengetegéből bontakoznak és kristályosodnak ki az ilyesfajta, esszéisztikus-poétikus mivoltukban is lényegkimondó probléma- és helyzetmeghatározások, amelyeknek intellektuális és teoretikus jelentőségéhez, minőségéhez sokak szerint a franciás gondolkodásmód racionalizmusa és az angolos eszszéírás empirizmusa éppúgy markánsan hozzátartozik, mint a magyarságtudományos valóság- és sorslátás élessége, a nemzetmentő felelősségtudat emelkedettsége vagy a szeretetelvű közösségfelfogás keresztény humanizmusa. Nemzet és állam kategóriájának elméleti megkülönböztetése, különválasztása olyan horderejű tézisként vált érvényessé és időállóvá, amely a Trianonban szétdarabolt magyarság folyamatos lelki és kulturális újjáépüléséhez, megmaradásához, integritásához szolgáltathat nélkülözhetetlen kollektív önismereti, önérzeti fogódzókat. A pontos érvelések a magyarságot kulturálisan identikus közösségként, a magyar emberek összességeként, s nem szűkösen az adott államisághoz és országhatárokhoz igazodó társadalomként definiálják. A magyarság magyar „közösségek többközpontú együttese" (András Sándor), és képtelenség, sőt népnyomorító szégyen, ha határon túli magyarokra nem mint a nemzet egyenrangú szellemi részeseire tekintünk; ha „a sorompók a fejekben leereszkednek" – ahogy képszerűen is megvilágította ezt a torz és csonkító nemzetszemléletet. „A magyarságtudat a határok abroncsaihoz idomulva olyan törpévé torzult, amilyet vázába szorítva neveltek nyomoréknak régi udvarokról beszélő rémtörténetekben." Tiltakozott is ez ellen egész életében, például amikor angliai emigrációja idején arról értesült, hogy a kommunizmus alatt, mondjuk, az erdélyi magyar embert Magyarországon már egyenesen „a román" néven emlegetik, annak füle hallatára. Vagy hogy tanárképzős főiskolások nagy hányada nem tudja, milyen nyelven beszélnek a székelyek (találgatva, hogy románul vagy „székelyül"). Igaza volt: egy nemzet nem akkor kezd katasztrofálisan romlani, amikor elveszíti területének kétharmadát; hanem amikor fiai nem képesek vagy nem akarják felismerni, hogy mi áll „a nép megmaradása érdekében s mi ellene".

Londoni „kilátójából" (1974-ben) felidézi Illyés Gyula 1967-ben leírt szép és nevezetes metaforáját a magyar kultúra és irodalom ötágú sípjáról: a „magyar irodalom ötágú síp, összehangolatlan". Rossz szándékkal kialakított „hangfogó felületek" akadályozzák, hogy egyszerre lehessen hallani a sokszólamúságnak ezt a virtuális összhangját, s úgy véli, hogy az még leginkább, „aránylag a legtisztábban az olyan magyarhoz érhet el, aki Angliában vagy Franciaországban él". A Magyarországon kívül teremtődő magyar irodalom szférái nyilvánvalóan éppen bizonyos különbözőségükkel lehetnek színezői, gazdagítói a magyar kulturális indentitás egészének. „Az együvé tartozókat az államhatárok egymástól elválaszthatják", de „egymástól el nem idegeníthetik"; ha mégis: a közösségként tételezett „irodalmi nemzetben idegen erők működnek". A tudomásul vett (ráadásul elvileg légiesíthető) ország- és államhatároknak a maga ügyeiben jelentőséget nem tulajdonító irodalmi nemzet tehát nem helyhez és aktuálpolitikai viszonyokhoz zsugorított képződmény, hanem kategoriálisan szabad természetű és szellemi lényegű entitás. Amelynek spirituális magasrendűségét az is jellemzi, hogy voltaképpen még a nyelviség kritériumához sem törvényszerű kizárólagossággal köthető. Példaként hozza, hogy „Beckett nem »disszidense« az írek irodalmának, mivel Párizsban él, s francia művekkel és angol változatokkal tágítja a közlés és a művészet lehetőségeit". A nemzeti irodalmiságnak ebbe a kitágított felfogásába belefér az akárhol az adott nép nyelvén születő alkotás, az akár más nyelven, de szerves értéksajátosságait tekintve egy meghatározható nemzeti kultúrkörhöz kapcsolódva keletkező literatúra, sőt, még azoknak a magyar tárgyú műveknek a sora is, amelyeket nem magyar szerzők (hanem, mondjuk, „angol történészek" vagy „francia esztéták") hoztak létre, ha nemcsak magyarul értenek, de

a magyarságot is értik. Más szempontból az irodalmi nemzet az írásbeliség minden olyan formáját tartalmazza, amely irodalmi értékű nyelven fejezi ki mondandóját; historikus, irodalomtörténész, filozófus, fizikus, szociológus, etnográfus és bármilyen más szakember ezzel a feltétellel tagjává válik ennek az önazonosságát minden irányban megőrizve kiterjesztő szellemi realitásnak.

Szabó Zoltán értelmezése szerint policentrikus szellemi élettel az irodalmat nem éri kár. Több egységben, több központtal: de „ami magyarul irodalom, egy irodalom marad". „Az irodalmi nemzetet – mint minden nemzetet – az a bizonyos, »mindennapi népszavazás« tartja össze. Vagyis egyéni döntések az együvé tartozás mellett. Mihelyt az összetartozás-tudat az írókban, kifejezése a szellemi életben elhalványul vagy elnémul, az irodalmi nemzet gyöngül, a minőség rokkan, a tehetség elbátortalanodik, az értelem eleven erői elszikkadnak, a szellemi élet vérkeringése elakad. A nemzet megszenvedi." És szellemes szójátékkal rávilágítva: „Megsemmisíteni birodalmakat lehet. Nem irodalmakat. A Római Birodalom megsemmisült. A latin irodalom megmaradt. A Római Birodalomból a romjai maradtak meg. A Római Birodalomból az maradt meg, ami latinul kifejeződött." A szellemi kifejeződés, az esszenciális önfelmutatás, a teremtő nemzetmegtartás a magyarság esetében leghitelesebben és legteljesebben az irodalmában történik. A magyar hazát a magyar írók alkották meg, térképét írók tették élővé, plasztikussá („völgyeket és hegyhátakat mintázva meg benne, városokat és folyópartokat elevenítve meg rajta"), állítja Szabó Zoltán (egy helyütt ugyan megjegyezve, hogy más művészeti ágakhoz mérve talán még kissé egészségtelen arányban is), s hogy ezt a Kárpát-közi geográfiai tájat ha először az Árpádok hódították meg hadakkal, azután az államférfiak tartották meg államszervezettel, másodszor meghódítani – azaz gyökeres jellegzetességeit kifejezni – az írók tudták igazán; azáltal, hogy megírták. A terület önartikulációja és önaffirmációja a szellem-irodalmi feladat és hivatás ellátásában zajlik, miszerint az egymástól különválaszthatatlan „hősök és poéták" népének sikerülhet olyan nagy és mintaadó eszméket produkálnia, amelyekkel a parasztságot felemelő társadalmi méltányosság, a nemzetek közötti megbékélés és az erkölcsi igazságosság elveit egy valóságos közép-európai rend alapjaként képes meghonosítani. A minőségeszmény és a „kis nép, nagy lélek" Németh László-i ihletésű gondolattávlata itt is azt jelenti, hogy „az emberiség javát nem annyira csapatoszlopokkal, mint inkább valóban keresztény ideákkal és valóban igazságos társadalmi renddel lehet szolgálni". (A „Nyugat védőbástyája" szerep betöltésével együtt is. És hogy lelkiekben „a magyar tulajdonokhoz való visszatalálás" társadalmiakban feltétlenül járjon együtt a magyar társadalom „igazságos és kiegyensúlyozott társadalommá" való átépítésével.) A nagy eszmét adó kis nép lehet nagyobb egyéniség, mint a nagy nép. Egy „nép nem annyit ér, amennyi lelket számlál, hanem amennyit tesz az összes emberiség javára". „A magyar hivatásgondolat és magyar szabadsággondolat a nagy magyar szellemekben sohasem önző, sohasem marad a magyarság határain belül." S e morális szolgálatethosz és etikai perfekcionizmus diktálta vállalkozás, e hatalmas mintanép-szerep elvállalása üdvös tervként és programként igazolhatja egy olyan közép-európai és Kárpát-medencei újjárendezés esélyét, amelynek értelmében „amit karddal nyertünk, szerződéssel vesztettünk, példa útján kell visszaszereznünk". Olyanfajta kategorikus imperatívusz demonstrálásával egyúttal, miszerint a nagyhatalmaktól érkező elidegenítő befolyások következtében „atomizált, egymás ellen szétbontott", szerves növekedésükben gátolt Duna-völgyi kis népek („a nagy népek fegyverei között a kis népek múzsái valóban hallgatnak") végre magukra kell, hogy találjanak, elfogadván a békés együttélés, egymás mellett élés törvényeit: hogy „szomszéd is van, *aki mellett élni kell*", „nemcsak hasonsorsú ellenség, *akitől félni kell*".

Az európai, sőt világhorizontú példanemzetté válás aspirációja pedig egyáltalán nem tekinthető illúziókergetésnek vagy légvárépítésnek. Kultúrtörténelmi lehetőségeit növeli például, hogy a magyar irodalom – benne a népi mozgalom (mondhatni mint „hungaricum") újszerű és útmutató eredményeivel a falukutatástól a harmadikutas eszmeiség kidolgozásáig – az újabb időszakokban, évszázadokban kétségtelen világirodalmi magasságokig emelkedett. Babits Mihály (akit Szabó Zoltán egyszerre bátornak és mérlegelőnek értékelt; s a „művészet a művészetért" elve mellett az „igazság szolgálata csakis magáért az igazságért" eszméjét is megtestesítőként; aki „az egyetemes erkölcs toronyablakából, s az Igazság aranyrúdjának mértékével mér") már 1913-ban posztulálta: „irodalmunk úgyszólván kezdetétől fogva a nagy európai kultúrának egyik kifejezésformája, s már mint ilyen is helyet foglal el az úgynevezett világirodalomban"; s „e világkultúrába nemzeti sajátságaival s önálló, egyéniségszerű karakterével egészen *új színt* hozott". S mivel a kultúra időbeli előrehaladása és értékgyarapodása éppen nem mechanikus, hanem organikus jellegű (Németh László szavával az első teremtés boldogsá-

gához mérhetőn megújító, nagy, teremtő aktusok fejleménye), ezért pontosan ugyan ki nem számítható, de mindig lehetséges tüneményekkel, kicsúcsosodásokkal káprázthatat el. Ráadásul a magyar szellem keletiség és nyugatiság folytonos és szintézisigényű összeköttetésének a szem előtt tartásával sajátszerűség és egyetemesség összhangjának különleges megvalósítására képesítette önmagát. A „magyar az európai kultúrát kezdettől fogva nemcsak felületesen átveszi, hanem annak eszméit és irányait mindig a saját nemzeti eszméivel, sorsának és lelkének szükségleteivel összeolvasztani törekedett" – írta Babits. „Európai és magyar szellem párhuzamossága és markáns eltérése magyaráz meg leginkább speciálisan magyar jelenségeket a *Gellért-legendá*tól máig" – szögezi le napjainkban Imre László. Az összefüggések és kölcsönhatások tartós érvényesülése ugyancsak erősítheti a többletértékeket nyújtó nemzeti mélységperspektívák kisugározhatóságának reményeit. Szabó Zoltán szerint ilyen különös nemzeti karaktervonás, hogy „vigyázó szemünket" Nyugat felé vetve is mintha folyton azt keresnénk, „mi az, ami megmaradásunkban minket szolgálhatna". Másfelől a saját hagyományok újjáélesztésének legfőbb célja, hogy a múltba kapaszkodva teremthessünk élhető és mások által is követhető jövőt. A nem puszta rekvizitumként, nem csupán relikviák tárházaként, hanem tanító, ösztönző tradícióként szemlélt múltban kiaknázható erő rejlik tehát („minden történetvizsgálat régi századoknak szentelve: megannyi lépcső a *jelenkorban* magasabbra emelkedhetni"), ezért „a legalkotóbb magyarok mindig egyben a leghagyományosabb magyarok is"; „minél jobban gyökerezik valaki nálunk a múltban szellemileg, annál helyesebben készíti a jövőt"; a „legjobbak mindig elmerültek a múltban, hogy fölszökhessenek a jövendő elé". A veszélyeztetett „magyarság megmaradásának bölcsek-kövét keressük e múltban, szüntelen", és „ha igaz az, hogy az egyik legnagyobb magyar hiba a múltba menekülni, igaz az is, hogy az egyik legmagyarabb erény: a múltból támadni fel". Hiszen „nincs igazán nagy magyar hadvezér, államférfi, költő, kinek nemzetmegtartó terve elavult volna". Halhatatlanjaink „azért halhatatlanok, mert nem múlt el, ami ellen küzdöttek". Más népekhez képest itt a megmaradás és a megerősödés elementáris létproblémája vált szakadatlanná – az erőfeszítés lényege pedig nem terjeszkedő hódítás, hanem honvédelem; még a katonaságnak is ez a neve: honvédség –, mutat rá az író. Művészetbölcseleti értelemben pedig a tenger és a tengerszem viszonyának érzékletes hasonlatával sugallja, magyarázza a népiség benső forrásait, energiáit, értéktartalmait feltáró elmélyülés és az univerzális létszemlélet dimenzióinak egyeztethetőségét, összeötvöztethetőségét. (Ha a mélységesen mély tengerszemeket csakugyan rejtett hajszálcsövek fűzik a tengerekhez.) A mélységismeret mintegy feltételezi a magasművészeti modernséggel is kapcsolatot tartó nyitottságot. A bartóki–kodályi modell ajánlata Szabó Zoltán megfogalmazásában, hogy „nem arról van szó, hogy a művésznek népinek kell lennie ahhoz, hogy igazi művész legyen, hanem arról, hogy azonosulnia kell saját örökségével, népének művészi hagyománykincsével ahhoz, hogy igazán nagy művész legyen". Az autentikus erdélyiség pedig kiváltképpen példázhatja ennek a sűrített, pontosabban összetett távlatosságnak és sokirányú tágasságnak az életrevalóságát. Az általa kiemelkedően megbecsült „rendkívüli ember", próza- és drámaköltő, Tamási Áron életművével azért foglalkozik olyan behatóan, mert „nép–író–mű–ember töretlen és hibátlan egységét", azonosságát fedezi fel benne. (Két róla szóló alapvető tanulmánya is bekerült az *Erdélyi irodalom – nyugatról nézve – Az Új Látóhatár az erdélyi magyar irodalomról* [A Magyar Nyelv és Kultúra Nemzetközi Társasága – Anyanyelvi Konferencia, 2011] című, Pomogáts Béla válogatta, szerkesztette reprezentatív antológiába.) Úgy vélte, hogy a *Háry János*hoz vagy a *Székely fonó*hoz az ő művei állnak a legközelebb, és hogy még a népi írók között is a témához szervesülő népművészeti látásmódja, stílusa, nyelve teszi egyedülállóvá. (Rokon törekvést még leginkább Kodolányi archaizáló beszédformáiban tapasztal.) Páratlan szerinte, ahogy Tamási valóban a nép módjára és modorában beszél a szépirodalomban (beszédritmusa mint „hegyi patakoké"); hogy „egyénisége a hely és a nép szellemének sűrített reinkarnációja". A népi életforma, ízlés, filozófia, észjárás, létöröm, szépérzék, játékosság, humor nyomorúságban is derűlátó képviselője, mítosz, vallás, mese, ballada ősiségének revitalizálója, s nála a „letűnt parasztéletforma művészpárlata marad fenn". (A „folklór utolsó irodalmi nagykövete" ő – nyomatékosította róla Féja Géza is.) A Tamási-nyelv mágikus hatásának, stiláris bűverejének titkát pedig abban leli föl, hogy ebben a világban az egyébként elhasználtnak tetsző (s annyi visszaéléssel, hazudozással, képmutatással meghamisított, iskolásan elkoptatott) egyszerű és általános szavak, fogalmak („igazság", „szeretet", „jóság", „becsület", „öröm", „béke", „jóakarat" és a többi) is újjáélénkülnek, „meghökkentő egyéni hitelességgel" és művészi érzékletességgel szólalnak meg, mintegy visszanyerik őseredeti értelmüket, szépségüket, makulátlan fényüket és ragyogásukat: bennük szinte „az elveszett Paradicsom kísérletezik a visszajövetellel".

A közhelyesnek vélhető alapigazságok élő igazságokká varázsolása, feltámasztása, ez a „csodatevő igazmondás" lényegíti őt „apostoli íróvá"; a „meghajigált, besározott szavak az ő szájából angyali tisztasággal röppennek el újra, értéküket visszaállítja; írásaiban a jó csaknem mindig diadalmaskodik a gonoszon, mint a népmesében". Hősei a csillagokra tekintenek, sőt „egy szemhunyorítással kacsintanak", így egyezség alakul ki közöttük. Ezért is, valóban, „művészete nem művészet a művészetért, hanem művészet az eszményekért", állítja Szabó Zoltán, de ez nem jelenti a művészi önértékek csorbulását, tehetjük hozzá némileg talán a félreérthetőséget is oszlatva; mert hiszen ha éppen a népművészet, a népköltészet legnemesebb tökélyig csiszolt artisztikus alakzatai, hangzatai, formanyelvi tulajdonságai érvényesülnek és teljesednek, akkor a művészeti, széptani önelvűséget sem szoríthatja háttérbe az idealisztikus eszmeiség közvetlensége. (A „székely nyelv és modor és tisztán emberi emlékezet így találkoznak"; „egy legzártabban és legélesebben külön-ízű magyarság így találkozik egy legáltalánosabb emberi vággyal: a legmagyarabb a legemberibbel".) A széptani, esztétikai (nyelv- és szépművészeti), illetve a metafizikai (axiológiai és antropológiai) egyetemesség-szempontok egyenértékűségét ráadásul a modern magasművészeti tünemények színező jelenvalósága is szavatolja – ősiség és modernség organikus bartóki szintézisigényének jegyében. „Globálisabb kötöttségét a farkaslaki örökséghez tüzetesebb ösztönös lépéstartás egészíti ki a művészi kifejezés nagyvilágban fellépő új áramaival"; Dürrenmatthoz, Ionescóhoz mérhetőn, sőt olykor felülmúlón (s „a modern amerikai pszichoanalitikus kritika is az ő műveiben találna legtöbb anyagot") – hangsúlyozza róla Szabó Zoltán, aki ezzel a maga erdélyiségképének egyik legjellemzőbb tájföldrajzi, kultúrmorfológiai alapvonását is kijelöli mintegy. Azt a szemléleti tendenciát, miszerint a Kárpát-láncolat, a Kárpát-kanyar természetes és biztonságos védősáncot nyújtó keleti hátországa felől a perspektivikus tekintet folyvást nyugat felé irányul; hátunkat a Kárpátok karéjának vetve figyeljük az egész európai világot („ez a hegylánc egy területet közelebb rántott Európához"; „azzal, hogy falat emelt az egyik oldalon, kaput rendelt a másik oldalra"). Zártság és nyitottság, komplementer sajátosság és univerzalitás, igézetes mélységszférák és magasságdimenziók konstellációját teremtve; összegezve: ex oriente humanitas. Ezzel lehetett az autochton hagyományok egykori gyepűvédő, végvári őreként Erdély évszázadokon át olyan térség, „mely mikor az ország minden csűre megégett a tűzvészben, megvédetett, és őrizte tovább a magvakat a jövőnek". Hiszen többféle magyarnak lenni annyi, mint: „dúsabb nép, műveltebb nemzet, fontolgatóbb ítélet, biztosabb megmaradás".

A magyar és európai jelenségek kölcsönhatásaira, egymást termékenyítő karakterjegyeire s a jellegmeghatározó élmény- és ihletforrások bőségére reflektál mindig különös érzékenységgel Szabó Zoltán. Az építészetre vonatkozóan megállapítja: „népi gótika és népi renaissance együtt – nincs több ilyen a világon. A templomok hajója, a szívünknek oly kedves, tömör és méltóságos erdélyi csúcsíves stílus, a karcsú fatornyokat a négy fiatoronnyal már a renaissance szele vitte le a népig. A nép ereje magáévá tette és magyarrá." A kolozsvári Farkas utcai templom: „vár és egyház, erő és báj, lendület és mérték, keménység és áhítat, szószék és bástya, zárt arányok és égbenyúló indulat. Tornya nincs, mégis magasabbnak látod száz toronynál: az épület maga lendül a magasba. Ez az erdélyi gótika: nem csipkés, hanem nyers, nem jámbor, hanem harcias. Boltozata alatt nem az angyalok éneke szól, hanem a viaskodó szenteké." Az archaikus népballadákról, Buday György képzőművészeti, grafikai alkotásairól, lenyűgözően szuggesztív fametszeteiről elmélkedve rögzíti, hogy Európa Erdélyben székellyé alakult, hogy a „dús kincsek, melyek itt székely mintába rakódtak, bárhonnan jöttek is, bennünket gazdagítottak, akik nemcsak vettünk, hanem adtunk is", hogy „a székelység híven őrizte, amit Európától kapott és amit magából formált"; a „határok befogadók voltak és egyben magukba foglalók, nem szigetelők, de megtartók". A szobrász Szervátiusz Jenő modern sugallatossággal és absztrakciókkal a misztikus, babonás, balladás képzeletben fogant megdöbbentő lelkiállapotokat vési a fába; „fantáziát vagy meséből vett fogalmat" mintáz meg szerinte. A festő zsögödi Nagy Imre képeiről szólva azt fejtegeti, hogy azokon nincsenek közismert formájú erdélyi kopjafák, templomok, népviseletes figurák: általános témájuk alapján bármilyen más vidéket is ábrázolhatnának. Atmoszférájuk viszont csakis erdélyi, székelyföldi lehet. A világos, portalan, élőket és tárgyakat élesen megvilágító hegyi fények tisztasága, a fenyvesek, a víztükrök színezete, csillogása, foszforeszkálása, az ég koloritja mind kizárólag idevalósi. A helyi külön színt tehát nem helyi különlegességek, hanem helyi általánosságok mutatják; ami mindenütt van, csak éppen itt „másként, különleges erdélyi, csíki fénytörések alatt". Erdélyi, székely a napfény és a patak, egy nőalak és egy bokor, „sőt erdélyiek a tehenek is". Gazdag megérzése és kisugárzása mindez „a táj külön levegőjének" az esszéíró szerint, akinek szótárában a „le-

vegő" – ez a szellemtörténeti vételtésű fogalom – mint döntő attribútuma egy műnek, életműnek vagy régiónak: rendkívül gyakran használt kifejezés. S az erdélyiség természeti, historikus és művészettörténeti légköre, spirituális vonzereje, genius locija áramlik át a jellegadó eszmei örökség szféráiba is. Egyetemes elvek (a szabadság, a függetlenség, a türelem, a szolidaritás, „a szólás, a hozzászólás jogának mélységes tisztelete") sajátossá hasonított változatainak levegője lengi át a régi és az újabb korszakokat; a tordai országgyűléseken kinyilvánított vallási toleranciaeszme demokratizmusának időszakát, a magára hagyatkozó önálló fejedelemség „tündérkerti" aranykorát, a rendtartó faluönkormányzás, a városépítészet, a műveltség, az iskoláztatás, a szabadgondolkodás kiterjesztésének századait, s azután a 20. századi kisebbségiség közegében feltörő önszerveződés milliónyi típusú törekvésének évtizedeit is csak a marosvécsi irodalmi parlament működésétől a nemzetiségi összefogásra – a szociális és a nemzeti szempontok összehangolására – buzdító, ifjúságlelkesítő 1937-es Vásárhelyi Találkozóig. Ahol az ifjúság a szellemi honvédelem jegyében együtt állított őrséget „a romlás és a romlás egy magyar fajtája: a tétlenség ellen" – emberebbé és magyarabbá szilárdulva. Együttérző átéléssel idézi Szabó Zoltán a korabeli Hitel folyóirat emelkedett hangvételű tudósítását, beszámolóját ez utóbbi (s szerinte legfeljebb csupán az Erdélyi Szépmíves Céh megalapításához hasonlítható jelentőségű) nagy – sőt, az impériumváltozás utáni „két fekete évtizedben" a legszebbként számon tartható – eseményről: „Amikor Tamási Áron a *Hitvallás* olvasásába kezdett, a terem megmozdult: megszakadtak a sorok, és hullámozva, önkéntelen belső kényszertől hajtva állt fel a fiatalság, hogy úgy hallgassa, ünnepi áhítatban azt, ami három nap és mögötte tizennyolc év vívódásaiból, útkereséséből született. Vásárhely ünnepi hangulata, a megrendült lelkeknek forró üteme ezekben a percekben teljesedett ki. Hiába kísérelnénk meg: lehetetlen papíron érzékeltetni a levegőnek tisztaságát, a magatartásnak emelkedettségét, a tisztább, emberibb élet vágyakozását, amelyek külön-külön és összesen példa- és elődnélkülivé teszik erdélyi magyar közéletünkben ezt a három napot. Aki nem volt jelen, meg sem értheti, nem is értékelheti, mert Vásárhely jelentősége nem annyira határozatainak betűiben, mint inkább szellemében és abban a lélekben s légkörben van, amelyek között határozatai megszülettek. Valami vallásos áhítat, a jobb és szebb, a tisztább és becsületesebb élet perzselő vágya, egymás megbecsülése, elfogultságok elvetése és a szeretet s megértés párlata uralta és emelte a levegőt nemcsak egy ember, hanem egy nemzet életében is ritka, kivételes alkalommá. Aki részt vehetett ezen a három napon, az soha el nem felejtheti. Hitet kapott a hitetlen, reményt a kétségbeesett és öntudatot a kétségeskedő: nem elveszett az a nemzet, amely ilyen megtisztulásra képes." A nyelvében élő és nyelvében megtámadott magyarság Erdélyben a nemes szabadelvűségnek olyan válfaját hozta létre, amely akkor formálódott ki, amikor Európa még feudális-patrimoniális állami és társadalmi szerkezetben élt, tartotta magát hozzá, amikor a liberalizmus vált uralkodóvá, sőt, amikor a totalitárius kollektivizmus törvényei hatalmasodtak el. Minden körülmények között, az öntörvényű, egyszersmind olyannyiszor magára hagyatott vagy magára utalt „Erdély mindig a szabadság hazája volt, s leginkább a gondolat, a gondolkodás és a meggyőződés szabadságáé. A századok folyamán kétségtelenül kialakult egy önálló erdélyi szellemiség, amelyet lehet szabadelvűségnek nevezni, de nem lehet liberalizmusnak" – hirdeti súlypontosan Szabó Zoltán, aki ennek fényében is tekint végig Erdély történetén és népének, nagyjainak, mozgalmainak, nobilis jellemeinek erőfeszítésein. Eljutva az „úgy cselekedjünk, hogy megmaradjunk" Bethlen Gábor-i célkitűzését folyvást újrahangoló Sütő András műveinek, esszéinek méltatásáig is, köztük a feltétlenül világirodalmi remekléskén taglalt *Perzsák*ig, amelyben az elsodró birodalmi invázió áldozataként szenvedő, leigázott kis nép sorspéldázata vetül elénk: hogy az édes anyanyelvre titokban tanított gyermekek talán mégis megmenthetnek a jövő számára egy letaroló hódításnak alávetni szándékozott őshonos nemzeti közösséget. Ez az esszé „a *cahier de route,* a történelmi miniatűr, a meditatív valóságkeresés s az Adyéval rokon hangú publicisztika" ötvözete; s általa ez „a *nem magyar* téma csak *magyarul* válhatott" ilyen mesterművé. (Ezen írásainak a legteljesebb foglalata a Tasnádi Gábor szerkesztette *Ablakok Erdélyre* [Csíkszereda, Pallas-Akadémia Könyvkiadó, 2000] című gyűjteményes kötet.)

•

Szabó Zoltán már a harmincas évek elejétől rajzolja tömör kisportréit Erdély régi és kortárs jeleseiről, történelmi szellemóriásairól. Politikai bölcsesség és körültekintő figyelem, elszántság és elhivatottság teszi Erdélyt a magyar szabadság bástyájává a fejedelemség korában Bocskai István, Bethlen Gábor

és mások jóvoltából, s a művelődés, a lehető legszélesebb látókörű erudíció fellegvárává Szenczi Molnár, Apáczai, Misztótfalusi, Bethlen Miklós, Bölöni Farkas Sándor, Kőrösi Csoma erőfeszítéseinek, és mind a többieknek köszönhetően. A nagy hagyományok fundamentumán épülhetett fel azután a Trianon utáni kisebbségi transzszilván magyar kultúra, annak a kulturális önmegszerveződés legkülönfélébb fórumait, orgánumait, szervezeteit, mozgalmait átfogó egész intézményrendszere. Magvas jellemzésekkel teli egész kisenciklopédiában leltározza fel az író a két világháború közötti húsz év legfontosabb (és megannyi újdonságot, frissességet jelentő) szellemi-közéleti teljesítményeit – amelyek kisebbségi körülmények közé szorítva érték el (paradox módon) a magyar kultúra üdvös decentralizálását. Az „ahogy lehet" és az „ahol lehet" látszólag hősietlen, valójában nagyon is heroikus (s a szenvedéseket megnemesítő) cselekvés- és segítőkészségét (az „állandó és mindennapos végvári harcot", a „karszti sorsot") vállalva és vallva minden téren (merthogy Erdélyben egyszerre kell védeni, ami van, és építeni, ami lesz, hittel és reménnyel küzdeni, munkálkodni az életben maradásért, amint a szántovető ember is az egyik kezében fegyvert tart, dolgozva és harcolva, „ahogy parasztok és katonák voltak a délkeleti gyepű védői, a székelyek"). Dicséri például az Erdélyi Fiatalok falukutató, népnevelő programját, amely ugyancsak az ország minden talpalatnyi helyének számbavételét, megismerését, állapotfelmérését célozza. Méltatja az Erdélyi Helikon, a Magyar Kisebbség, az Erdélyi Múzeum, a Korunk és más folyóiratok színvonalát, kiemelve a Hitel körének éles társadalomkritikai diagnózisait, helyzetképeit, analitikus nézeteit, problémafelvető és -boncolgató tudományos közleményeit, ugyanakkor kritizálva a kisszerűnek vélt nemzedéki vitákat. És nehezményezve az önismereti deficitet, a tájékozódás hiányát – de a magyar–román kölcsönösség súlyos aszimmetriáját is –, hogy például a Budapest után talán a legnagyobb magyar lélekszámmal rendelkező Bukarestben fölvágatlanul találhatók a folyóiratok a Román Akadémia könyvtárában. (A transzszilvanizmus jóhiszemű illúzióira is rávilágít, az egyenjogúság veszedelmes hiányaira; hogy például a románokkal való megbékélést célzó úgynevezett „hídverés" milyen felemelő eszményként és elméletként hangzott, miközben „teljesen elméleti síkon mozgó politikai eszme" maradt, mivelhogy román részről e közeledési kísérletnek semmilyen érdemleges visszhangja nem volt; „a leterített ellenfél hiába nyújt békejobbot" – szemlélteti a valós kudarcot.) Remekbe szabott arcképvázlatokban vetíti elénk a mindenes „viharügynök" Kós Károly, a „pan-entheista" költő Áprily Lajos, a nemzeti örömet, bánatot, helytállást „tökéletes emberséggel" kifejező lírikus Reményik Sándor, a felrázó igényű és szellemtörténészi bölcsességgel felvértezett esszéket, tanulmányokat szerző teológus-filozófus Makkai Sándor, a „törékeny parasztélet, a leküzdhetetlen szegénység, a lebírhatatlan társadalom" mozzanatait megragadó epikai krónikákba foglaló Asztalos István és a többiek alakját. A magyar élni akarást reméli minden téren. 1935 augusztusában (Mikó Imre kezdeményezésére, majd többek között Dimitrie Gusti híres bukaresti szociológus professzor meghívására) Németh Lászlóval (és Boldizsár Iván, Keresztury Dezső társaságában) romániai (regáti) utazást tesz (akkor, különválva a többiektől, Belső-Erdélybe még nem jut el), s amikor pár hónap múlva a Tanuban megjelenik Németh László viharos vitákat kavaró *Magyarok Romániában* című útleírása, azt bár hitelesnek és valóságosnak tekinti, de az „apokaliptikusan" pesszimista látletben rámutat annak „sírfelirat" jellegére is (cikkét Nagy Pál is újraközli Németh László: *Magyarok Romániában – Az útirajz és a vita* című szöveggyűjteményében [Marosvásárhely, Mentor Kiadó, 2001]); és évtizedekkel később is úgy összegez – nem cáfolva a diagnózis szomorú igazságát a „tejtestvériség"-eszme megvalósulásának kilátástalanságáról és a magyarság életének belső problémáiról, szétházáshoz és elgyengüléshez vezető hibáiról –, hogy a „román életrevalóságból" azért, mindemellett, talán mégsem legyőzhetetlen törvényszerűséggel vagy szükségképpeniséggel következik a „magyar halálraítéltség". Miközben ő is kiváltképpen fájlalja a nagyarányú székely kivándorlást Erdélyből Bukarestbe; mintha egy új Amerikába menekülnének a mindennapi nyomorúságos kenyérgondok elől a szegény erdélyi magyarok, cselédnek, szolgának, altisztnek szegődve a nagyromán fővárosban – hogy aztán ott az elkerülhetetlen beolvadás, az anyanyelvvesztő asszimiláció várjon rájuk. Rákényszerülnek abból a tényből fakadóan, hogy minél közelebb áll valaki a földhöz, annál kevésbé juthat hozzá annak termékeihez; „a tej nem azoké, akik a tehenet táplálják és fejik, a zöldség nem azoké, akik kicsalják a földből. Bármily gazdagon adjon is a tehén és teremjen a föld, tejüket és termésüket nem a parasztnak adják. Ő ki van szolgáltatva a földnek, de a föld nem őt szolgálja ki." Megélhetés, élelmezés szempontjából mi, magyarok és székelyek, sokkal közelebb állunk a gyarmati Indiához, mint Németországhoz, tárgyalja és konstatálja keserűn 1936-ban; s hogy így tehát „a szociális ügy egy a magyarság ügyével".

1939-ben franciaországi tanulmányi ösztöndíjjal Párizsba utazik, de a következő évben, a város német megszállása után, dél-franciaországi kitérővel és Svájcon, Olaszországon keresztül hazatér. A második bécsi döntés (1940. augusztus 30.) örömhírére az Alpok sziklás ormai („a világ legszebb hegyei") között már néhány nap múlva lelkesen reagál – Komáromi János a száműzött, bujdosó Mikes Kelemenről szóló regényének címét átvevő útijegyzetében (*Zágon felé;* ezt a lírai tónusú vallomását válogatta, szerkesztette be *Üdvözlégy, szabadság! – Magyar írók Észak-Erdély és a Székelyföld 1940-es visszatéréséről* [Pomáz, Kráter Műhely Egyesület, 2008] című monumentális irodalmi dokumentumgyűjteményébe Pomogáts Béla); a kifosztatott, „kicsi Erdélyben kisebbek a hegyek, de dúsabban terem alattuk a lélek"; „ott van egy ország, melynek Kőmíves Kelemenjei mindig annak vérével kellett építsék a várat, a mindig épülő várat, aki nekik legkedvesebb volt"; „van-e szebb a Földön, mint mosolya a sokat szenvedőknek?"; mert ha nincs, akkor „a megtérő Erdély a világ legszebb országa most" – örvendezik, az örömkönnyeket hullató erdélyiek érzéseire rezonálva. Megrendülten a „szakadékos" ember- és nemzetélet borzongásaitól. S attól, hogy az „igazság néha érvényesül", illetve „helyenként és néha részben érvényesül", mégis. (Tamási Áron alig ennek előtte Kolozsvárott a budapesti Magyar Rádió munkatársának, az íróbarát Cs. Szabó Lászlónak mikrofonja előtt nyilatkozott hasonlóképpen: „az igazságot is meg lehet szokni".) Szinte ódai írásai (köztük az *Erdélyi képeslapok*) „himnikus oldottsággal mutatják az ismét birtokba vehető kincsek miatti örömöt" (Cs. Nagy Ibolya). Hangsúlyozván, hogy szellem és hagyományok nem térhetnek vissza, mert hiszen valójában el sem távozhattak, el sem csatolódhattak, legfeljebb elfelejtődhettek.

Az újabb tragikus történelmi fejleményeket, az 1946–47-es párizsi béketárgyalások diplomáciai menetét azután egészen közelről követhette nyomon az író mint a helyszínen tartózkodó tudományos kutató és sajtótudósító. Elképedve látja és döbbenettel vegyes szarkazmussal írja *(Történelem közelről),* hogy az ismételt magyarságcsonkító diktátum ítélethozóit nem is érdekelte Magyarország álláspontja; születhetnek tehát gyilkos döntések egy nemzet rovására anélkül, hogy az érintett szenvedő felet akár csak megkérdeznék. De: vannak népek, amelyeknek a lelkiismerete nem veszi be az ilyesfajta eljárásokat: „valahol a Nagy- vagy Csendes-óceán vidékein, ahol a kenguruk mellett otthonosak bizonyos elvi megfontolások. Ezek azt mondják, hogy egy népről sem lehet ítélkezni annak meghallgatása nélkül. Az ilyen földrészeknek olyan kiküldöttei vannak, akik meghökkentő makacssággal ragaszkodnak bizonyos, Európában már idejétmúlt babonákhoz. Például ahhoz, hogy ha döntök egy kérdésben, melyet nem ismerek, meg kell hallgatnom azt, akinek a kárára döntök. […] Javaslatot tesznek a magyar delegáció meghallgatása mellett. A javaslatban van valami csendes-óceáni idealizmus." Az európai politikai realitás persze: Erdélyt „mint gazdasági egységet" minden aggály nélkül Romániának ítélik. „Nyilván nem akarják ugyanazt a hibát elkövetni, mint Hitler, más hibát akarnak elkövetni. Ketten azonban nem kívánnak részt venni ebben. Ausztrália és Új-Zéland tartózkodnak a szavazástól. Jegyezzük fel e két ország nevét. Gesztusuk szép a kanti meghatározás értelmében: érdek nélkül teszik." A felháborító békekonferencia nyomán ilyen naplóbejegyzésekkel kommentálja a történteket az író: „Elméletileg lehetetlen, hogy egy nép annyira egyedül legyen, mint a magyar gyakorlatilag"; „Ám nem vagyok hajlandó a keserű valóságot dicsőséges igazságnak, a kiegyezést szabadságharcnak, a sötétedést világosságnak látni"; s hogy „Magyarország: szegény embert még az ág is húzza. Jövő: behúzom a süvegem tetejét, ha látom a förgeteg elejét". Szinte bámulatos jelenség számára, hogy még mindig van mit követelni rajtunk. A végtelen csalódottság és kétségbeesés szól belőle – azonban az erkölcsi győzelmet a megalázotthoz, a legyőzöttthöz rendeli; merthogy mi, „magyarok aránylag emelt fővel járhatunk itt: a legszegényebb, a legfüggetlenebb az, akinek nem adnak, akitől csak elvesznek: kifosztott embernek könnyen tisztul a lelkiismerete". 1947 őszétől 1949 nyaráig Szabó Zoltán a párizsi magyar követségre akkreditált kultúrattaséként dolgozott, majd Angliába emigrált – kérlelhetetlenül elutasítva a szovjetizált kelet-európai kommunista diktatúrát, a bolsevik totalitarizmust.

Angliát Európán kívüli európai országnak tekinti, megfelelő sziklás magaslatnak, jó kilátó- és megfigyelőpontnak a keleti és a nyugati kontinens felé. Tájékozódó, elemző érdeklődése az itthoni helyzet iránt is lankadatlan maradt. Ötvenhatról például évtizedek múltán bizakodva jelenti ki, hogy „az a nemzettudat, amely világszerte mindenütt, növekvő eleven erő", igazi erejét egészében 1956 magyar forradalmában éreztette meg; mondandójával mindeddig a legteljesebben világítva meg azt a jövőt, ami az emberek hajlamaiban és igényeiben él. Ez a konklúzió a magyar ötvenhatot a legtágabb kontextusban mutatja „általános érvényűnek és univerzálisan tanulságosnak"; „ebből a

perspektívából a magyarországi forradalom nem a magyar múlt mögé szegődik el társnak, hanem a másutt is érlelődő jövőt előzte meg". Kapcsolata nem szakad meg a magyar irodalommal, bár sajnálkozik, hogy a többszörös vasfüggöny miatt erdélyi könyvek csupán esetlegesen, a szerencsés véletlenek összjátékának és odalátogató barátok jóakaratának köszönhetően juthatnak csupán el hozzá. Óriási élmény volt viszont számára 1960-ban Londonban Tamási Áronnal találkozhatni. Párásodik a szem, valóban, ha olvassuk, ahogyan ezt 1967-ben aprólékosan elmeséli – amilyen „szeretettől áthatottan, a tűnt idők történései és Ábel londoni ámulata játékos lebegéssé emelkedik" (Ablonczy László szavaival). Örökbecsű anekdota maradhat az a kedves-kedélyes jelenet is, amikor Szabó Zoltán vacsorára meghívja otthonába Tamási Áront. Valami meglepetéssel is készül; de burgundi csigával vagy parti osztrigával nem rémítheti, ezért virág helyett akár asztali díszként egy szép kövér ananászt helyez el sötét tányéron, égő gyertyákkal hatásosan körbevilágítva. „– Az ott mi? – bökött az ananász felé" a vendég. „Azt én is tudtam – tőle –, hogy kérdésre okosabb kérdéssel válaszolni. – Minek nézed? / A hosszú fej megbillent a nyakon, jobbra – nem úgy, mint egy tatár káné, inkább, mint egy énekesmadáré. Nézte. A tojásdad idom leveleivel, lángolt: gyújtottam két gyertyát, hogy tisztábban kibontakozzék. / – Üdvözült sündisznónak nézem! – nyilatkozott. / Nevettem, de csak befelé. / – Most már feleltem! Most már te is mondd meg, hogy micsoda? / – Ananász. / – Látod – mondta Áron –, ezt se ettem még!"

Szabó Zoltán „legeredetibb gondolkodóink és íróink közé tartozik" (Borbándi Gyula). A lélek és a lelkiismeret épségére mindenkor kényesen vigyázó szellem volt, hűségese a legautentikusabb szabadságharcos hagyományainknak; a „volteriánus humanizmus", az „annyit óhajtott nyugatosság" hiteles szavú képviselője – éppen népi-nemzeti tisztánlátásával (Illyés Gyula szerint). A hontalanságban is a „szellemi integritás és a lelki függetlenség" (Petrik Béla) s a „helyes egyensúlyérzék" (Márkus Béla idézi legutóbb Illyés jellemzését róla) emberekként nevel nemes hazaszemléletre és emelkedett hazaszeretetre. Szellemi nemzetmentő és nemzetépítő, cselekvő patriotizmusa arra tanít és figyelmeztet – Görömbei András megfogalmazásában –, „hogy a mély közösségi érzés és a személyiség lelki-szellemi függetlensége nem szembeállítható, hanem egymást kölcsönösen erősítő tényezők"; s a nemzeti kohézió pedig „tiszta érzelmű hazaszeretet nélkül elképzelhetetlen".

NAGY ÁRPÁD PIKA, Félbeszakadt kísérlet (Művészтelepi Galéria, Szentendre), 1997

CS. NAGY IBOLYA

Keletre, Nyugatról: Szabó Zoltán két könyvéről

A Vaskapun túl; Összeomlás

CS. NAGY IBOLYA (1946) Debrecen

1935 augusztusában Szabó Zoltán keletre, Románián, Bukaresten át Törökországba, Konstantinápolyba, Isztambulba utazott, „megmutatni a Vaskapun túli táj egy részének néhány városát és népeit". A Vaskapu akkor már félszáz éve nyitva volt a gőzhajók előtt, de a Balkán, ahogy az 1937-ben megjelent útikönyv fülszövegében Boldizsár Iván megjegyzi, nem igazán érdekelte „továbbra is Nyugat felé vetett szemünket". Az első világháború meg Kemal Atatürk véget vetettek a szultanátusnak, az Oszmán Birodalom sok századig világuralmi fénnyel ragyogó napja lehanyatlott, ám az ott alakuló új élet, talán mert a kelet- meg közép-kelet-európai népek közösségi, történelmi emlékezetében olyan elevenen élt még a régi élet, amely birodalmi alattvalóvá tette fél Európát, nyugat felé vetett szemünket alig-alig fordította az oszmánok metamorfózisa felé. A könyv, *A Vaskapun túl* sem aratott hangos sikert (habár 1936-ban az Élet című folyóiratban is megjelent jó néhány részlete), inkább a csöndes érdektelenség hullámain ringatózott még valameddig az irodalmi élet kitartó figyelmetlensége közepette.

Pedig az irodalmi élet berkeiben, szalonjaiban, asztaltársaságaiban nem volt ismeretlen a húszas éveinek legelején járó szerző, Szabó Zoltán. S nem csupán amiatt, hogy kamaszkori barátjával, Boldizsár Ivánnal 1933-ban megalapítói a Fiatal Magyar Szociográfiai Munkaközösségnek (mindketten más pályakezdés után, előbbi orvostanhallgatói, utóbbi gépészmérnöki stúdiumokkal indult a szociográfusi létnek), s valószínűsíthető, hogy lapjuk, a Fiatal Magyarság sem volt a hírnév felé vivő út legjelentősebb állomása. De *A tardi helyzet,* Szabó Zoltán 1936-ban, az útirajz előtt egy évvel megjelent szociográfiája annál inkább, a könyv a Magyar Társaság és Falukutató Intézet monográfia-sorozatának első tagja lett, a kutatási anyag előzetesen pályadíjat is nyert. Az első kötet nagy visszhangja után szinte várható lett volna a második iránti komoly kritikusi érdeklődés. Kivált, hogy ha az alcímében *Balkáni útikönyv*ként jegyzett mű témája esetleg kevésbé, önértékei indokolhatták volna az olvasói figyelmet. Műfaj-poétikai értelemben ugyanis a kötet sem az egyik, sem a másik, sem a harmadik, nem szokványos útleírás, s nem szociográfia, de nem is úti regény, továbbá nem vegytiszta napló, hanem kevert műfajú írás, amely napló is, esszé is, tényanyagában komoly szociográfiai tartalmakkal, nyelvezetében, stílusában, leírásaiban ugyanakkor szépírói erényeket felmutatva. Keresztury Dezső majd az 1941-es franciaországi beszámolót, az *Összeomlás*t recenzálva (Nyugat, 1941/1.) visszamenőleg is sajnálja a visszhangtalanságot: kár, írja, hogy „az irodalmi nyilvánosságnak csaknem teljes kizárásával" került vagy épp nem került az olvasók elé e munka. Pedig, írja, ebben a kis kötetben „egészen gáttalanul s felszabadult gyönyörűséggel, minden nagyobb igényű publicista szándék s tényközlő kötelességtudás nélkül mutatkozott meg ennek a finoman árnyaló, könnyűkezű tájköltőnek tünékeny, lebegő képekbe és változékony, halkan áramló színekbe öltözködő lírája". Találgathatjuk a szakmai csönd okait, s nem több egy fölvetésnél, gyanúnál, hogy talán a kötet első felének anyaga, a romániai tapasztalatok leírása, tehát a romániai tájkép egy másik szerző másik könyvében izgalmasabbra, mi több: vihart aratva sikerült, odavonzva az olvasói figyelmet. Németh László *Magyarok Romániában* című könyvéről van szó, s idekívánkozik némi kitérő.

Szabó Zoltán úgy írja meg az utazás meséjét, mintha azon az augusztus végi kora estén egymaga szállt volna fel a Duna-parti kikötőállomáson hosszú késés után végre megjelenő, Bécsből érkező utasszállító hajóra, s „csúszott" volna ki azzal Pestről, s „úszott, zuhant volna dél felé, egyre távolabb a kivilágítástól, és beljebb az éjszakába". Mintha magányosan kószált volna az osztrák, cseh, magyar, német, valahány francia s néhány angol utas között a valahai „Monarchiát képviselő expresszhajó" fedélzetén. Mintha egymaga utazott volna a hajóval olyan tájak felé, amelyeket a magyarok valaha nagyon sokat *nézegettek,* „néha mint hódítók", de „legtöbbször mint védekezők". A táj, amely elsuhant előtte, századokig volt „az életünket fenyegető történeti erők" *főfészke,* s amint, amikor lehetett, elfordultunk tőle, ám közben a „hátunk megett", zavartalanul fölfejlődtek „e vadnak

és műveletlennek hitt tartományok fiatal erői". Vagyis azok a népek, így a monológ, amelyek „velünk egy és sokban a mienknél rosszabb sorsban húzták az ekét a török urak számára: most, hogy visszavonult a félhold, maguk váltak számunkra törökké". Ez a „katasztrófa", amelyre a fedélzeti nyugágyban merengő író utal, Trianon katasztrófája, a későn eszmélés drámájaként jelenik meg előtte. Mohács és Belgrád, Vukovár, Zimony, Galambóc, a parti várak látványa, Szent László váráé, a Kazán-szoros, Orsova, a kis sziget a Dunában, Ada-Kaleh, fehér minaretjeivel, a román kisváros, Gyurgyu, aztán vonattal Bukarestig: mintha a többnapos út során Szabó Zoltán senkivel szót nem váltott volna, pesti utastárssal legalábbis nem. S mintha Bukarestben is egymaga tanulmányozta volna a meghívó fél, a román Gusti professzor és kutatócsoportja falukutató munkáját, s egyedül bóklászott volna, bejárva a külvárosokat is, vélekedése, városképi összegzése is a magányos utazóé: a román főváros részben „hencegőn modern", írja, részben „sivárul elhanyagolt", annyira sietve építkezik, hogy „elfelejt takarítani". S mintha egyedül szállt volna meg a Mihai Viteazul nevű román fiúkollégiumban is, ahol *jobb hivatalnokok, katonatisztek gyermekei tanultak,* s ahol székely asszonyok takarítottak és főztek, „hallgatagon söprögették a termeket", „példaszerű szolgák" voltak, jó cselédek a fővárosban, magyarul beszélgettek, de a foglalkozásokra nem voltak magyar szavaik, Bukarest már beleépült a magyar asszonyok szókincsébe. A főváros szellemi életének, fontosabb kulturális és tudományos intézményeinek és jelesebb figuráinak megismerése után, ez is magányos akciónak tetszik, az író lerándul Dobrudzsába is, s mintha majd maga utazott volna tovább Balcicon át Várna felé, s onnan kishajóval Isztambulba.

Holott dehogy.

Négyesben szálltak föl a hajóra a pesti rakparton, s Constanțáig együtt is maradtak, onnan pedig Szabó Zoltán a menyasszonyával, *Lille*l, Nádas Erzsébettel utazott tovább Törökországba. A négy író, Szabó Zoltán mellett Keresztury Dezső, Boldizsár Iván és Németh László (részben) közös útjának körülményeit persze maga Szabó Zoltán is fölemlegeti, csak nem a könyvben: s mintha fuvallatnyi neheztelést, sértettséget vélnénk kiolvasni e gesztusból (azaz: a gesztus hiányából). Merthogy sem Németh László, sem Boldizsár Iván viszonylag hamar megjelent beszámolóiban (Tanu, 1936; Napkelet, 1935) nem esik szó, nevükön nevezve őket, a társakról. Késői, 1986-os visszaemlékezésében Boldizsár Iván nagyvonalú derűvel említi ezt a névtelenséget (azért csak Németh László pontatlanságát, persze), merthogy az író a *Magyarok Romániában* című könyvében az ő kilétét is homályban hagyja. „Elhanyagolható mennyiségnek tekintett bennünket", így Boldizsár, ő az „úrifiú" jelzőt kapja Németh Lászlótól. Szabó Zoltán is csak jóval később, 1975-ben réved vissza sajátos, amolyan felülnézeti pozícióból, nem leplezett iróniával az utazásra, annak négyesben töltött napjaira *(Utazás 1935-ben Németh Lászlóval).* A megvásárolt Tanu-számban, az útirajzban – örömmel nyugtázza – benne van ő, Szabó Zoltán is, „természetesen névtelenül". De ezt is „örömmel vehetem észre […], a két szociográfusnak vagyok a fele", Boldizsár Iván a másik fél. Az irónia jogosnak tetszik, mert Németh László útinaplójában ugyancsak csipkelődő modorban utalt, még abban a pár mondatban is, *ifjú* – bár ő maga nagy öregként is csak harmincöt éves akkor –, huszonhárom éves útitársára, a *szociográfusra:* mondhatnánk, hogy kissé talán lekezelően is, ha Németh László képes lett volna tudatosan lekezelő lenni. Szabó Zoltán szellemes visszavágása a Németh László-i tudomásul nem vételre egy pompás portré: a minden körülmények között (hajóút, vonatozás, törődés, kánikula) zakós, félrecsúszott nyakkendős, folyvást román nyelvkönyvet szorongató, románul tanuló, szavakat magoló Németh László elnéző humorral megrajzolt figurája: „könyvből románul tanul a Duna-völgyi kánikulában". Pihenésképpen Kereszturyval cserélnek eszmét, Goethéről. Mindennap minden ruhadarabját megszokásból vette magára Németh László, merő figyelmetlenségből, a lényegtelen dolgok iránti teljes közönyből, s ilyen lényegtelen dolog lehetett számára, olvashatjuk ki Szabó Zoltán szavaiból, a két ifjonc is, akik fürdőruhában pihegtek a forró fedélzeten. Boldizsár Iván szerint egyébként a magolás nem volt hiábavaló: Németh László az út végére lényegében tudott románul. S az élcelődés folytatódik: A *két szociográfus,* idézi Szabó Zoltán a Németh-szöveget, „már az új, valóságlátó nemzedékhez tartozik, őket tudományos érdeklődés fűti […], s könnyen egyetértenek olyan dolgokban, amelynek fontosságot nem tulajdonítanak". Szabó Zoltán köszöni az „önismereti leckét", s „nemzedékek fölötti belátással" vallja, immár irónia nélkül: könyvében Németh Lászlónak hiteles a valóságlátása, a közügyeket olykor mégis mintha a „felhőkakukkvár tornyára" röptetné fel, „páváskodni". A *Magyarok Romániában* megjelenése után fölcsapó, a szerzőt többnyire keményen bíráló vitához sem fűz bővebb megjegyzést, nem minősít. Valójában persze Szabó Zoltán nem is kap-

csolódhatott volna bővebben a vitához, hiszen az írók erdélyi útjából ő kimaradt, amikor ők hárman Erdélyben, ő már török földön járt.

Szabó Zoltán csak rögzíti a fönti véleményét, s összegzi (korábban) a Németh László-i látleletet egy 1937-es cikkben *(Vigasztalásul útnak indulunk…):* a szinte „apokaliptikus reménytelenséggel" megírt írás legszomorúbb tanulsága, hogy „a legújabb Duna-gondolat teljes reménytelenségét látja be". Az író, véli Szabó Zoltán, „elszánt kegyetlenséggel" veti föl magának és az olvasóknak a legsúlyosabb szavakat, és „vonja le a legsúlyosabb következtetéseket", írása, amely „diagnózis", egyben mintha „sírfölirat" is volna. Szabó Zoltán negyven évvel később Németh Lászlónak a romániai magyarokra sújtó, akkor közel hatvan ellencikket, vitacikket kiváltó látleletére azzal vág vissza: „Román életrevalóságból magyar halálraítéltség nem következik." De az útirajz, mondja, minden szomorúsága, reménytelensége ellenére „az utóbbi esztendők legbátrabb, legmegrázóbb írásainak egyike", s megismételt föltevésünk, hogy ez a viharos fogadtatás is oka lehetett a *Vaskapun túl*-t elkerülő olvasói-szakmai figyelemnek.

Az utazás közös szakasza négyük számára lényegében csak a hajóút és Bukarest volt.

Négy évvel később, a jeges december végén Szabó Zoltán vonatra száll, mert 1940 januárjától a Francia Köztársaság ösztöndíjasa (mögötte már bölcsészkari tanulmányok s francianyelv-tanulás is állnak), s Olaszországon keresztül Párizsba indul. Januárban „Velence didergett a fagyban", „Veronában köpenyben járt a nép, mint egy sereg macskaléptű összeesküvő, s a francia határon kék fény, szurony, sisak s a vizsgálat barakkján egy zöld olajág fogadtak. Páris halványan állt a februári eső fátyola mögött, gyér fények világították. Már nem volt ugyanaz. Tavasza olyan volt, mint az őszök szoktak lenni, s májusban kezdődött a válság" – írja az útról készült könyv bevezetőjében.

Nem volt *ugyanaz?*

Hiszen az első franciaországi utazása volt ez Szabó Zoltánnak!

Az „arany alkonyú Isztambul", az „ifjúi nyüzsgésű Bukarest", Krakkó és Varsó, Belgrád és Berlin, meg Szilézia, és Danzig, Tomi, vagyis Constanța, a „szép, öreg földrész" jó néhány városa, helyszíne fölkerült már a tapasztalás élményeként Szabó Zoltán virtuális térképére, de a „vén Európa igazi arcát", a Rajnán túli világot még nem ismerte: sem északra, sem délre tekintve. Honnan akkor a viszonyítás bizonyossága? Az 1939 szeptemberében fogalmazott, keserű szavak, a vágy, hogy „szerettem volna látni dombjaidat és tornyaidat még, öreg földrészünk, kedves térítő atyánk, gazdag alma materünk. Meg akartam volna állni […] Páris fényében s tenger morajában…"; honnan a tudás, hogy a kultúrélmények, filmek, könyvek, képek, elbeszélések Párizsa után az igazi Párizs már más lesz? Miért nincs több ifjúi *szerterohanás?*

Mert a két utazás, a keletre menő s a mégis megvalósuló nyugati, s majd az onnan hazafelé, hónapokig tartó között ugyan csak pár esztendő van – meg a világháború, s ez bizonyosságnak éppen elegendő.

A könyv egy 1940. május tizedikei, hajnali szirénaszóval kezdődik, az első öt párizsi hónapról nem számol be az író: Párizs nyugodt, nem hiszi, hogy a háborúhoz harc is kell, az esténként elsötétített városban még a békeévek kávéházas élete folyt, írja egy másik visszaemlékezésben is (*Százéves kiegyezés,* Irodalmi Újság, 1967. március 15.), a hadsereg készenlétben unatkozott a Maginot-vonalon. De nem telik bele egy hónap, s a németek megkerülik a bevehetetlennek hitt védvonalat, visszavonulás, menekülés, s Párizs, önmaga legnagyobb döbbenetére, június 14-én német kézre kerül. Három napra rá Philippe Pétain marsall bejelenti, hogy a kormány fegyverszünetet kér.

Párizsból épp a német megszállás előestéjén jutott ki Szabó Zoltán, jobb híján egy, még épp nyitva tartó áruház utolsó előtti kerékpárját megszerezve, több száz kilométerre a céljától, lohol-va-tekerve az Információs Minisztérium után: mert a korábban s észrevétlenül az akkor meg nem szállt területekre, egészen az óceánig, Bordeaux-ig menekülő kormánytól kaphatott volna csak hazautazásra jogosító vízumot. Ugyanis 1939-től lapjának, a Magyar Nemzetnek önálló rovatot vezető munkatársa, kinnléte során tudósítója is, nem csupán szabad életű ösztöndíjas. Június 10-én az olaszok is hadat üzentek Franciaországnak, s az ország két, északi–nyugati irányú megszállási zónára szakadt: a meg nem szállt területeken, délen majd július 1-jétől a Vichy-kormány irányított, 1942-ig, amikor is a németek a szabad zónát is megszállták. Szabó Zoltán első franciaországi, párizsi útjának hátterében, a kint töltött fél év eseményei mögött ez a történelmi tabló áll.

A törökországi úton az összeroskadt, fél évezredes birodalom romjain alakuló, Európa felé kacsingató államszerveződés nyomait, az újjászületés, egy önazonosság-tudatát, fensőbbségtudatát

vesztett, de a mélységből tápászkodó nép magára találásának korántsem egyértelmű, ám határozott jeleit látta Szabó Zoltán. Franciaországban a megzavarodott, szétesett világot, a Nyugat kiadásában megjelent 1940-est, útikönyve címe is ennyi csak: *Összeomlás*.

A két könyv, a két útirajz, napló, regényes emlékezés meséje mögött amott a béke, emitt a háború.

Előbbi a Balkán konok, kitartó önépítkezése. A hajóút lebbenő képekkel leírt tájrajzai, a hajó mellett elúszó városok, falvak történeti bemutatása, elidőző, lassú kiszínezése egy-egy kikötőhely életének, viseletek, ételek, házak, templomok. Giurgiuban „az éppen zajló vásár népkarakterológiai elmélkedésre" sarkallja, amolyan összehasonlító egybevetésre, a szociográfus itt valóban szociográfussá válik: az élet e helyt, véli, élénkebb, az árusok szemtelenebbek, az emberek játékosabbak, a parasztok hétköznapian borostásak, „ténferegnek a bódék között". A magyar paraszt ilyen eseményen „friss ingben parádézik, méltóságos mozdulatokkal, megfontolt nyugalommal, tempósan alkuszik, büszkén, kimosdottan és kiöltözötten mutatja magát". A román itt nem szemlélődik, hanem „szaglász", „izgága és hangos." Törökországban 1923. október 29-én kikiáltották a köztársaságot. Ez után Kemal Atatürk gazdasági, kulturális és szociális reformokat vezetett be. Ő volt az ország egyetlen politikai pártjának, a Köztársasági Néppártnak az elnöke, a parlament első házelnöke, az első köztársasági elnök és az első miniszterelnök is. Hős volt, a „törökök atyja". Szabó Zoltán minderről nem sokat ír, azaz: semmit, nem igazán érdeklik a politikai konstellációk. Ő azt érzékeli: Kemál megtiltotta a turbánviselést, levétette az asszonyokról a török bugyogókat, a hímzett mellényeket. Azokat árulták a török nők a balcici piacon, a maguk múltját árulták, mielőtt Kisázsia valamelyik szegletébe hívja-telepíti őket Kemál. A kiárusítás, amelynek a szemtanúja, „kissé jelképes jelentőségű volt: egy birodalom végnapjait jelentette, egy népről beszélt, melynek vezére azt parancsolja, hogy felejtse el múltjának hagyományait". Visszaszállingóznak a „régi hazába", ahonnan egykor ide jöttek, s elárasztották Európa keleti részét. Szabó Zoltán hosszú oldalakat szentel Balcic és a török világ megsejtett ellentmondásainak ecsetelésére, ám a kemáli reformáció semmiféle lelkesedést nem vált ki belőle: de látja az új világot, ami a régi helyén épül. Látja a „szemérmesen belül elrejtőző szellemet". Vagyis a romló, pusztuló házakban, az átalakuló műemlékekben a mohamedánizmus „hanyatlását, a törökség visszavonulását, elfáradását". Isztambul már „nem a törökséget szolgálja ki, hanem az idegeneket". A modernizálódó városban Szabó Zoltán úgy tapasztalja: az üzleti érdek „győzött a nemzeti érdeken". Az idegenforgalom érdeke erősebb, mint a mohamedánizmusé. Egy város akkor hal meg, írja, ha Hinterlandja már „nem a nemzet, hanem az idegenek". Kemálnak, véli, a régi török világ nem kell: „avult kelléknek" tekinti a múlt építészeti, viseleti, kulturális értékeit. A „törökök vezére" halálra ítélte a török világot, az oszmán szellemű Törökország nincs többé. De ezáltal, akárhogyan is, Európa felé navigálja országát.

Az *Összeomlás* a Harmadik Köztársaság vége, egy korszak halála, egy megszállt ország látlelete: de nem Franciaország pusztulása. Szabó Zoltán az ország történetében a „legmélyebb pillanatnak" véli a németek győzelmét: de biztos benne, hogy a *francia szellem* nem tűnt el. A katasztrófában a belső erőt, a hagyományt tankokkal, fegyverekkel, pusztítással, öléssel nem tudták szétverni.

S ami legfőképpen más ebben a könyvben, mint a másikban: az elbeszélő szemlélete.

Az írónak tárgyához való viszonya. A Balkánon, török földön Szabó Zoltán minden éles megjegyzése, észrevétele, a hagyományok szétrombolása miatti kritikus sajnálata ellenére csak kíváncsi utazó volt: a pusztulás és az újjászületés tényeihez-jeleihez mély érzelmek nem fűzték. Látta, tapasztalta, megírta. Franciaország sorsa szíven ütötte, az országot, népét, kultúráját szerette, sőt rajongva szerette, jelene felzaklatta, jövőjéért aggódott, de mert népének erejében bízott, hitt abban is, hogy „a francia Szépben és Igazságban nem kell »csalódnunk« majd". A könyv lírai hevületű zárszava: „S ha tudtuk eddig, tudnunk kell ezután is: ha Franciaország nem adna többé oltóágat, Európa fái keserűbb gyümölcsöt teremnének." Keresztury kritikája szóvá is teszi ezt a rendíthetetlenül *érzelmi* viszonyt: amely a hadi történések, a kormány tehetetlenkedései, a háború minden drámája, emberveszteségei mögül is kivillanni láttatja az íróval a *szellem megmaradásába* vetett remény, mint a veszteségeket is felülíró győzelem fényeit. Úgy írja, talán nem is annyira a maga, hanem a könyvvel „elégedetlenkedők" vélekedését tolmácsolva: az író „az általános romlás közepette, a kínlódó, halálra szorongatott emberek közt járva is mindvégig a szépségért rajong"; s hogy a kötet „lapjain a valóság éles körvonalai elmosódnak"; s hogy a „maga egészében inkább hat egy magános író töprengő monológjaként, mint egy ügyes újságíró helyzetjelentéseként". Továbbá, hogy „a beszá-

moló írója szenvedélyesen ragaszkodik a szépség, a költészet, az álom és emlékezés édes ízeihez", s „művészetrajongásában, táj- és emlékkultuszában van itt-ott némi irodalmias kacérság" – de baj ez? Tévedés az, kérdezi, ha valaki „a hatalom uralmának napjaiban a szellem és szépség, a tiszta és igaz emberség mellett tesz hitet"? Hiba volna továbbá a kifejezés szépsége? Az „ízlés ápoltsága s árnyalatossága" egyértelmű volna a gondolat igazságának elárulásával? Hiba volna, hogy Szabó Zoltán valójában a vágyait, a reményeit fogalmazza meg?

Távolról sem, sugallja Keresztury, s egy másik megjegyzéssel nyomatékosítja a véleményét: akik ismerték Szabó Zoltánnak A *Vaskapun túl* című könyvét, „nem lepődtek meg új művén, az »Összeomlás«-on sem. Csak azok érezhettek csalódást [...], akik a »falukutató«-tól nem látták a szenvedélyes stilisztát, és szociális realizmust kértek számon a lírikustól akkor is, amikor sem érkezése, sem módja nem volt e különben tiszteletre méltó ízlés- és szemléletmód érvényesítésére."

Merthogy ez a könyv, túl az elbeszélői szituáció lélektani vonatkozásain, azon az írói státuson, amely nem leplezi a témához fűző személyes vonzalmat, jóval bonyolultabb szerkezetű is a balkáni kötetnél, prózapoétikai értelemben inkább naplóregény. Annak ellenére is regényszerű, hogy a szerző konzekvensen alkalmazza a napló, vagyis egy kevésbé fikcionált, inkább tényhiteles műfaj szokásos eszközét, a dátumokkal mozaikokra tördelt elbeszélésformát. Erre a stiláris másságra, a szociográfiai, publicisztikai tárgyszerűséget színező lírai előadásmódra mint írói adottságra, nyelvi képességre meg a szöveg novellisztikus elemekből fölrakott szerkezetére Keresztury Dezső már igen korán felhívta a figyelmet. Már *A tardi helyzet* sorai között megcsillanni látta a prózanyelv poétikáját, amely azután a balkáni útikönyv lapjain tündökölt fel ismét: megannyi „áruló jellel, fordulattal, részlettel s képpel is találkoztunk benne, amit teljességgel a lírikus művének kellett tekintenünk, oly lírikus művének persze, aki nem versekben, hanem tájak és helyzetek hangulatai légkörébe rejtőzködve, finom erezetű, árnyalatokban dús, s valami jellegzetesen lágy és monoton zenére lejtő próza nyelvén fejezi ki magát". Az *Összeomlás* epikus története, a háborúnak a csatatereken, a gyilkolás véres színterein, hullahegyein kívüli, de kegyetlen hátországi következményei ennek a kifejezési *árnyalatokban dús* elbeszélői módnak köszönhetően fölerősítik a történetek drámaiságát.

A szöveg epikai menete egy határozott történetszálra épül, a Párizstól az óceánig, majd onnan Nizzáig, s több hónapos, vízumtalan veszteglés (a bizonytalanságérzet kellemetlenségét leszámítva valójában tengerparti, bár kényszerű nyaralás) után Svájcon át haza: de ezt az epikai szálat, vezérfonalat epizódok sűrűre rétegezett hálója fonja be. Részint apró, önálló szerepű elbeszélések, helyzetképek, életképek, amelyeknek fő témája az utazás, s fő alakja az utazó író; részint meditatív, elmélkedő, intellektuális betétek. A szépprózai jelleget (ez nem jelent feltétlenül erre törekvő írói szándékot is) számos mozzanattal bizonyíthatjuk.

Például, hogy az írónak a könyvben felbukkanó beszélgetőpartnerei vagy csupán a megemlített alakok nem mindig tűnnek fel valóságosnak, olykor az olvasó hajlik arra, hogy egyiket-másikat fiktív alaknak gondolja. Egy férfi, egy parasztasszony, egy vendéglős, egy csapat, a kitelepített gyára után biciklizö munkás, akikkel a falu kávéházában a „gótikáról, a francia nemzeti karakterről, élő és holt írókról, a roueni katedrálisról, Szent Johannáról, és mert volt egy magyar munkatársuk régen, a mi Szent Istvánunkról, sőt az Országházáról, sőt Petőfiről" lehet beszélgetni. Ebben a sokszereplős, sűrű könyv-világban nem igazán tudható, valós vagy az írói képzelet szülte alakokkal találkozunk. Hogy például a nizzai promenádon az író mellé telepedő, de a szállodában vele együtt lakó, névtelen francia vendéggel folytatott eszmecsere nem a *belső dialógus kivetülése*-e, az írónak önmagával folytatott disputája, állítások és cáfolatok, egy téma, a franciák és a háború viszonya megértésének és megértetésének valós beszélgetéssé dramatizált formája. *Párbeszéddé tört monológ*. S a névtelen padtárs csak arra a kis időre szükséges, amíg poétikailag is izgalmasabb formában *francia látószöget kap* valamiféle *nemzeti önvizsgála*tként az országgal és a francia mentalitással csak most ismerkedő magyar író helyzetértékelése. Addig, amíg az író helyett, hogy ne neki kelljen ítélnie, ítéletét egy franciával mondatja ki.

Nem volna okunk ezekről a formai jegyekről, a prózapoétikai eszközökről sok szót ejteni, ha a művet a francia összeomlás, a második világháborús franciaországi állapotok esszéisztikus, történet- és kultúrfilozófiai leírásának vagy olvasmányosan megírt publicisztikus naplónak, politikai-társadalmi tablónak vélnénk. Meggyőződésünk azonban, hogy a szociográfus, a gondolkodó, az elsősorban kultúrtörténészi, történelemfilozófiai regisztereken játszó, minden irodalmi kicsapongása mellett is a

publicisztikát előnyben részesítő Szabó Zoltánnak vezetett volna útja a primer szépirodalom, a regény irányába is, ennek egyik erős igazolása az *Összeomlás*. Ama kis elbeszélések, táj- vagy eseményleírások, az epikus megjelenítés soktucatnyi, megragadó mozzanatával bizonyíthatjuk továbbra is ezt vélekedést. Merenghetünk egy sort azon is: vajon miért nem írt Szabó Zoltán annyi emigrációs év, fél élet után egy emigrációs nagyregényt, amelynek hőse Szabó Zoltán magyar író?

Az *Összeomlás* menekülésfejezete például biztosan helyet kaphatott volna benne.

Párizs elestének előestéjén Szabó Zoltán iszonyatos, sok ezres tömeggel indul útnak. Vonat már nincs, az autók egymás hegyén-hátán, az emberek a rémület és a döbbenet némaságában törnek, lihegnek, furakodnak előre. A kép apokaliptikus. Amit eddig a lapok kiszíneztek, elhallgattak; ahogy a visszavonulást stratégiailag hibátlan lépésnek nevezték; az önáltatás, az önbecsapás, hogy a németek előrenyomulása csupán pillanatnyi állapot, a háborút nem lehet elveszíteni; hogy a Maginot-vonal bedőlte is semmiség, ott lesz majd Verdun; hogy mindig minden francia hátralépés taktika csak, az ellenség megtévesztésére szolgál; hogy a németeknek nem lehet célja Párizs bevétele, nekik csak Calais kell; hogy a flandriai visszavonulás is csel, mert hiszen a „francia gárda meghal, de meg nem adja magát"; hogy a mesterségesen táplált illúzió túlságosan sokáig kitartott, és igen, a németek Párizs alatt állnak: a menekülés estéjén, éjszakáján lett feledve végleg.

S az apokaliptikus menetelés az *Országút* című fejezetben: „A városból ömlik a nép, mint kilyukadt zsákból a búza [...]. Őrült hullám ez, a város közepén magasodott fel, magára vett mindent, ami mozdítható [...], autót, taligát, kerékpárt, embert, gyerekkocsit, és most sodorja mindezt megállíthatatlan és iszonyú erővel, mint egy irányba zuhanó víz a fadarabokat [...]. A déli kapuig nyúló avenue-n hat-nyolc sorban tülekednek egymás mellett [...]. Az út egészen megtelik velük, bútorszállító teherautók teteje valószerűtlenül inog a magasban, alattuk apró személykocsik... tetejük matráccal és ágyneművel párnázott, bennük mélyfekete, teljesen kétségbeesett és mosolytalan arccal mered előre a vezető, nézi, hol talál félméternyi helyet, ahová befurakodhatna. Mindjárt elsüllyed az út a szörnyű terhelés alatt, és az egész zűrzavar valami mélységbe fordul [...], a motorok kínlódva hörögnek [...], a rendőrök kétségbeesve és izzadtan próbálják irányítani a megbolondult, kaotikus forgalmat, az egymás farára mászó autókat, e nyájjá verődött járműfalkát, mely körülbelül úgy fest [...], mintha valami iszonyú jelenség láttára megmozdult volna a föld minden élőlénye. S mindez félelmetesen együtt van, körül a házakat szinte szétfeszíti ez az előreszoruló tömeg. A járdán ugyanez a kép ismétlődik, csak itt gyalogosok mennek. Öregek, fiatalok, asszonyok, férfiak, magatehetetlen gyerekek valami őrült sietséggel, kofferral a vállukon, kis taligával maguk előtt törtetnek az Orléans-i kapu felé. A szabadító kapu felé. Szinte egymásra hágnak, mint a birkák a pusztán, mikor hajtani kezdi őket a puli, nem emberek többé, csak egy nyáj részei. [...] A nyáj néma. Csak a szemek beszélnek, ezek az előremeredt szemek: hát ez lehetséges! Ez Párisban lehetséges![...] A nyáj úgy vonszolja előre magát, mint egy önmagával meghasonlott test, mint egy megsebzett, óriási állat [....] csak ki innen, kifelé, délnek!"

Az út többi részének története is telve hasonló leírásokkal, amelyeknek szürreális lebegése is írói látásmódra vall: a kifáradt biciklisták mint „piros arcú holttestek" hevernek az utak mentén, itt-ott egy-egy piros kendő egy fiatalasszony nyakában, mint „leégett búzatáblán egy csodálatosképpen megmaradt pipacs", út menti falvak, kávéházak, templomok, motelek, tájak részletező, kényelmes lefestése, egy folyó, amelynek partja „kimondhatatlanul édes és szelíd", s majd a déli, tengeri út, Marseille párás, sós levegője, *tejszínes kávéíze-illata,* a kertekben „vérszín kardvirágok nyílnak", este *lilán fénylenek hátul az Alpok hegyei, kifeszített köteleken fehér férfiingek lebeg*nek, s még az utazás előtt a párizsi hajnalok, a sötét éjszakák leírása, a menekülés szemeteskocsikkal, mind málhát, embert szállít, a halottaskocsik is, rajtuk csomagok, egy öleb, a kalitkában papagáj, mely „szünet nélkül rikoltozott franciául valamit", s a lovak, melyek „egy-egy szegény halott gyönge terhének vontatásához voltak csak szokva", kínnal erőlködtek az autók között: valóban, van valami „irodalmias kacérság" is a fogalmazásban.

A könyv eszmei sugallata mégis azokban a töprengő meditációkban, az elvi, teoretikus szituáció-elemzésekben, annak taglalásában rejlik, amely szerint a franciák önképe alapján a francia más, mint a többi nép, s ez inkább büszkeség, mint önkritika: „egy kicsit könnyelműek vagyunk néha, könnyen hívők", ez a hibájuk, de azért „jó emberek vagyunk", mondja egy ismeretlen vendég az írónak a nizzai „Herceghez" címzett vendéglőben, a ház italát kóstolgatva. (Avagy, mondatja ki a szerző önnön következtetését.)

Egyben, mégis, a maga ítéletét is: ha ez a kor, olvassuk, alkalmas lett volna arra, hogy tovább éljen, nem így hal meg. „Nem ilyen tisztázatlan vágyakkal, nem ilyen fejetlen áramlásban, nem ennyire erőteljes mozdulat nélkül, nem ilyen tétova tömegekkel, nem ennyire induló nélkül, jelszó nélkül, hevület nélkül. Kevés a nagyság az összeomlásban, kevesen hittek már ebben a korszakban." Bordeux közepén, a feltúrt, menekültektől zsúfolt városban, a minisztériumi hivatalok káoszát, összevissza dobált irathalmait látva, tapasztalva, hogy a centralizált országban a Párizsból kiköltözött minisztériumok tehetetlenek, mert Párizs nélkül nincs kormányzás; mindezek kimondatják az íróval: „Valami meghalt Franciaországban." Ez az ország most gyűrött, megviselt, karikás szemű, elkókadt testű, mindenki megy, „előre-hátra", „sehová, semmiért", Franciaország útjain tízmillióan vándorolnak, akik korábban azt hitték, a háború nem feltétlenül harc, s most azt hiszik, a fegyverszünet maga a béke. A marsall, Pétain szerint a kudarc oka – egyéb, katonai tényezők mellett – ez a francia mentalitás, ez a kis könnyen hívőség, kis könnyelműség, ő úgy fogalmazza: az *élvezetek kedvelése,* amely felülkerekedett az *áldozathozatal akarásán.*

Szabó Zoltán azonban nem ehhez a korszakhoz, nem a franciák enerváltságához, nem az erőfeszítéssel való takarékoskodás szelleméhez kötődött, az *Összeomlás* nem ennek az elhullott Franciaországnak a siratása. Szeretetet nem a korszak, hanem a francia kultúra szelleme iránt érzett, s erős, hitvalló biztonsággal jelenti ki: szeretetet a „vers iránt, a katedrálisok iránt, a francia fény, a latin világosság iránt" érzett, amely fény „végigkúszik a francia tájon és széppé színezi az életet. Az csalódjon, aki a francia erőre spekulált, a francia politikára, a francia fegyverekre." Nem a hatalmat kereste, nem a francia erőnek örült, s nem annak hiánya szomorította, hanem hogy az ország lakói a „szépség kőmívesei", a „francia művészet művészet marad" a legyőzött országban is. Ez *nem a politikai ész logikus gondolatmenete,* a számvetés nem a *reálpolitikusé, a közgazdasági vagy szociológiai szakemberé,* írta Keresztury, hanem a művészé.

Ugyanilyen erős eszmei alapozása, de józan, kemény, már-már ijesztően reális, éppenséggel reálpolitikusi helyzetértékelése lesz majd ugyanakkor Szabó Zoltánnak az 1946-os párizsi béketárgyalásokról az Új Magyarország című lapnak hazaküldött tudósításaiban, a *Nyugati levelek*ben: a magyar állásponttal szembeni közönynek, a szeretett franciák közönyét is értve, az érdektelenségnek, a kis ország tragédiáját meg nem értő nagyállami gőgnek keserű, illúziótlan tudomásulvételeként. S előtte az *Angliai vázlatkönyv* Európarajzában: hogy *mi legyen Európából, és benne a hazájából, Angliából nézve?* „Gyepű tengerek és tenger népek között? Tér, ahol az ívlámpa két szénszála között izzó feszültség szikrázik? Terület, amelyet a nagyok közötti feszültség akkor is pusztít, ha csak időleges? Kísérleti táj, ahol kis népeken lehet számon kérni azoknak a kérdéseknek a megoldatlanságát, amelyeket a nagy népek nem tudtak megoldani?"

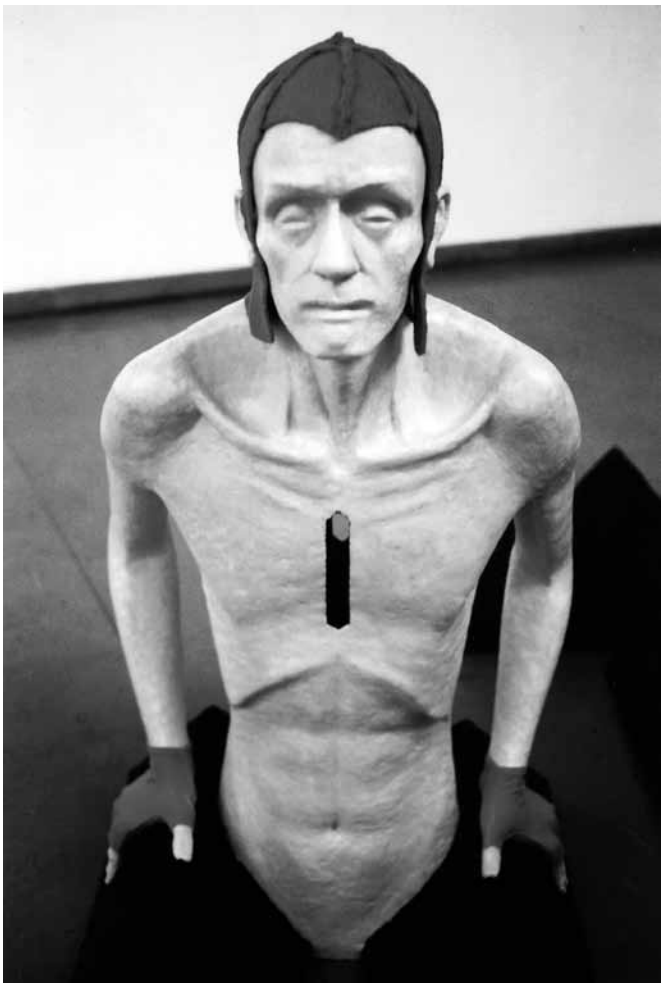

De ezek már másik utak, másik történetek, másféle kérdések: a kommunista Magyarországról emigráló Szabó Zoltánnak előbb Franciaország, azután 1951-től Anglia, majd ismét, s már haláláig Franciaország lesz az otthona: s magyar földre többet nem teszi a lábát. Tiszta, józan, könnyen fölfejthető metafora mutatja mindennek az indokát: elment, mert „emberségesebb börtönviszonyokat", „egyensúlyosabb reformokat", egyáltalán „szabadabb-szelesebb levegőt" keresett.

tépőzárak

TŐZSÉR ÁRPÁD (1935) Pozsony

TŐZSÉR ÁRPÁD

Megoldódó nyelvek

A magyar nyelv és a szlovákiai magyarok jelenléte néhány újabb szlovák könyvben

1.

Fontos könyv jelent meg a régi (értsd: az osztrák–magyar és a későbbi csehszlovák) Pozsony nyelvhasználatáról. A szlovák nyelvű könyvet Jozef Tancer írta, címe: *Rozviazené jazyky (Megoldott nyelvek),* s a Slovart Kiadó adta ki 2016-ban Pozsonyban.

Köztudott, hogy a három domináns közép-európai nyelv (a német, a magyar és a szláv, esetünkben a szlovák) találkozási pontjában fekvő város mindaddig, míg a dolgok természete érvényesülhetett, három, illetve négy nyelven beszélt: a negyedik a három említett nyelvnek az a keveréke volt, amelyet csak a született pozsonyiak értettek. A nyelveknek ebbe a békés együtt- és egymásban élésébe szólt és nyúlt bele durván a 20. századi nemzetiszocialista és kommunista totalitarizmusok és diktatúrák idején elszabadult szlovák nacionalizmus, aminek következtében Pozsony mára gyakorlatilag egynyelvű (értsd: szlovák nyelvű) város.

A folyamat persze már 1918-ban, Csehszlovákia megalakulásával elkezdődött, csak akkor még működtek bizonyos fékező-visszatartó demokratikus erők-eszközök. Ekkor a hivatalokban, kórházakban, üzletekben még három nyelven, szlovákul, németül, magyarul beszéltek, a feliratok, a táblák háromnyelvűek, s ha probléma van, akkor inkább az új hivatalos nyelvvel, a szlovákkal van baj: a jelzett évtizedekben a hivatalokban ezt a nyelvet még sokan egyáltalán nem beszélik.

1921-ből, tehát már a csehszlovák éra harmadik évéből való a következő újságcikk-részlet: „A rendőrigazgatóság szolgálatából hamarosan elbocsátunk legalább 25 magyar és német hivatalnoknőt, mert a kiszabott időben nem tanultak meg szlovákul." A cikket természetesen Jozef Tancer idézi (könyvének 27. oldalán), s a következőképpen kommentálja:

Az osztrák–magyar Pozsony nyelvi liberalizmusát és spontán három- és többnyelvűségét az első Csehszlovák Köztársaság idején felváltotta a törvényesített háromnyelvűség, „...a csehszlovák államalkotó nemzet fogalma mellé bevezették... a nemzeti kisebbség fogalmát is, s a nemzetiségeknek törvény garantálta jogaik voltak". (Csakhogy, teszem hozzá én, ez a gyakorlatban azt jelentette, hogy míg a német és magyar nyelv nyilvános használatát inkább csak megtűrték, addig a szlovák vagy cseh nyelvet ismerni a hivatalokban és nyilvános helyeken kötelező volt.) „Miközben azonban – folytatja Tancer – a kisebbségek és politikai képviseleteik aggódva ügyeltek a nyelvi jogaik betartására és az államnyelvet asszimilációs fenyegetésnek érezték, a csehek és a szlovákok az államnyelven kívüli más nyelvek használatát a Csehszlovákiával szembeni lojalitás hiányának tartották. S így lett a politika vonalán a többnyelvűség a szellemi gazdagság helyett állandó feszültségforrás." Persze, fejtegeti Tancer tovább, „azzal a korral összehasonlítva, amely az első Csehszlovák Köztársaság után következett, a két háború közötti konfliktusok ma már szinte idillikusaknak tűnnek".

S a szerző bátorságát és tisztességét jelzi, hogy nem retten vissza a második világháború utáni Csehszlovákia – magyarokat és németeket sújtó – etnikai tisztogatásainak felidézésétől sem. Miután például idézi az ún. beneši dekrétumok beszédes címeit *(Dekrétum a németek, magyarok, árulók és kollaboránsok vagyonának állami igazgatás alá helyezéséről; Dekrétum a németek, magyarok, árulók és kollaboránsok vagyonának elkobzásáról és elosztásáról),* a nyelvi jogok szempontjából sem fél néven nevezni a gyereket, s a nyelvészek szakkifejezése, a *nyelvvesztés* helyett *nyelvrablás*ról beszél. Azaz az új államhatalom nemcsak a vagyonukat rabolta el a németeknek és magyaroknak, hanem a nyelvüket is.

Tancer műve tulajdonképpen nagyinterjúknak (*oral history*knak) plusz a szerző kommentárjainak a gyüjteménye.

Az interjúalanyok mindig olyan idős, pozsonyi polgárok, akiknek a szóban forgó korokról még személyes élményeik vannak, nyelvüket és nemzetiségüket tekintve pedig németek, magyarok és szlovákok, azaz az adott témát három nézőpontból látók és láttatók.

A könyv bevezetője, utószava és a – rendszerint az egyes interjúkhoz fűzött – kommentárok elsősorban nyelvszempontúak (Jozef Tancer a pozsonyi Comenius Tudományegyetem német nyelvszakos tanára), s főleg a szociolingvisztika módszereivel élők, de gyakran vállalkozik a szerző történelmi kitekintésekre, bilanzokra is. S eszmefuttatásai érdekes módon mindig egyszerre objektívek és szépirodalmi hatásúak, azaz tárgyilagosak, de sohasem unalmasak, mert szakmaiságuk tárgyszerűségét az utánuk következő (vagy az előző) *oral history*k, potosabban persze az azokba foglalt személyes sorsok, fordulatos történetek, drámák oldják.

Végső soron az elméleti általánosításoknak, a narrációnak és az egyenes beszédnek ez a bonyolult egybejátszatása ad természetes alkalmat arra is, hogy a könyvben az olyan, ez idáig tabunak számító témákról szó essen, mint a már fentebb idézett hírhedt beneši dekrétumok, a kollektív bűnösség elvének gátlástalan érvényesítése 1945 után és a háború utáni pozsonyi (és nemcsak pozsonyi) ki- és betelepítések.

2.

A szlovák irodalomban s a napi publicisztikában és közbeszédben a szocializmus negyven éve alatt (de még azután is, kb. 2000-ig) nemcsak a fentebb jelzett témákról, de a szlovákiai magyarság puszta létéről sem igen lehetett olvasni és hallani: a szlovákiai magyar etnikum mint olyan, a szlovák nyelvi kommunikációban egyszerűen nem létezett. (A statisztikák, a népszámlálási adatok s később a parlamenti választások számai persze jelezték a létét, de ezek a számok, adatok mindig fantomszerűek voltak, mert a megtapasztalható nemzetiségi létnek, a szlovákiai magyar társadalom életjeleinek szlovák megjelenítése hiányzott mellőlük.)

Jozef Tancer könyve, amelyben az élő, dolgozó, társadalmi értéket, kultúrát termelő magyar közösségek hiteles rajzát is megtaláljuk, ilyen szempontból is jelentős tett, de azért el kell mondanom, hogy az úttörés, a felfedezés mégsem Tancer érdeme, hanem néhány szépirodalmi műé, két-három szlovák regényé.

Az első a sorban Ladislav Ballek 1977-ben megjelent (s később magyarra is lefordított) regénye, *A segéd* (eredetiben: *Pomocník*) volt, de ez még inkább csak a kor nemzetiségi skizofréniáját és hipokritaságát pédázta: mindenki tudta, hogy a történetben szereplő Palánk helység a szlovák–magyar határon fekvő, túlnyomórészt még mindig magyar lakosságú Ipolyság, de a regényben a város etnikumára – a néhány hungarizmuson túl – semmi sem utal. A háború után a Szlovákia északi, szlovák megyéiből délre költöztetett s a kitelepített magyarok vagyonába ültetett szlovák „partizánok" s egyéb kétes elemek nem konkrét magyarok közé, csak „idegen" környezetbe kerülnek: *A segéd*ben, ha jól emlékszem, egyetlenegyszer sem íródik le a „magyar" kifejezés.

A fordulat, az áttörés 2000-ben, illetve 2002-ben következett be, amikor két olyan furcsa, a szlovák irodalom állóvizét jelentősen felkavaró regény is megjelent, amelyben a magyar nyelv bizonyos értelemben egyenesen formaképző elemként van jelen. Az első Samko Tále *Kniha o cintoríne (Könyv a temetőről)* című regénye, a második Koloman Kocúr *Apáka a mamáka (Apáka és mamáka)* című prózája.

Mindkettő álnéven látott napvilágot (az elsőnek a komáromi illetőségű Daniela Kapitáňová, a másiknak a kassai, de egy Érsekújvár melletti szlovák faluban felnőtt Luboš Dojčan a szerzője). S az álnévproblémát azért fontos esetükben mindjárt az elején megemlítenünk, mert ez – akárcsak a művek megjelenési éve – azt is jelzi, hogy a második világháborút követő kaotikus és tragikus nyelvi-nemzetiségi viszonyok, főleg a magyar nyelvi homogenitást megváltoztató-felhígító szlovák betelepítések után mintegy fél évszázadnak kellett eltelnie, míg az a részben kétnyelvű nemzedék felnőtt, amely – már a szlovák nyelv dominanciája mellett – még a magyar nyelvet is kifejezési anyagként tudja használni: a beszélt szöveg mindkét műben a nyelvi keveredés bizonyos fokát mutatja, s így akarva, nem akarva a magyar nyelv és etnikum szlovákiai jelenlétét is kézzelfoghatóan tanúsítja.

Az ehhez a nyelvi metamorfózishoz szükséges idő tartamát és természetét jól jelzi az *Apáka a mamáka* szerzőjével, Luboš Dojčannal készített interjú egyik kitétele: „Kétnyelvű környezetben nőt-

tem föl, a szüleim a szlovák nyelvre tanítottak, s ha nyáron elmentem a nagyszüleimhez, ők magyarul beszéltek hozzám." Azaz ha egy emberöltőre kb. harminc évet számítunk, kijön az a nyolcvan-kilencven év, amely az 1918-as történelmi fordulat óta a tárgyalt könyvek megjelenéséig eltelt. S pontosan érzékelteti az idézet a folyamat jellegét, természetét is: a nagyszülők még nem tudnak szlovákul, a szülők (akik feltehetően magyar vagy részben magyar szülők gyermekei, tehát magyarok vagy részben magyarok) viszont már „csak a szlovák nyelvre tanítják" utódaikat (értsd: csak szlovákul beszélnek a gyerekeikhez, nem asszimilációs kényszerből tehát, hanem önként szlovakizálják magukat és gyermekeiket).

S most nézzük meg közelebbről magát a két könyvet.

A *Könyv a temetőről* (2016-tól magyarul is olvasható) egy mentálisan sérült férfi (Samko Tále) története, aki szlovák–magyar, kevert nyelvű közegben él, szüleit 1945 után telepítették az addig magyar lakosságú városba. Ő maga képtelen az önálló gondolkodásra, pusztán szlovák családjának és tágabb környezetének a véleményét visszhangozza, s így személye lehetőséget nyújt a szerzőnek a szlovák népesség bizonyos körében élő politikailag „inkorrekt" vélemények megszólaltatására is. Samko Tále egyetlen vágya a környezete elvárásainak való megfelelés, s a szocializmus éveiben ez szinte egyenes út volt a besúgó státusához. Samko, abban a hiszemben, hogy ő tulajdonképpen író, mindent feljegyez, amit környezetében tapasztal, hall, s híreit viszi a város teljhatalmú kommunista urához, Pavol Gúnárhoz.* Itt a magyar nyelv főleg a jellegzetes személy-, család- és gúnynevek formájában (Ženge Tihamér, Szervusz Dávid, Bezzeg František, Szolga Pišta, Angelika Édešová) s a magyar nyelvet (és a magyarokat) gúnyoló megjegyzésekben („a legnevetségesebb nyelv a világon a magyar") van jelen.

Közvetlenebb és meghatározóbb, de egyben ellentmondásosabb is a magyar nyelv jelenléte Koloman Kocúr (Luboš Dojčan) könyvében. Itt két idős ember (férj és feleség) mindennapjait próbálja a szerző megjeleníteni egyszerű, realista eszközökkel, a szereplők szlovák–magyar nyelvű dialógusai, meghitt zsörtölődései tükrében. Néhány példamondat a sok helyett: „Na šuchot a hrmot zobudí sa apáka. »No, de ty hát tak parádíš ?« povie. »Templomba idem, spovedať«, odpovedá mamáka a dodáva: »Hoď aj ty. Tolko spať do videl?«" A mondatok szerkezete szlovák, s szlovák a szókincs zöme is, de a szlovák szavak kiejtése magyaros (*choď* helyett *hoď*, *kto* helyett *do* stb.), továbbá van a mondatokban néhány értelmes magyar szó és tipikus magyar szófordulat is (no, de, hát). Az idézet szabatos jelentése egyébként: „A sustorgásra és zörgésre fölébred apáka. »Ugyan miért csinosítgatod annyit magadat?«, kérdi. »Megyek a templomba, gyónni«, felel mamáka, s még hozzáteszi: »Gyere te is. Ki látott még ennyit aludni?«" Ennyiből is látni, hogy miközben a környezet és a szóhasználat egyértelműen jelzi a házastársak magyarságát, érezni, hogy valami nincs rendben: a kevert nyelv erős komikumot közvetít (a szlovák olvasóközönség egy része egy évizede ezen a beszédformán derül, nevet, a kevésbé intelligens rész pedig természetesen gúnyosan röhög), holott maga a beszédhelyzet egyáltalán nem nevetséges, sőt nagyon is mindennapi, meghitt, családias. A kétféle jelentés tehát mintegy hatálytalanítja egymást, a formaérzékenyebb olvasó érzi, tudja, hogy az olcsó nyelvi komikumot (főleg ha jellem- és egyébb fajsúlyosabb komikum nem társul hozzá) elég lett volna csak néhány helyen jelezni, mert 124 oldalon keresztül csak ezzel találkozni, ezt olvasni, az maga a tömény unalom és vesződség. Baj van továbbá e nyelv által közvetített helyzet szociográfiai igazságával is: ilyen jellegű kevert nyelvet a szlovákiai magyarok ugyanis csak a szlovák beszélgetőpartnerekkel értekezve használnak, egymás között természetesen magyarul (a magyar mondat- és szótan szabályai szerint) beszélnek, a „szlovákiaiságukat" csak néhány esetleges szlovák kölcsönszó jelzi. Ilyen „szlovákiai magyar nyelv" megkreálása és használata azonban feltehetően meghaladta a szerző írói készségeit-képességeit, s talán nem is akart ő mást, csak felelőtlenül mulatni és mulattatni.

S még valamit arról, hogy érdekes módon mindkét szerzőnk álnéven jelentette meg könyvét.

---

* Samko Tále figuráját a könyv megjelenése után főleg világirodalmi mintákra (legtöbbször Günter Grass *A bádogdob*jának Matzerathjára) vezették vissza, engem leginkább Závada Pál Misójára, a szintén kicsit terhelt, furcsán fogalmazó besúgóra emlékeztetett. S ha megfontoljuk, hogy a *Jadviga párnája* 1997-ben jelent meg, azaz a magyar irodalomban pontosan akkor volt szenzáció, mikor a *Könyv a temetőről* íródhatott, akkor a magyar regény közvetlen hatása a magyarul is beszélő és olvasó Daniela Kapitáňovára nem kizárható.

Ez s az a tény, hogy a magyarok megjelenítése, beszéltetése tulajdonképpen mind a két könyvben groteszk, bizonyos fokig lekezelő, negatív, közvetve azt is jelentheti, hogy a szlovák nyelvi kommunikációban a magyarok szlovákiai létéről beszélni még 2000 táján is csak név nélkül s negatív beállításban volt ajánlatos és lehetséges.

S szomorú dolog, hogy azt kell mondanunk: a témának a szlovák irodalomban, a tankönyvekben és a napi kommunikációban való addigi abszenciáját tekintve még ez a negatív kép is bizonyos haladást jelentett.

3.

A szlovák politika, a mindenkori szlovák államhatalom és az általa sugallt és éltetett irodalmi és nem irodalmi kommunikáció máig nem tudja megemészteni és feldolgozni, hogy 1945 és '48 között a kiügyeskedett kedvező nemzetközi döntések, szerződések ellenére sem sikerült Szlovákiát „tisztán" nemzetállammá alakítani. Ennek a zavarnak, tanácstalanságnak a következménye és kifejezése a kérdés konkrét vonatkozásairól való fél évszázados „irodalmi" és történelemtudománybeli-tankönyvbeli hallgatás.

Samko Tále, a Komáromba 1945 után betelepített szlovák szülők gyermeke ezt az állapotot megmosolyogtató együgyűséggel, de (a szerző részéről) nagy erejű, bújtatott iróniával így reagálja le: „nekem nem mondta meg senki, hogy miért van itt annyi magyar". Azaz a szükséges hiteles információk híján a szlovák lakosság zöme Dél-Szlovákiában még ott is (s szinte máig) a magyar őslakosokat tartja idegeneknek, betelepülőknek, ahol pedig nyilvánvaló (hisz még élnek a szemtanúk), hogy a szlovákok voltak a „később érkezők".

Viszont minden mindennel összefügg.

Ha a kompetensek Samko Tálénak elmondták volna, „mért van Komáromban annyi magyar", akkor a háború utáni magyar kitelepítésekről is beszélniük kellett volna, el kellett volna mondaniuk, hová lett a második világégés előtti hatszázötvenezer magyarból mintegy kétszázezer.

Tamás Gáspár Miklós elmélkedik valahol arról, hogy az 1945 után Csehszlovákiában és Lengyelországban megvalósuló etnikai tisztogatás és ennek a „bűnnek" a máig hiányzó tudata, töredelme a térség egyik legiszonyatosabb erkölcsi botránya. Míg Európa, Közép-Európa s benne Szlovákia nyilvánossága nem néz szembe ezzel az „erkölcsi botránnyal", hiába várjuk az irodalomban (és a történelemtudományban, a tankönyvekben) is a fordulatot, a teljes szlovákiai magyarságkép (és a háború utáni magyar sorsdrámák) megjelenését. És *vice versa* persze: ez nem bűvös, hanem egyenesen elátkozott kör: nem lehet tudni, hol, mivel kellene kezdeni. Egy szlovák *Hideg napok*kal vajon, amely aztán esetleg a nyilvános bűntudat folyamatát beindítaná, vagy éppen fordítva: a múlt nyilvános bevallásával, amelyet az irodalmi elszámolások is követnék.

De úgy látszik, a szónak magának is van bizonyos önmozgása. Ha egyszer a „nyelvek megoldódnak" (ha az entrópia hőmennyisége „elszabadul", érzékeltetném a dolgot kicsit pontatlan metaforával), akkor az energia igyekszik a teljes teret kitölteni, a pókhálós sarkokba is berobban. A hatalom ma még Szlovákiában is azt hirdeti, hogy az ún. beneši dekrétumok sérthetetlenek, de az irodalom szinte akaratlanul is kifecsegi ennek az ördögbibliának a mondandóját és mai hatását, s ezek után már egyre kevésbé védhető bárminek is a „sérthetetlensége".

Az elemzett két regényt és Jozef Tancer könyvét én ezen irodalmi és történelmi entrópia előszelének érzem. A jelzett két szépirodalmi formáció azonban még jóval kisebb részt tölt ki a teljes térből, mint Tancer *oral history*-gyüjteménye és kommentárjai, de ezek után legalább már remélhetjük, hogy idővel megszületnek a teljes teret kitöltő regényformációk is.

S addig is, míg erre várunk, olvassuk el a *Rozviazané jazyky*t.

Apropó: Daniela Kapitáňová *Könyv a temetőről*-jét már magyarra is lefordították (mi több, színpadra is áttették), nem ártana magyarra fordítani Jozef Tancer *Rozviazané jazyky*ját sem.

Hogy a mindent megvilágító nagyregények megjelenése előtt is szétnézhessünk kicsit a pókhálós zugokban!

MÁRKUS BÉLA (1945) Debrecen

MÁRKUS BÉLA

A harmadik Bach-korszak irodalma

Cs. Szabó László értekező prózája és publicisztikája 1956 és 1965 között

2. rész

Annak, hogy Cs. Szabó László figyelme a forradalom után a hazai írók helyett az irodalomtörténészek felé fordult az előző részben tárgyaltakon túl lehetett még egy nagy oka. Nemcsak az tehát, hogy alapos tanulmányai, bírálatai – mint a Keresztury Dezső könyvéről vagy Klaniczayék kötetéről szólóak – eleve megkívánták az egyes művek és pályák mellett a különböző felfogások, szemléletek, stílusok áttekintő és összehasonlító elemzését. Hanem legalább annyira az, hogy ebben az időben ő is belefogott egy sajátos szempontú irodalomtörténet megírásába, s 1961-re el is készült vele. Ez eredetileg *A magyar költészet századai* címet viselte, s megjelent az Új Látóhatár 1962. március–áprilisi számában (1962/2. 97–110.), hogy majd *A magyar vers századai* címmel bevezetője legyen egy, a magyar költészetet bemutató francia antológiának (*Anthologie de la Poésie Hongroise;* éd. du Seuil, Paris, 1962). Az ebben a Gara László válogatta és neves francia költők – Cocteau, Éluard, Tzara, Guillevic, Rousselot, Pierre Emmanuel – fordította kötetben közzétett tanulmányhoz képest a szöveg a magyar olvasókra való tekintettel háromszorosára bővült a brüsszeli kiadású, már szóba hozott *Ország és irodalom* című könyvben. Erre maga Cs. Szabó hívja fel a figyelmet a függelékben, felsorolva a költészet iránt behatóbban érdeklődőkre gondolva más, szintén ez idő tájt keletkezett tanulmányait is. *Csokonairól, Vörösmartyról, Arany Jánosról* értekezett külön – esszéinek ilyen egyszerű címet adott –, de ennek az időszaknak a terméséhez tartozik a *Magyar versek, 1953–1956* című, Nicolas Baudy szerkesztésében Párizsban megjelent antológia szemlézése is (*Íme, hát megleltem hazámat,* Irodalmi Újság, 1959. november 15.), valamint azé a *Kilenc költő* című, Szabó Zoltán válogatta s szerkesztette köteté, amely a Magyar Írók Szövetsége Külföldi Magyar Könyves Céhe kiadásában, Londonban jelent meg 1959-ben. Az 1956-os emigráns poéták – András Sándor, Bán Györgyi, Bikich Gábor, Csokits János, Kibédi Varga Áron, Makkai Ádám, Máté Imre, Nyíri Éva és Tóth Z. László – közös jelentkezéséről Cs. Szabó az Irodalmi Újságban (1960. június 15.) számolt be.

Az *Ómagyar Mária-siralom*tól Illyés Gyuláig és Weöres Sándorig, Nemes Nagy Ágnesig és Nagy Lászlóig, Kálnoky Lászlóig és Juhász Ferencig, azaz a legjelenebb jelenig terjeszti ki a magyar költészet határait. Illetve: még tovább, az eljövendő időkig, ezek lírai képviselői azonban nem kapnak nevet. Pontosabban: személynevek helyett helynevekkel igazolja létezésüket. Jó pár év készülődés után úgy véli – vélheti –, megérett a helyzet arra, hogy tudassa a világgal: „Immár két költészetünk van, egyik a hazában, a másiknak Páris, Bécs, München, London, Oxford, Róma, Genf, Amsterdam, Leiden, Oslo, Stockholm, New York, Toronto, Montreal, Honolulu a támaszpontja." Hogy idegenben kik állnak a vártán, feltehetően nem is gondolja annyira meghatározóan lényegesnek, mint azt, hogy – állnak, vannak. Hogy: „Kettévált a magyar irodalom, de legjobb munkásai nem törődnek vele, tudnak egymásról, féltékenyek egymásra. Márpedig költők közt a féltékenység a legnagyobb kölcsönös bók." Itt bizonyosan a serkentő remény ragadja el: a kölcsönös elszigeteltségből való kitörés reménye – miközben itthon hozzáférhetetlen és még tiltott gyümölcs is az emigrációbeli, az emigrációban pedig elérhetetlen a hazai. Persze, az ismeretlen miatt is lehetne féltékenykedni – egyelőre azonban azt tudatná (s tudatosítaná) inkább, hogy „mások hazájában, idegen nyelvekbe szigetelve, másféle, újfajta savak marják a lelket" (*A magyar vers századai = Ország és irodalom,* Nagy Imre Intézet, Brüsszel, 1963, 78–79.).

RÉGI ÉS MAI PORTYÁZÓK

Hogy miféle savakra céloz, vegyelemezhető talán két olyan vallomásos esszéjéből is, amely az októberi forradalom eltiprása után, a fiatalok tömeges emigrálásának hírére íródott. Az 1957. januári keltezésű *A húszévesek* az egyik (Látóhatár, 1957/1–2. 1–8.), a *Régi és mai portyázók* a másik (Irodalmi Újság, 1957. szeptember 15.). Az első is, szinte már szokásosan, tréfásan indul, a régi pesti mondást – „Tízezer újságíró Budára tart" – átírva a menekülőkre: „Ezer író Nyugatra tart", „Ezer író s mind húszesztendős." A szellemes fogadtatás azonban lassan átfordul tapasztalatokat közlő figyelmeztetésbe, intésbe. Úgy hiszi, s kertelés nélkül ki is mondja, hogy ez a „nyílt eszű, jó humorú, kevély és pezsdítő hatású ifjúság a Vasfüggöny mögötti egyetemes lemaradás jelképe". A „kommunista beltenyésztés – fejtegeti – harminc évvel vetette vissza őket", merthogy ugyanazokért lobognak most, akiknek a nevét ők már a húszas években a zászlójukra tűzték, Picassótól Schönbergen át Apollinaire-ig. Fontos volt viszont, állítja – alighanem most is inkább vágyképét, semmint a valóságot rajzolva –, hogy a „moszkoviták kisajátító hadjárata" ellenére Kosztolányi maradt a nyelvi mesterük, Füst Milán a kalauzuk az esztétikában, és felfedezték Dsida modern vallásos vívódását, nem utolsósorban Szabó Lőrinc és Weöres, Radnóti és Vas István „intellektuális izzású" líráját, „a gondolat aviatikáját". Gond viszont, hogy „járatlanok" az élő nyelvekben, de az antik, görög, római művészetben való jártasságuk is hagy kívánnivalót maga után. Hogy más esetekben is felmerülhet hasonló igény, arra többek között Victor Hugót hozza fel példának. Ha ismernék a műveit, részletezi, akkor tudnák, hogy a nagy tehetségű, „betéve idézett" költő, Juhász Ferenc „szózuhatagában és képözönében az a látomásvilág újul fel, amely Hugót a száműzetés tizennyolc esztendejében megtette látnoki beszélővé, olykor hasbeszélővé". Úgy látszik, nincs Cs. Szabó-esszé egy kis oldalvágás nélkül, mint ahogy nemigen akad szigorúbb ítélkezés nélkül sem. Néha ugyan puhítani igyekszik a kemény szavait – például egy „nem lehet általánosítani" fordulattal –, ám amit a „társadalmi erkölcsi dolgában" a húszévesek szemére hányt, azzal többeket elidegeníthetett magától. Hiszen ez a jellemzésük: „politikai radikalizmusuk, forradalmi szellemük és szembenéző bátorságuk szinte főúri igényekkel párosul". Kommunista „nagy kutyák", földesurak életstílusának utánzásával – azaz: dzsentri tempóval – gyanúsítja meg őket, s hogy „a maguk szedett-vedett, balkáni módján, mindenki erre a felfújt életstílusra vágyott". „Szerényebben!" – figyelmeztet (itt már) mindenkit. Int: „morális visszamaradásuk" fölösleges teher a szabad világban, és összeférhetetlen azzal az „önkéntes fegyelemmel", amellyel le kell küzdeniük magukban, úgymond, „fejedelmi individualizmusuk, szeszélyes munkakedvük", az óramutató szinte orientális semmibevételét, bizalmatlanságukat minden hivatallal s intézménnyel szemben.

„Menni fog a dolog" – Cs. Szabó bizakodik s biztat most is. Azokra gondol, „akik egyszer még a haza mindenesei s magyar parlag kertészei akarnak lenni". S akik úgy érkeztek külföldre, Angliába, mint az Írószövetség „apródjai", közülük „különleges kegyelem által egy-kettőből talán nagy író is" lehet. A jövendölésnél jelentésesebb itt, amit 1956-ról, mintegy a korábbiakat kiegészítve az esszé állít. Nevezetesen – ami idehaza az íróperekben súlyos vádként szerepelt –, hogy „1953-tól Magyarországon az irodalom volt az ellenállás gócpontja", még ha „maguk az írók is csak utólag eszméltek rá, hogy az új Pilvax-kör a Gorkij-fasorban székelt, az Írószövetségben, egy közelítő forradalom táncoltatta asztalukat, s a negyvennyolcas ifjak szellemírása jelent meg a márványlapján". Lelkesülten idézi meg a csepeli és ózdi munkásoktól a felső-tiszai lelkészekig, sőt az orvosokig és miniszterekig azokat, akik „heteken át" „az íróktól kérdezték, hogy mit tegyenek" – a beállítás valószerűségét éppoly kevéssé szavatolhatja, mint előbb, amikor a húszesztendős honi írók „fantasztikus elszaporodásának" okait latolgatta. Igazából azonban nem is a hitelesség válik kérdéssé, hanem hogy a forradalom romantikus túlzásaitól elragadtatva felülbírálja-e, mintegy önkritikát gyakorolva, korábbi, „hódoltságbeli", a júniusi meg a legjúniusibb írókról alkotott véleményét. Belátva, beismerve, hogy az „új Pilvax-kör" hangadói 1953 előtt „Sztalin csalogányai" voltak, lehettek – a kifejezést tőle, az *Íme, hát megleltem hazámat* lapjairól kölcsönözve. A *Magyar versek, 1953–1956* válogatásának, illetve Cs. Szabó róla szóló értekezésének középpontjában a „kiábrándult egykori pártköltők" állnak, azt a hatást keltve, „mint a Nagy Imre-szárny fölkelése a Rákosi-szárny ellen". „Nagy Imre vértanú történetének politikai fejezetéhez megvilágosításul hozzátartozik az a költői fejezet, amely a fellázadt lelkiismeret szinte hisztérikus tisztuló szenvedélyéről tanúskodik" – összegez, és talán nem a korábban említett kényszer, az egy gyékényen árulásé mondatja vele, hogy Kuczka Péter vagy Kónya

NAGY ÁRPÁD PIKA, Fajuk utolsó képviselői, 2016; Megjött Godot, 2015

NAGY ÁRPÁD PIKA, Godot-ra várva, 2015; A csónak, 2015

Lajos verseinél, például a *Nyírségi napló*nál ma erősebben és meggyőzőbben hat Aczél Tamás költeménye *Az elnémulókról* vagy Zelk Zoltán gyónása. A névsor, persze, folytatható lenne, hiszen harmincegy költőt vonultat fel a kötet – a kritikus pedig arra hívja fel a figyelmet, hogy mindjárt a forradalom leverését követően, azaz 1957-ben Csicsery Rónay István már összeállított egy hasonló antológiát *Költők forradalma* címmel. Túl a filológián, arra a különbségre is figyeltet, hogy miközben otthon „félrehúzódva a politika vérlucskos piacától", olyan költők, mint Juhász Ferenc és Nagy László különbékét kötöttek az élettel, „szabad belső hazára leltek egy szolga hazában", aközben az emigrációs költők, a másik magyar irodalom alkotói hozzámérhetik magukat „más emberekhez, népekhez, országokhoz, földrészekhez". Ez a kárpótlás azért – a *Régi és mai portyázók* szerint –, hogy a mai fiatalok sokkal drágábban váltották meg első „nyugati őrjáratukat", mint ők, Márai, Gyergyai Albert, Szerb Antal vagy (a nem említett) saját maga. Ki tudja, hány esztendőre szakadtak el népüktől s hazájuktól – érti meg kínlódásaikat, és értetné meg velük, hogy a „valóságos Nyugat egy cseppet se különb az *októberi* hazánál, ellenkezőleg: nem is méltó a nagy árra, hiszen ha pusztán csak politikailag mérlegeljük, az Áldozat e lemondással egy Áruló társaságát szerezte meg magának".

Kijózanító gondolatok? Helyzettudatosítóak inkább. Megfontoltságra, tárgyilagosságra intőek. De arra is, hogy a „mai portyázók" ne hallgassanak a hazahívó szirénhangokra, az ígérgetésekre. Mert olyan „alattomos újabb csábítás" zajlik, amelynek „nem lélekmentés a célja, hanem lélekmérgezés, hogy megkeserítsék az új életet és otthont teremtő szabad magyarok amúgy is nehéz kezdeti viaskodásait az idegen világban". Hogy Cs. Szabó miért vélekedik így a kormány már '56 őszén kihirdetett amnesztiarendeletéről, a „disszidenseknek" tett ígéreteiről, a repatriálók büntetlenségéről, közkegyelemben részesítéséről, ez nem válik világossá abból a magyarázatból, amelyet az *Elejtett szavak* című „írói vallomása" elé rakott bevezetőként (Irodalmi Újság, 1957. október 23.). Mivel a rendelet '57 márciusának végéig volt érvényben, vagyis a cikk megjelenésének idején már nem, ezért feltehető, hogy a kommentár nem a becsapott hazatértek eseteinek ismeretében, közvetített tapasztalataik birtokában íródott. Erősebb lehetett a szándék: épp egyéves fordulóján emléket állítani a forradalomnak. Ha már maga a vallomás nem szolgálhatta ezt, annál az egyszerű oknál fogva, mert '56. október 23. előtt íródott, és ugyanennek a hónapnak az elején, 7-én el is hangzott az Angol Rádió magyar adásában. De miről beszélt itt, mi késztette vallomástételre? Voltaképpen semmi egyéb, mint hazacsábításának kísérlete – s ez a közös gyökér a cikk bevezetőjével. Az ő esete: a Magyar Rádió *Szülőföldünk* című műsora a PEN-kongresszus londoni üléséről beszámolva célzásokat tett arra, hogy több magyar író, köztük ő maga is hazakívánkozik. Az angol rádió adásában e hír cáfolatára vállalkozott, kifejtve, hogy a két hazai kongresszusi kiküldött – Bölöni György és Képes Géza – még a címbéli „elejtett szavaiból" sem hallhattak hasonlót. Ezeket „utólag hallották, a párt utasítására", vág vissza, mielőtt nagyvonalúan dicsérné Képesnek a sárospataki kollégiumot köszöntő költeményét, „egy ocsúdó lelkiismeret megható életjelét", Bölöninek pedig az Ady-életrajzát, amely „nem annyira a tehetség, mint az odaadó szeretet remekműve". Ugyanakkor tisztában van vele, mert a saját bőrén tapasztalja, hogy a párt célja kifelé nem más, mint gyanút kelteni az „állítólagos hazakívánkozók" iránt, a külföldi magyar írók személye pedig hozzátartozik „a békés egymás mellett élés, a Nyugat felé dörgölődzés taktikájához". Az olvadást is moszkvai taktikázásnak tartó Cs. Szabó 1956. október legelején felteszi a kérdést: „Miért mennék most haza?" Válasza: noha a hazai írókra hárul „a nemzeti műveltség és öntudat megmentése", s övék az ifjúság, amelyet „gyakran csak szóban oktathatnak, mint a bibliai zsidók Babilon vizeinél", azért az emigráns író dolga sem haszontalan. „Nem vagyok nagy író, két kezemen sem tudom összeszámolni a nálam jobbakat – szerénykedik –, de jobb író lettem idegen földön, használt a próbatétel, amelybe sosem keveredett megalázás. Átjár a nagyvilág szele, szabad az utam az óceánokig." Itt is megfogalmazza, kitűzi a célt: a magyar irodalom „rászorul, hogy ismét európaivá tegyék, egyfelől kitágítsák igazi nacionalizmusát, Vörösmarty látóhatárát, másfelől megszabadítsák a hódoltsági provincializmustól". „Talán ebben használhat egy kicsit, most vagy egyszer a mi írásunk idekint" – szerénykedik újra, ismételve: ezért mondta, hogy *magyar* hivatásra talált az emigrációban.

S itt következnek vissza-, azaz hazatérésének feltételei. „Visszatérek, ha a nép fogad be" – kezdi sorolni, emelkedetten. Ha szabadon választott törvényhozók ülnek az Országházban. Ha az egyházak szabadon taníthatnak. Ha a parasztok szabadon gazdálkodhatnak vagy önként szövetkezhetnek. Ha minden írásában helytállhat két meggyőződéséért, szinte már vallásos hitelvéért. Az egyik, hogy „tragikus minden emberélet, és csak a kölcsönös irgalom teszi elviselhetővé". A másik, hogy a

„civilizáció egyének közt szövődik láthatatlan szálakkal", amelyeket inkább lelkünkkel fogunk fel, semmint agyunkkal, s egészen más az anyagi alapja, a „materiális alépítmény". Egy kis ház Diósdon vagy Eger táján, esetleg Vas megyében tán – érzékenyül el végül, hová is jönne haza, hol is lehetne otthon.

Hazavezérlő vágyai azonban vagy gyengébbek, vagy leküzdi őket; idegenben talált hivatásának élve nemcsak a saját életműve gazdagítására, költői, szépprózai munkássága folytatására törekszik, hanem a „húszévesek" pályájának elindítására s figyelemmel kísérésére is. Miközben előbb a verseskötete (*Félszáz ének és egy játék,* Látóhatár, München, 1959), majd az elbeszélései, görög hajónaplója (*Halfejű pásztorbot,* Magyar Könyves Céh, London, 1960) jelenik meg, aközben rendületlenül sorjáznak a glosszái, kisesszéi, kritikái a könyv formájában való kiadás – máig tartó – reménye nélkül. A művelődéstörténet ismeretlen területeire kalandozik, különös históriákat, eseteket ragad ki, fejt fel, tiszteleg a tiszteletre érdemes művészek, alkotók előtt.

Érdemesnek tartja például tudatni a hazaiakkal, hogy az amerikai irodalom egyik bőbeszédű, fegyelmezetlen óriása, Thomas Wolfe Angliában kiadott levelei közül a kritika azt emeli ki a legjobban, amely Mezőkövesdről szól, arról a fél napról, amelyet a matyók fővárosának sáros sikátoraiban s temploma környékén töltött (*Egy vasárnap Mezőkövesden,* Irodalmi Újság, 1958. december 15.). Ugyancsak a hazai olvasóra gondolhat, amikor *Az ember tragédiáját* lapozgatva s Koestler kiadás előtt álló könyvére, *Az alvajárók*ra várva például azon mereng, hogy Kepler, a prágai jelenetbeli, elárulta-e a tudását, valamint elégette-e a régi könyveket. Koestlerrel közös feltevése, hogy Kepler *magának* vizsgálta a csillagok állását, mert így akart kimenekülni „az átkozott családi örökség poklából", miután meg volt győződve arról, hogy „a Mars és Vénus csillag tette apját hitvány fráterré", s hogy az ember minden kiemelkedő jellemvonása a csillagállásoknak tulajdonítható (*Jó éjt! Reggelre ne feledd a pénzt!,* Irodalmi Újság, 1959. január 1.). Hasonlóan szellemes és ötletes az esszéíró nemzedék „félfeledésbe lehanyatlott" jelesének, Hevesi Andrásnak alakját – mondhatni: figuráját – és sorsát megidéző *Simone és Bandi* (Irodalmi Újság, 1959. február 1.). A magát Turauskásnak becéző író – a *Párizsi eső* szerzője – mentora, kalauza, Vergiliusa volt párizsi diákoskodása idején Cs. Szabónak, akinek egy este bemutatott egy tanárnőnek készülő, kinézetre „szoknyás janzenistának" látszó leányt, leszármazottját a francia romantika „egyik altrombitásának" és George Sand szeretőjének, Roger de Beauvoirnak. Ez az egyetemista Simone – bizony, az írónő, aki önéletrajza egyik kötetében, az *Egy jó házból való úrilány emlékei*ben majd megjeleníti egykori udvarlóját, őrjítő szokásaival, kitöréseivel együtt, Cs. Szabó csodálkozására még a kedvenc mondását is idézi: „ha tudnák a franciák, milyen szellemes vagyok én magyarul!" Az egykori kalauzolt így igyekszik megmenteni a félfeledéstől kalauzát, a magyar szépprózа „egyik leggondosabb és legelegánsabb munkását" gyászolva benne. A magyar forradalom s a „legázolt, bilincsbe vert Magyarország" mellett következetesen kiálló, a „nagy íróper" ellen Kádárhoz küldött táviratban tiltakozó Camus emlékének viszont – a *Rend és törvény* (Irodalmi Újság, 1960. január 15.) alcíme szerint – „gyászvers helyett" egy olyan nekrológban áldoz, ahol Dosztojevszkij hőseit véve mintául Aljosa szerepét osztja rá. A „logikailag összevissza sebezhető" magatartású legkisebb fiúét, akinek a „könyörtelen baloldali testvérharc alatt" Sartre volt Karamazov Iván, „a tetszelgő francia okoskodás és gőgös dialektika fogságába esett" egykori barát. Mértéktartásra vagy a mérték ismeretére vallóan a nekrológ úgy vesz búcsút a Nobel-díjas írótól, hogy egy szóval sem illeti – amiről csak az emigráns körök tudhattak – a magyarok mellett való kiállásait, szerepvállalásait. Más alapállást választ a hetvenéves T. S. Eliotot köszöntő, a címe szerint is – *Az öreg sas* (Irodalmi Újság, 1958. október 15.) – baráti hangú cikkében. Mielőtt a nehezen megközelíthető, a közszerepléstől irtózó költő frivolan ironikus önjellemzését – „Spinoza és a konyhabűz van együtt a verseimben" –, valamint a „fölényes modorú" macskákról írott könyvét idézné, kiemeli, hogy a „külföldre szakadt magyar írók riasztó szavára" a perbe fogott, „nagybeteg" Déry Tibor mentéséhez Eliot, „ez a gunyorosan zárkózott ember küldte a kegyelemért folyamodó legelső táviratot" a magyar kormánynak.

Külföldre szakadt magyarok, emigráns alkotók, 1956 – kalandozzanak bármilyen messzire is a publicista-prózaíró gondolatai, ide térnek vissza. Újra és újra vallatóra fogja magát – vallatóra, idősebb és fiatalabb sorstársaival együtt, a helyzetüket. Beszédes, hogy mint aki szociológiai felmérésre, ismételt mintavételre készülne, egy év múltán megint számot vet az ifjabb nemzedék lehetőségeivel, alkalmazkodásuk következményeivel és eredményeivel (*Még egyszer a húszévesekről,* Látóhatár, 1958/1. 67–70.). Ugyanide tartozik, hogy levelet fogalmaz a fiatalok és az Irodalmi Újság

NAGY ÁRPÁD PIKA, Asztaltársaság, 2016;
Látogatók, 2017

NAGY ÁRPÁD PIKA, Madarak, 2017; A nagy Ő, 2017

kapcsolatáról (Irodalmi Újság, 1958. szeptember 1.), illetve hogy – később nyomtatásban is megjelenő – előadásokat tart a Hollandiai Mikes Kelemen Kör konferenciáin, legyen ezek helyszíne Doorn (1959) vagy Leyden (1960). A Magyar Evangéliumi Ifjúsági Konferenciákra, Salzerbadba, Trysilbe vagy Dymchurcba ugyancsak hozzászólásokkal készül, az utóbbi helyen például az irodalom hivatását, szerepét tőle merőben eltérően értelmező párizsi Magyar Műhely íróinak bemutatását is vállalva. Terjedelmes tanulmányban részletezi, milyen volt Victor Hugo és a Kossuth-emigráció kapcsolata Jersey és Guernsey szigetén az 1850-es években (*A száműzött sziklája,* Új Látóhatár, 1962/1. 39–60.). Ha az emigráció a téma, mozgékony szelleme kész vitába szállni például a pártlappal, a Népszabadsággal (*A szétszóródás után,* Irodalmi Újság, 1963. február 15.) vagy Szántó Miklóssal, a Magyarok Világszövetsége lapja, a Magyar Hírek főszerkesztőjével, ennek *Kivándorlók és emigránsok* című, pártos elfogultságról árulkodó, torzításokat tartalmazó cikkére válaszolva (*Magános-e még az a csillag?,* Szemle, 1963/4. 55–60.).

S ott vannak aztán a tehetségek felkarolásának legnyilvánvalóbb példái, a „húszévesekről" írt kritikái, esszéi. Sulyok Vince *Rámdöntött világ* és Gömöri György *Virágbizonyság* című köteteit szemlézi előbb (*Két verseskönyv,* Irodalmi Újság, 1959. május 15.), aztán Kannás Alajos *Kettős alakban* című válogatását teszi mérlegre (*Sötét olaj vagy pasztellkréta,* Irodalmi Újság, 1960. január 1.), végül a már szóba hozott *Kilenc költő* alkotásai következnek. Sulyok csendes-konok hűségét méltatja, s hogy az egyes alkotások „összetapadva" verses önéletrajzzá állnak össze, az egész együtt „bármelyik tiszta szándékú forradalmár ifjú Curriculum Vitaeje lehetne". Gömöri érdeme: verbális és formai bátorsága, kifogásolható viszont, hogy néha „lecsúszik tudálékos hangba", s hogy az olvasónak itt-ott „magyarázó jegyzetek után" kellene lapoznia. Kannásnak kritikusként azt ajánlja, hogy legyen rekedtebb, érdesebb és tömörebb, hogy pasztellkréta helyett fametsző kést használjon inkább, belátva azt is, hogy a rím „veszedelmes kerítő". Úgy látja, a poéta az „emigráció sósavas éveiben" „kesernyés önismeretével vállalja az életét", ám „kettős alakban él, már-már szkizofréniásan, mint a legtöbb emigráns író". A kilenc költő között – akik közül négy régebben „kiszármazott", öt pedig új menekült – nem lát hasonló karakterűt, mentalitásút. Találónak gondolja a szerkesztő Szabó Zoltán kifejezését, hogy „remete forradalmár" valahány lírikus, kötetük nagyobbik fele úgy hat, mint „fél tucat névtelen bujdosó énekmondóé". Jellemzésük: András Sándoré: hatalmi tengelyek senki földjén él, keresztüllát a dialektikus észjárás erkölcsrombolásán. Bikich Gábor: mintha elevenen megnyúzott lélekkel járkálna, nyelvbősége a magyar prédikátoroké. Csokits János: a legfelkészültebb, akinek vérében van a vers, ám gőggel védekezik, mint általában ez az „Isten nélkül küszködő, erkölcsileg kényes nemzedéke". Kibédi Varga: a démonok barokk alvilágából visz egy dísztelen, körülostromolt kálvinista templomba, messze elnéz Kelet-Európa rőt és fekete gyehennájára. Makkai Ádám: a legszebb ígéretekhez tartozik; ahogy felcsillan székely tréfacsináló kedve, mintha a világvége is amolyan mulatságos furfang lenne. Máté Imre: gyengéd népdal-hangra írt honvágy, aztán rokon népek ősköltészetére mintázott vers. Tóth Z.: érzékeny és fölösleges emigráns-bűntudat a bánat álomképeivel keveredve, de lappangó vad indulatokkal is – egyedüllét a nyugati valóságban.

NAGY ÁRPÁD PIKA, Csúcson, 2017

Megannyi világos, csiszolt kisportré, egyperces kritika. Nem szépítik sem az emigránslétet, sem a költői sorsot, sem a tehetség távlatait. Amit a „két magyar irodalom" közül a külföldi elismertetését jelentő (vagy ahhoz vezető) Hegedűs Géza-cikkből, az *Öt világrész magyar írói*ból *Az ötödik síp* kiemelt, az saját magára is vonatkoztatható és vonatkoztatandó: „Ha elvárjuk, hogy ők, a távoliak ismerjenek és tudomásul vegyenek bennünket, akkor azt hiszem, ők is méltán várják, hogy mi is tudjunk felőlük, és legjelesebb műveik itthon is otthonra leljenek." Itt volna az ideje, hogy Cs. Szabó László 1956 és 1965 között szerzett értekező prózái, publicisztikái, esszéi, glosszái otthonra leljenek – egy-egy könyv alakjában.

SZAKOLCZAY LAJOS

A lant körül nyilak záporoznak

Cs. Szabó László irodalmi esszéi az Irodalmi Ujságban

Az 1950-ben alapított Irodalmi Ujság a Magyar Írók Szövetségének hetilapjaként működött. Noha a diktatúra megkívánta politikai szerepvállalással sokáig a Magyar Dolgozók Pártja utasításait követte, akarva-akaratlan – mert az írók a nép akaratán kívül saját lelkiismeretüknek is meg akartak felelni – az 1956-os magyar forradalom egyik, ha nem a legfontosabb előkészítője lett. Mindmáig legendás itthoni búcsúszáma a forradalom mellett kiálló írókkal (Tamási Áron, Németh László, Illyés Gyula, Szabó Lőrinc, Füst Milán, Déry Tibor) 1956. november 2-án jelent meg.

A lap szabadságharcunk leverése után, követve a kétszázezer menekültet, egy rövid ideig Bécsbe – külföldi első száma 1957. március 15-én került ki a nyomdából –, majd a londoni öt év után Párizsba tette át a székhelyét. A havonkénti megjelenést 1972-től dupla, majd később negyedévi számok követték. A munkatársakkal – jóllehet az orgánum erősen különbözött a müncheni Új Látóhatártól, a római Katolikus Szemlétől és az avantgárdra esküdő párizsi Magyar Műhelytől –, már ami a publikálást illeti, nem volt gond. Sok évtized távolából úgy látni, hogy a szerkesztőségbe szinte dőlt a kézirat.

Volt honnan, Amerikát és más távoli földrészeket is ideértve, hiszen aki író akart maradni, vagy épp az indulók keserves kenyerét ette, az írást – akármilyen politikai álláspontot képviselt is – szent, vagyis szellemmegtartó dolognak tartotta. A külső és belső munkatársak világlátása, fölkészültsége, az írásról és a népről (a magyar nemzetről) vallott hite ugyan különbözött, egy dologban azonban egyetértettek: az oroszok által letiport októberi forradalom eszméjét meg kell védeni.

Ez az erkölcsi tartásnak is nevezhető ellenállás toborozta egy táborba a hajdani népszabadságosokat (Aczél Tamás, Méray Tibor, Kende Péter) a Nyugat (Fenyő Miksa) és a Szép Szó (Ignotus Pál) jeleseivel, a különféle földrészeken élő írókat (Kanada – Tűz Tamás, Fáy Ferenc, Kemenes Géfin László; Amerikai Egyesül Államok – Márai Sándor, Gombos Gyula, Bakucz József, Kannás Alajos, Makkai Ádám, Horváth Elemér, András Sándor, Sári Gál Imre; Dél-Amerika – Lénárd Sándor; Ausztrália – Domahidy Miklós, Novák Mária) az Európában tevékenykedőkkel (Kerényi Károly, Háy Gyula, Faludy György, Schöpflin Gyula, Hanák Tibor, Borbándi Gyula, Szabó Zoltán, Cs. Szabó László, Határ Győző, Siklós István, Czigány Lóránt, Gömöri György, Sárközi Mátyás, Thinsz Géza, Sulyok Vince). Az utóbbiak közül többen a Szabad Európa Rádió és az Angol Rádió magyar adásában is szerepeltek.

Öregek és fiatalok, a pálya delén állók és kezdők (a nyugati magyar irodalom későbbi nagyjai) elszánt akarattal hirdették, sokszor szenvedések közt, az emigráns sors keserű kenyerét fogyasztva, az összetartozás s a szovjet elleni kiállás szükségességét, fontosságát.

S amíg hazánk a hódító és az őket kiszolgáló behódoltak (közöttük sok moszkovita) igája alatt nyög, nincs barátkozás az otthoni rendszerrel. Helyette ellenállás van, kemény ellenállás, amely abban is megnyilvánul, hogy az emigránsok hazalátogatását a forradalom igazságával szembeni árulásnak tartották. (Ki gondolta volna, hogy a lap munkatársi gárdájába, némi megbecsülést szerezve, olyan író is bele fog tartozni – a *Kormos kövek* költőjéről, Kannás Alajosról van szó –, aki már korai első hazalátogatásakor a *szerveknél* önként jelentkezett a nyugati tájakról hírvivőnek, vagyis besúgónak.)

A lap arculata, szemben az Új Látóhatár parasztpárti (a baloldalt sem annyira megvető) népi íróival, szerkesztőivel, jobbára liberális színezetű. De ez nem volt akadálya a sokarcúságnak. Nagy Imre és Bibó István tisztelőit éppúgy befogadta, mint – két egymással ellentétes gondolkodásmód – a kanadai papköltőt, Tűz Tamást vagy a Lukács György filozófiáját népszerűsítő Hanák Tibort. Az Irodalmi Ujság szerzőit az önmegvalósító szándékon kívül egy dolog vezette-tüzelte: kiigazítani, pontosabban, helyes irányba terelni az erőteljes cenzúra beavatkozása által eltorzított vagy éppenséggel hallgatásra ítélt témákat (1956-os magyar forradalom, Trianon, Erdély, szovjet megszállás, a határon túli magyar nemzetiség élete stb.).

A történelmi virrasztás, illetve a józan – semmi által nem akadályozott – ítélőképesség segítette bizonyos témák értékközpontú föltárását, meglendítette a szociológiai kutatást (a szegénységgel kapcsolatos fölméréseket, tanulmányokat), s igyekezett az itthoni bicegő irodalmi értékskálát a *valódi* érték jegyében újraírni.

Cs. Szabó László, aki az olaszországi lakozást hamar fölcserélte a londonival, a kezdet kezdete óta a lap legtöbbet publikált szerzője volt. Költőként, szépíróként, esszéistaként, kritikusként – a több műfajban lévő otthonosság önkifejezői lázat jelez – hallatta hangját. Ez a nemes hang, szépírói mívességgel, a Nyugat esszéíróinak (Szerb Antal, Halász Gábor) gondolatvilágát idézve pallérozódott. Pontosabban folytatta, elmeszikráztató fényességgel, haza és nagyvilág mint *közös gond* ébren tartását.

Az irodalmi tárgyú szövegeit – általánosabb jellegű esszéit, portréit, kritikáit, glosszáit – szemlélve, hihetetlen az a sokoldalúság, ami írásait jellemzi. A műveltségélmény, amint nem egy vallomásában megfogalmazta, a *gyűjtő* szemlélet következménye. A világirodalom nagyjainak élete, működése, életpályájuk napsugara és tragédiája éppúgy érdekelte, mint hazai klasszikusaink művészete, ideértve a megdicsőüléseket és a bukásokat is.

Horatiustól *(A költő háza)* és Shakespeare-től *(Állhatatlan és változékony),* Goethétől *(Prometheusz Rómában)* és Prousttól *(Megváltás Szodomában)* Byronig *(Kriptabontás),* Burnsig *(A nem is olyan póri költő)* és T. S Eliottig *(Az öreg sas; Átokföldje)* hosszú az élményközeli tollra került elemzettek sora. S ez elmondható a Batsányitól *(A vasálarcos)* és Kemény Zsigmondtól *(A pusztakamarási sír),* Arany Jánostól *(Botcsinálta évforduló)* és Petőfi Sándortól *(Petőfi Párizsban)* Tóth Árpádig *(A makulátlan ötvösmester),* Krúdy Gyuláig *(A züllött hajós)* és Tamási Áronig *(Borúra derű)* húzódó magyar vonulatra is.

Sosem szokványos irodalomtörténetet ír, hanem anekdotákkal, valódi, személyes jellegű történésekkel átitatott esszét. A mindenütt bolyongó talpa alatt valósággal *dalol* az út; egy kicsit lírával átitatva, egy kissé erre-arra emlékező szövegekkel tarkítva, hiszen a *fölfedezőt* az sarkallja – Cs. Szabó minden kiruccanása új és új adalékokkal gazdagítja az általa megmutatni kívánt *élményhős* pályáját –, hogy minél színesebben, elevenebben álljon előttünk a vizsgált személyiség. Úgy tanít, hogy közben maga is tanul. A professzorral együtt iskolapadba ül a tudásra még mindig éhes diák is.

Eme vándorlásnak, szellemi készenlétnek századokra nyúlnak vissza a gyökerei. András Sándor faggatódzására mondja: „Tudod, én tulajdonképpen az erdélyi peregrinus diák vagyok, a Szenczi Molnárok társa; olykor úgy érzem, mintha háromszáz-háromszázötven éves lennék, mintha velem járna útja végére a diák, s mikor majd a föld alá tesznek, ő nyughatik meg végre." Majd ugyanitt: „Az utolsó esztendőben egyre jobban meggyőződtem arról, milyen értelme van annak, hogy az ember emigráns magyar író. Bár ez a sors tele van ellentmondással, de nem értelem nélkül való. Emelt fővel mondhatom, hogy 3000 éve az emigránsok: a világ sója" *(Küldetés, utcák, papírlapok).*

Elfogadja, mi mást tehetne, a torokszorító állapotot, ám tőle telően – a szentföldi utazástól Román át (protestáns szemérmességgel) az égig tart az út – költészetté igyekszik emelni a sors minden pillanatát.

Bűvereje?

A tudás kolompja, hiába a sivár puszta, a kiégett mező vagy az érdektelenség homoksivatagja, messze hallatszik.

Álmában, éber álmában százszor nyitja ki a kolozsvári ház kapuját, ott telt gyermekkora, és százszor kopog azon a Múzeum utcai ablakon, lakása ablakán, amelynek párkányán a valaha szerelmesen őrzött Babits-halottimaszkon egy szovjet katona könyököl. Menekülnie kellett, mert az erkölcs parancsszava a szabadság országútjára kényszerítette, de nincs az a pillanat, amikor ne fürdőzne az otthoni élmények tengernél nagyobb tengerében. Egyik római naplójában ereszti szívébe a kérdés tőrét: „Mi vagyok, hazajáró lélek vagy feltámadt Lázár? Vagy egyszerre a kettő? Hány visszaemlékezéssel még, a fájdalom tehetetlen kómáiba" *(Lázár a Gianicolon).*

A felelet az *Elejtett szavak*ban olvasható. Abban a hazugságot tollhegyre tűző vitacikkben – „A magyar élet s vele a magyar szellem beszűkült a moszkovita hódoltságban" –, amely az otthoni közvéleményt „megnyugtatva" híreli egy-egy író hazakészülődését. „Visszatérek, ha a nép fogad be, amely megbízik hányatott fiában, s nem kér hűségnyilatkozatot, mert úgyis tudja, hogy hű voltam hozzá, de – önmagamhoz is."

Az alapállása? A szépíróé. Egyetlenegy dolog izgatja, a stílus eleganciája. Czigány Lóránt a hetvenöt éves írót ünneplő összeállításban Idézi Cs. Szabót (*A mi Kazinczynk,* 1980/ 11–12.): „A stílus, kérlek szépen, akkor jó, ha szárnyal." S nála mindig szárnyalt. Elsőbben a képgazdag, metaforikus beszéd révén. Amely úgy karakterizáló, hangulatfokozó, hogy a sosem didaktikus elemzés szövetébe mindig beépül valaminő novellisztikus történetre utaló vagy csírájában azzá vált emlékezettöredék is. Gyakorta ez a plusz köti össze a régmúltat, a bemutatandó író idejét a mával. Furcsa, szinte ösztönszerűnek tetsző időjáték, holott nagyon is meg van komponálva.

A hajdani „Lónyay utcai srác" – Gara Lászlótól a kedveskedő bók – evvel a „kettős látással" avatja Horatiust tegnapi és mai költőink barátjává. „Külsejéről, gyöngeségeiről öniróniaával maga tudósít. Ezért gondolom, hogy feltámadva könnyen szót értene nemcsak Arannyal, hanem Arany független utódai közül Kosztolányival és Szabó Lőrinccel is. Téma lett volna elég a kevert borhoz. Milyen nevetséges egy önimádó, vajákos költő! Mit gondol, mire való a versírás? Mesterség, mint a többi, arra való, hogy átvett idegen formák és ütemek hajszálát is négyfelé hasítva megdicsőüljön a nyelvünk" *(A költő háza).*

A *Toldi* írója a véletlen időpont-egybeesések folytán a *Botcsinálta évforduló* című, inkább politikai, mint verstani ízű emlékezésben ugyancsak a tegnapot a mával összekötő biztos pont. „Arany október 22-én halt meg. Az előestén. A magyar forradalom évfordulójának az előestéjén. A *hetvenöt* évnek *egy évet* kell takargatnia. Egy költő hideg hamujának a forradalom izzó parazsát." S így folytatódik a leleplezés az 1857 nyarán keletkezett *A walesi bárdok* kapcsán: „Kádárék csavarintanak egyet a módszeren. Zengedezve körülállják egy *halott* walesi bárd sírját, hogy a hazug és szemforgató hódolati ének elfojtsa a nép ajkán ismét tehetetlenül égő szabadságéneket s a börtönben gyötört *élő* bárdok sikolyát."

És csattanónak pedig egy szintén az idő tájt íródott költemény sorait idézi – „A büszke Sion elesett, / Az Isten vára omladék" –, hogy rátérhessen a végkifejletre: „De ezt a verset [Arany] jövőbelátó előérzettel már nem október 23-ról írta, hanem november 4-ről. Kádár János emléknapjáról."

Tisztában van a kalodában sínylődő honnal, a kis népek – köztük a magyar – senki által nem irigyelt helyzetével. Ezért is üt, ha csak teheti, a hazát eladó bitangokon, ezért különbözteti meg líránkat a nagy, vagyis boldog nemzetek költészetétől. „Kis nép lírája sohasem lehet tiszta költészet. Hét vastag bőr helyett legfeljebb vékony felhám védi, frissen ránőve, eleven húsát és ideghálózatát a sors horzsolásaitól. Csendesen peng a húr, de a lant körül nyilak záporoznak."

Ha a nyílzáport Cs. Szabó nem is tudta fölfogni – az otthoniak féltek, ő pedig távol volt a tűztől (leginkább azzal, hogy a nyugati magyar irodalom könyvei, sajtótermékei fönnakadtak a belügy irányította Posta rostáján) –, mindent megtett, hogy legalább a történelmi emlékezet, szerencsés esetben a *fölszabadult* magyar nép őrizze meg szavainak hitelét. Írt, előadásokat tartott – elég legyen csak a londoni Szepsi Csombor Kör vagy a hollandiai Mikes Kelemen Kör összejöveteleit, konferenciáit említenem –, sűrűn szerepelt a BBC magyar adásaiban (előadásainak jó része az Irodalmi Ujságban is megjelent).

Nem lehet eléggé hangsúlyozni, hogy kristálytiszta stílusa – egyik interjúban elárulta, hogy a *Halfejű pásztorbot*ot, ami szerintem remekmű, négyszer „írta át", „tisztázta le", míg elnyerte végső formáját –, nyelvi közvetlensége, sziporkázó mesélő kedve és invenciózus jellemzése az, ami magával ragadja az olvasót (még a nem csupán intellektuális érdeklődőt is). Kosztolányi Dezsőt a „nyelvújítás titánjaként" ünnepli – „ő a modern, világvárosi magyarság Pázmánya" *(Ferences nyelv, filozófus nyelv)* –, Bikich Gábort (ismerjük-e a nevet?) a nevezetes *Kilenc költő* című antológia kapcsán pedig emígy: „olyan, mint egy oszlopülő szent Bizánc kufár piaca fölött". Ez utóbbi jellemzésből nem érződik a kitűnő prózaversek milyensége, viszont kedvcsináló, olvasónak címzett „beajánlása" tagadhatatlan.

Hadd idézzek még egypár, a Cs. Szabó László-i esszére olyannyira igaz, az elemzett írót karakterizáló jellemzést, amelyben érték és csúfondárosság, találékonyság és portrérajzolói bátorság kéz a kézben jár! Byronról – „Amíg élt, honfitársainak ő az Antikrisztus; megejtő, de romlott és rontó szépség, szobrászok álma, de férges márvány" *(Kriptabontás).* Goethéről – „Ifjúkorában a tűzrabló Prometheusz alakját szabta magára" *(Prometheusz Rómában).* Poundról – „Végig megmaradt vedlő és színváltó kaméleonnak: római, kínai és toszkán költő ősei bőrében, patinás álarcok mögött érzi magát csak igazán elevennek" *(Az igazi hattyúk).* Richard Hughes-ról – „Akármennyire énekes, a legtöbb walesiben egy puritán is lakik, puritánokkal pedig mindig együtt hál a bűntudat" *(Tiszta szívű*

gyilkosok). Krúdyról, a „legoroszabb írónkról" – „Mocsárvizek szivárványszínei futkosnak az írásain, holt folyóágak émelyítő, pompás rothadása borítja el mozdulatlan, de makacsul visszakísértő világát. Aki a valódi Krúdyt szereti, úgy jár a művére, mint egy láprengetegbe, hangulatok kócsagjaira, éber álmok daruira vadászni" *(A züllött hajós).* Kassák Lajos lírájáról szólva az író „szószaporító puritanizmusát" említi *(Íme, hát megleltem hazámat),* a különben általa becsült Fenyő Miksáról pedig, aki sokakat kedvelt és sokakat utált, „ártalmatlanul gonoszkodó cinizmusát" *(Sokkal több volt).* Régi angolos barátját, az Apollót szerkesztő Gál Istvánt valósággal magához öleli, mikor azt írja róla, hogy „kihaló madár, akinek a romantikus rajongás a lelki motorja". A többek közt Bartókot, Babitsot, Szabó Dezsőt, Hevesi Andrást, Halász Gábort és Szerb Antalt emlékezetből élővé varázsoló portrégyűjtemény „tisztességes könyv, a hűség tükre, hűségnyilatkozat ifjúkori eszményképei, holt és élő barátai mellett" *(Nagy emberek tanúja).*

Nem véletlenül írta ugyancsak az Irodalmi Ujságban Kerényi Magda Cs. Szabó elbeszéléseiről, a *Vérző és éltető fantomok*ról, hogy az író „egyik nagy erőssége a beleélés régi századok nagy művészegyéniségeibe". Megállapítása – telitalálat. A látomásnak és a képzeletnek, művészi kifejezésmód, helye van a szépprózában. De az esszészerű tanulmányban? Cs. Szabó szerint ott is. Ha nem így volna, nem íródik meg a *Petőfi Párizsban.* Az író visszanyúlt a hajdani elbeszéléséhez – az *Egy gondolat bánt engemet* 1936 karácsonyán jelent meg Fáy Dezső tizenkét kőrajzával a Magyar Bibliofil Szövetség kiadásában –, hogy a levél- és naplórészletek fölhasználásával tovább élesíthesse a nagy magyar költő portréját. Kalandja sikerült. Álom és fantázia révbe ért. „Higgyünk a novellának. Petőfi kijut Párizsba, ottragad és fegyverrel részt vesz a júniusi munkásfölkelésben." Ha a régivel szemben ellenkező, új megállapítás közzététele hívta elő a különös esszét, már megérte tollat ragadni. „Petőfi nem irtózott a vérontástól, ahogy azt a régi novellám állította 1936-ban, de képtelen lett volna kitartón szolgálni egy diktatúrát."

Nem csupán a föntebb idézett irodalomtörténész, Gál István volt „kihaló madár", ám az volt az őt jellemző, Nyugatra kényszerült barátja is. Akiben ugyanúgy megvolt „lelki motorként" a *romantikus lobogás,* mint az Apolló vezérkormányosában. Maga köré gyűjtötte az összes szellemi értéket – irodalom, képzőművészet, színház, zene, elmeélesítő társalgás mind-mind lételeme volt –, hogy végül is, igazi peregrinusként hazatérve, megajándékozhassa vele sokat szenvedett nemzetét.

Életem nagy élménye volt, köszönhető a csaknem negyven évvel ezelőtti, nem kis poklot megjárt tanulmányomnak *(Cs. Szabó László, az esszéíró; Levelezés-partnerem: Cs. Szabó László),* hogy a stílus nagymestere barátjává fogadott. Amikor hazatérhetett – föltétele volt, hogy csak akkor jön, ha egyik műve itthon is napvilágot lát –, az első között keresett föl, hogy megtudakolja, ki az a csodabogár, aki annyi időt szentelt életműve bogozására. Faggatózott, mindenre kíváncsi volt. Kérésére órákat sétáltunk a Szerb utca környékén – minden házról, hajdani lakójáról, az emlékezetében őrzött eseményekről stb. volt élvezetes mondanivalója –, s utána még órákat beszélgettünk Belgrád rakparti IBUSZ-lakásában.

Sajnos, rá pár évre – 1984-et írtunk – már búcsúztattuk. Talán ötvenen ha voltunk – *ügyeletes figyelők* koszorújában – a sárospataki református temetőben, hogy fejet hajtsunk a hosszú útról megtért nagy író előtt. Őrültem is, hogy fotódokumentáció fogja őrizni az irodalomtörténeti eseményt, hiszen minden résztvevőt külön-külön lefényképezett egy szakállas figura. Később kiderült, szó se volt a kegyeleti gesztus megörökítéséről, a fotómasinát kezelő személy egyszerűen besúgó volt.

Cs. Szabó László élete jó részében, küszködve az otthontalansággal, az emigránsra törő ezer bajjal, sokat tett azért, hogy megszűnjék az orosz rabiga – szovjet módra elképzelt kommunizmus – alatti szolgaság. Tolla lázerővel közvetített minden olyan gondolatot, amely szabadságunk, a magyar nép méltóságának visszanyerését célozta.

Tudta, hitte, hogy a magyar irodalom, nem tagadva le a külföldi klasszikusok értékeit, megtartó erő, a nemzet különféle részeit (határon túli magyar kisebbség) összetoborzó harsona. Szóljon a legnagyobb hangerővel, vagy akár a suttogás, a csendesség méltóságával, Balassitól Illyésig és Nagy Lászlóig benne van – gyémánt-keménységgel – sorsunk, küzdelmeink minden egyes mozzanata. Példaerővel, mindennél erősebb szabadság-kívánalommal.

Cs. Szabó László, amint válogatásunk tanúsítja, a fönti szellemi honvédők közé tartozott.

STURM LÁSZLÓ

Vágott virágok

Keszthelyi Rezső: Magányt ragyogni

STURM LÁSZLÓ (1967) Budapest

Mintha kultusz kezdene alakulni Keszthelyi Rezső köré. Ennek jele, hogy a kötettel párhuzamosan jelent meg a Parnasszus folyóiratnak a költőről szóló blokkja elemzésekkel, emlékezésekkel (halála évében, 2016-ban az Ex-Symposion szentelt neki számot). Vannak hívei? (A költők költője? – merül föl a klisé, amikor a hívek között nagy számban tűnnek föl a pályatársak: András Sándor, Tábor Ádám, Báthori Csaba – ő írta a *Magányt ragyogni* utószavát –, Borbély Szilárd, Tandori Dezső…) Van Keszthelyinek, vagy könnyen kialakulhat némi legendája – szűkszavúságának, visszavonultságának, szigorú ítéleteinek, a mediterráneumba elvezető szerelemnek –, és van mindenekelőtt az életmű, amely belefér egy vastagabb kötetbe (ha a fordításait nem vesszük). Versei a mostani gyűjteményes kötetben nagyjából kétszázötven oldalt tesznek ki, ami különben sem lenne sok, hát még úgy, hogy ebből vagy százoldalnyi korábbi versek átírása. A próza pedig szűk kétszáz oldal. (A kispróza szándékos modorossága többnyire nemigen csábít. A kispróza részleteit magába fogadó *Öntalálkozó* azonban végül nagy igényű, érdekes művé kerekedett. A legegyenletesebben magas színvonalú pedig a *Macska* – egy majdnem negyvenoldalas elbeszélés –, amely legalábbis a magyar Adria-irodalom ezentúl kihagyhatatlan antológia-darabja.)

Terjedelmében könnyen áttekinthető, lényegében viszont annál nehezebben megragadható Keszthelyi költészete (hiszen az idős korában közölt próza ellenére elsősorban költő, prózájában is költészete motívumait, gondolatiságát viszi tovább vagy éppen kommentálja). Nehéz költészet ez, „hermetikus", írják joggal értelmezői, leginkább a neoavantgárd körébe sorolható, de annak egy meditatív, filozofikus vonalába. *Vonalak kertje,* hangzott első kötete címe, és valóban, a költő mintha csak érintőket húzna, vázlatokat adna. Szerinte a költészet az elmondhatatlant közelíti, ezért szükségszerű ez a módszer. Jellemző anekdotát jegyez föl a Parnasszus-szám egyik emlékezője a költő magvetős szerkesztő korából: „Ez volt a szerkesztői alapelve: ha valami nekem nem stimmelt egy versben – magyarázta –, akkor rákérdeztem a költőre, hogy ezt hogy érted. És akkor elmondta. Nézd, ha ilyen szépen el tudod mondani, akkor miért éppen versben írod meg?" Következő köteteinek is jellemző címeket talál, akár az is jellemző, hogy az első kettőt legtöbbünk csak az idegen szavak szótárával érti meg: a *Katalekták* (1986) régi szerzőktől való szemelvényeket, illetve töredékeket jelent, az *Aszimptot* (1990) egymást végtelenül közelítő vonalakat (itt egy szerelem kommentált monológjait kapjuk). A *Római nulla* (1999) akkor válik jelentésessé, ha megtudjuk, hogy a római számrendszerben nem volt nulla. Az *Emlék kert* (2015) visszakanyarodik a kezdeti kerthez, immár összegezve, letisztultabban, távolodóban.

A kert inkább a szecesszióhoz illik, mint az avantgárdhoz, és Keszthelyitől valóban nem volt idegen a szecesszió. Nemcsak életmódjában valósított meg egyfajta kivonulást, nemcsak a természet töltötte el egyre növekvő ámulattal, prózája nagy része is – bár ez nem mindig válik az előnyére – a stilizáción épül. Látszólag kizárja egymást szecesszió és avantgárd, de a Keszthelyi által művelt meditatív variáns éppúgy a lét rejtett lényegére kérdez, mint a múlt századforduló mesétől, népművészettől ihletett stílusa. Versei: a díszeitől, ornamentikájától megfosztott, vázlattá visszametszett szecesszió?

Már ennyiből is látható, a Keszthelyi-életmű legmegfelelőbb közege alighanem a költő tisztelői által megcélzott kultusz, egy szűk, de elszánt réteg megbecsülése, állandóan újjá éledő figyelme. Talán a költészet egésze ide szorul, de ha lehetnek még általánosan elismert, népszerű költők, Keszthelyi akkor sem tartozna közéjük. Legfeljebb néhány antológiadarab a köznek, az életmű pedig csak a híveknek, akik között mindig akadnak majd rajongók is – számára ez a maximum, és talán ez is több, mint amire maga e téren törekedett. Ez a költészet nehézségével, szinte monomániásan következetes motívumrendszerével – amely a nehézségek fölfejthetőségével kecsegtet –,

meglepő fordulataival, ismerősen is titokzatos természetközeliségével, emberfölöttiségében is megőrzött emberi vonzalmaival a beavatás, a misztikum légkörét sugározza.

A talányossá, „érthetetlenné" fokozott szűkszavúság a modern költészet egyik alaphangja. Ilyen szempontból nyilván se szeri, se száma a világ- és magyar irodalmi párhuzamoknak, esetleges hatásoknak. Ami könnyebben belátható, az a nemzedék. A jobbára a harmincas években született és sokszor csak 1970 körül, már túl a harmincadik évükön kötethez jutó költők közül soknak hasonló az indulása. Ugyanilyen rejtvényszerű és sokszor minimalista versekkel mutatkozik be Tandori Dezső, Marsall László, Oravecz Imre (és ide kanyarodik rendhagyó módon a „közérthetően" nekilóduló Kalász Márton). A többiek később bővítik a palettát, költészetük jelentősen átalakul. Keszthelyi tart ki a leghűségesebben az eredeti hang mellett, csak az *Aszimptot* Bíborka-monológokra épülő versei jelentenek némi oldódást (és hoznak ezáltal nagyobb versterjedelmet), költészete nemigen gazdagodik, csak némileg tisztul (az átiratok talán ezt tanúsítják, talán a szövegek esetlegességét jelzik az általuk csak dadogva képviselt szemlélettel szemben). A többhangú költőt hajlamosak vagyunk jelentősebbnek látni, gondoljunk Juhász Gyula és Tóth Árpád „egyhangúságának" háttérbe szorulására Babits vagy Kosztolányi mellett (mögött). Keszthelyi szinte rögeszmés – vagy inkább: filozófiai – következetessége azonban a szűk körön belül is feltalálja mindazt, ami a jelentős költészethez, a sajátos teljesség kialakításához, a saját hely kitöltéséhez szükséges (mint Tóth vagy Juhász).

Már az első kötetben föltűnnek az életműszervező motívumok: a fény, a tenger, a testrészek (arc, kéz), az eső, a madár, a szél, a hal, a kagyló, a hold, a csillag, a hó, a fehérség. A szokásos szemlélet és nyelv zavarba ejtő kibillentésére, átértelmezésére is készen áll már ekkor a költői eszköztár: a paradoxon, az össze nem illő jelenségek szinesztéziaszerű egymáshoz rendelése, a szándékos nyelvtani vétség, az elhallgatás, a variációs ismétlés, a motívumláncok kiépítése.

Az utóbbiak némelyikére az *Öntalálkozó*ban – prózai összegzésében – maga a szerző kínál föl megfejtést. Például: „Körös-körül és minden pillanatban hódít a virág és a fehérség. A virág: a pillanat. A fehérség: az öröklét. Szakadatlanul cserélni kell a pillanatokat a fehérségen – virágokkal. Vágott virágokkal. Nem lehet ültetni a fehérségbe, csupán pillanatokat helyezni rá. Nap mint nap." Az idézet egyben elvezet a költői világkép mélyébe. Keszthelyi verseinek kozmikus, léttávlatú komolysága abból az összpontosításból ered, amely hópehelytől csillagig, madárkától végső fogalmakig (élet-halál, öröm-fájdalom) pásztázza a világot. Az én nála közvetlenül a létteljességre vonatkoztatja magát, a mulandó az öröklétre (és fordítva!). Az alapelemek és a természet a költő igazi környezete, amely közvetlenül az univerzum, a lét teljességével szembesül. Nincs közvetítő, tompító, kiegyenlítő köztes szféra. (Illetve van, a belül és kívül is áramló levegő. Az *Öntalálkozó*ban így: „Nézze a levegőt. Annyi-annyit mutat. Mindenekelőtt azt, ami van. Aztán mindenekelőtt azt, ami nincs. Van? Nincs? Meghitten egyszerre.") Viszont nincs olyan otthonos közösség, társadalom, amely a két pólus közt harmóniát teremthetne. Legfeljebb egy társ, de ilyen szemszögből az ő – legtöbbször: a feleség – lénye is inkább a megismerés, mint az érzelem tárgya. A költő mulandóság és öröklét állandó vibrálásának látja a világot, minden kettős távlatot kap. („Távolság néz a szemünkben" – kezdi az *Országúton* című verset.) Nem a történet az érdekes számára (az emlékezők feljegyzik, mennyire ódzkodott például az életrajzi értelmezéstől az irodalomban), a versekben feltűnő jelenségeknek se története van, hanem csak egy-egy gesztusa, amely valahogy rámutathat lényegükre, öröklétük miként jére. Nincs igazi változás, csak áttűnés. Ugyancsak az *Országúton*-ban olvassuk: „nincs indulás, nincs érkezés". Majd tovább: „a virágok is csak úgy ragyognak, / hogy ígérik láthatatlan arcukat".

A mindennapi emberi együttlét a maga gépies szokásaival, szentimentális sablonjaival elfedi, elhazudja a világnak ezt a megragadhatatlanul pulzáló lényegét – alighanem így érezhette a költő, ezért iktatta ki a közösség, a köztesség rétegét. Lemondott talán az eleven, ösztönző közösség vágyáról, de kivonhatta magát a korszak pállott erőlködéseiből, hamisságaiból. A társadalmi létezés számára nem téma, de egyes megjegyzéseiből mégis összeáll a kép egy része. A társadalmi lény (az adott?, a mindenkori?) tehát gyáván lemond az egyéni gondolkodásról, saját életéről, és az elnagyolt, elcsépelt létezés alacsonyságát választja; élete a létszorongás előli olcsó menekülés, amely azonban egyre jobban begöngyöli magát saját szorongásába. Talán elmehetünk ilyen messzire a következtetésekben, amelyekre mindenekelőtt a *Levéltervezet Per Bentgssonnak* és az *Egy napló emléke* ad alkalmat. Ezekben a versekben a közhellyel, a sablonnal mindig a bátorság áll szemben. Az elsőben a „banális szivarfüsttel" a „kifejezéstelenül bátor festményeid". A *Napló*ban: „Balga köz- / helyek lettek / az éveink; / akármelyik – … / »mivel« / nem merünk / már / félni, / Juin; / úgy. /

mint *Mercutio*. / Csak »kitaláltuk« / és mondogatjuk: a rémü- / let pusztán emlékezetzavar [...] / Ó, a *kurva* frázisaim! / Ténytelen szorongásom / győzedelmes tényei."

Mivel az érzelem (nyelve) a sablonba csalogat, fenntartásokkal fogadja azt. Az *Öntalálkozó*ban így ír: „A líra forrásvidéke, rusnyára sikeredett szóval élve: az *alanyiasult* lét határain túl lelhető. [...] Midőn a dalnok lírának véli magát, akkor meg kell válnia alanyi voltától, és ama kútfő elé járulnia. Ez implikálja a másik magányosságot, amely azonban nem a személytelen világ kihaltsága, ellenkezőleg; természetes és gazdag."

Az én közvetlen létre irányulása és a gépies társadalmi létezés elutasítása az adott korban egyértelművé teszi az egzisztencializmus hatását, amely a pályatársak között Tornaitól Kertész Imréig szinte mindenkire kiterjed.

A prózai összegzésben tűnik fel egy gondolat, amely azt sugallja, hogy a közösség jelenkori hiánya talán csak átmeneti állapot, útban egy magasabb rendű, immár kozmikus közösség felé, amit egyelőre a költészet előlegez: „És miként valamennyink legbensőbb ösztöne időt és teret kényszerül teremteni önnön voltának és hozzá a dolgok összességének, akként iparkodtam létre hozni múltból és jelenből, kövekből és növényekből, állatból és emberből, álomból és valóságból, óriásból és parányból, fennköltből és közönségesből a kapcsolatok világát." Hiszen, mint egy lappal később írja, a létezők kivédhetetlenül egymásra vannak utalva: „Ám mégiscsak szenvedés, hogy olyan nagyon érzi azt is, ami nem ön. Az egyes éppen akkora gyötrelem, mint a sokaság; kínok garmada a különállóságuk, és kínok garmada az összefonódásuk egyaránt. Sanyargatják, tiporják önt állapotaik, sőt, elvontságaik is."

Keszthelyinél a létezés (melyet egészében a tenger testesít meg?, amelyet azonban gyakran kísér a sivatag: mint kifulladása?) az egyetemes létre irányul, mint az egzisztencialistáknál. Viszont nála ez nem okvetlenül tragikus, sokszor inkább reményt keltő. Azt hiszem, ugyanolyan joggal beszélhetünk platonizmusról, mint heroikusan kilátástalan egzisztencializmusról, eldöntetlenségük növeli e költői világ nyugtalanítóan vonzó feszültségét. A fény kiemelkedő jelentősége vagy a fogalmak önmaguk – magasabb – valóságára való visszavezetése (*az árnyék folytatása:* „a rózsa rózsája"; *Öntalálkozó:* „A szép nem szép: szép.") például a plátói tanok felé igazítja az olvasót. (Ahol az ideák talán a kanti kategóriákkal egyek.) Amikor például a színek ellebbennek, majd újra rálebbennek a dolgokra (például *Római nulla* VIII: „A tengerre ráhullik apránként a színe"), úgy csapnak át a jelenségek a minőségekbe – ez még nem Kant, inkább Goethe – vagy az érzékelést eleve megformázó kanti kategóriákba. És a német filozófus kategóriái juthatnak eszünkbe akkor is, amikor a *Római nulla* XXIII-ban azt olvassuk: „képzelnem képzeletet – hisz' ő hozza / képzetidomait".)

Így vagy úgy, a megcélzott eszmény a világ eredendő harmóniájába, mulandó és örök metszéspontjába, a fénybe, a pontba való visszatalálás. Az *ének* egésze ezekről a „fény-zátony időkről" ad hírt, a lét nagy egységéről a fény keretében:

nap-bőr dobok vernek
láthatatlan sírást a szemben
és a kézből kifordul a fák reszketése
amikor rázúdul a tenger
magányt ragyogni a szerelemnek

csontod átporlad a földön –
van fű kő folyó
van szél ház állat

fény-zátony idők

(Az örömet és a fájdalmat egyesítő vagy inkább egyaránt lerázó sírás mint az ilyen állapot kifejeződése többször visszatér a költő műveiben, talán nem mindig kerülve el az annyira elutasított szentimentalizmust.)

A *hallgasd a tollakat* második versszaka ugyanilyen egészélményt sűrít magába: „csontjaidra kifeszül a tenger / visszatérhetnél most már a pontba / ha vörös lenne végre a virág / és betérne szádba a hó". Keszthelyinél az én talán csak az univerzum önérzékelésének a szerve (*Anonim:* „Ab-

lakunkban kanadai gyöngyvirág, / halványlila színe lengedez, / átveszem lényét, / tartogatom, / aztán visszaadom"). Ha már átfogta az egész itteni létezést (a tengert), akkor visszatérhet az egyetemesbe. A virág, láttuk, a mulandóság jele, de a szín – ami mint ilyen, a negyedik verseskötetben lesz központi motívum – a jelenség örök minőségbe váltását érzékelteti. A hó pedig a fehérség és gyors olvadás egymásutánjában azt mintázza, ahogyan örök és mulandó egymásba alakul.

A „fény-zátony" élmény nem érzelmi jelenség. Annak meghaladása. A *történet* és az *amott már la Ciotat* a „kiáltásban" ragadja meg és utasítja el az érzelmek eluralkodását: „mielőtt feljönne szemében az ég / néha elönti még a kiáltás"; „és hogy élő-e még ki tudja / mert levetkezte a kiáltást / amikor partra siklott".

Ám a puszta megismerés sem tör utat a „fény-zátony" élménynek. Az ész eluralkodása is tévútra visz: „a mi elménk / ültetett minket a kőfalak közé" *(A nagy tengeri halandók);* „Hisz' jobban értjük az eszünknél: / szerényen ragyogó öröm- / telenség az öröm" *(Levéltervezet Per Bengtssonnak).*

A létegész egy láthatatlan pontból élhető meg, emberin és nem emberin, lentin és fentin túli új dimenzióból, „látássötét"-ből: „lény eseményem pompát / csepereg: időtájakat, / ahol a közöny is fájdítja önmagát, / míg mögötte látássötét figyel moccanatlan: / nem a földé, / nem az égitesteké" *(Karöltve).* (Későbbi változatban: „mögötte látássötét, figyel moccanatlan / alakban: nem szellem, / de nem az anyagé" – *Római nulla* XVII.) Ez a szféra, a legvalóságosabb „semmi" („*A Semmi gráciája* // mindenikben / a valósága") szivárog át a csöndbe, az állandó hiányérzetbe (nyelvtani nyoma a fosztóképzős szavak sokasága), éhségbe, titokba: „mert havazik – – – – – – – – / a semmi fehér, dédelgetett // tragédiája – – – – – – – – / Lesz-e ő valaha a csönd – – – / leszálló hasonmása?" *(Hát nem példabeszédekben beszél ez); „És* az éhség. Ugye, jól idézlek? / Az ítélet napján valamennyiünktől / számonkéretik, mert az éhség / (minden éhség) Istenhez vezet" *(Egy napló emléke);* „Gyanítom, / világra ellett lényem / kénytelen átélni / némely titkokat, / kiknek talánya / aztán az én talányom / marad" *(Próbatétel).* A *Római nulla* XXV a szeretetben gyűjti össze a hiányok nagy teljességét:

Szeretni – teljesíthetetlen hiány;
nincs alakja, ezért
kényszerül terád, hogy lehessen – – –
összes részleteidben;
különben létszegény,
én pedig
megmúlom, ami belőled
él; gyönyörű
vagy, gyönyörű, te, semmim teste, szőlő-
-ősz-szemű tréfálkozás.

A ilyen értelemben vett semmi jelenlétét evidenciaérzés kíséri:

A LÉT GRÁCIÁJA

nincs benne e kérdés:
miért van
valójában.

A költészet végső hivatása is ide torkollik: „*A lantos igaz éneke* – // mikor már csupán az, / ami a tiszta, / fogyhatatlan titkú semmi."

Az utolsó kötet egyik újdonságát jelentő rövid „báj"- és „grácia"-verseket ez a mindent semmivel egyensúlyozó harmónia-érzet járja át. Például: „*A hang bája* // mikor a csöndjét / hallgatja / magában"; „*A színek bája* // társaik szüntelen / tündöklő / elfújása."; „*A létezés bája* // múlandóságának örök / valósága." *(Fekete Sas, 2018)*

PETŐ ZSOLT

Marno János: Szereposzlás

Magvető, 2018

DR. PETŐ ZSOLT CSABA (1970) Debrecen

A párizsi repülőtéren a szívem facsarodott, hogy ott kell hagyni a Montmartre-t, de rögtön megvigasztalódtam, amikor eszembe jutott, hogy Lady L utolsó kis euróiból vett egy nagy csomag madeleine-t nekem. Búcsúajándék vagy valami ilyesmi. Alig vártam, hogy feljussak a gépre, és rögtön kibontottam a dobozt. Harminc éve vágyom Proust sütijére. S istenemre, nem csalódtam. Elomlott a számban, s a repülőgépből jó időre Guermantes-ék palotája lett. Amúgy azóta is eltelt majd harminc év, hogy Marno János-verseket kezdtem olvasni. Ifjúkori barátom, T. több cikkel megelőzött ebben (is). De a rajongás nem szűnt. Úgyhogy most hommage *Marno János: Szereposzlás* előtt.

„Drága Madeleine! A túl sok sütemény, lám hova vezet. […] Madeleine-em porlad, csak Mathilde követ." Marno János *Hommage* versében hétköznapi szavak köznapi eseményre utalnak. Egyik kritikusa szerint ezzel egy hölderlini kötelezettségnek tesz eleget, amely szerint is „Die Dichter müssen, auch / Die geistigen, weltlich sein. (Körülbelül: „A költőknek, még ha szellemiek is, / világiaknak kell lenniük.") Amint Valastyán Tamás megjegyzi, „Marno versének teremtői közege már eleve a köznapiság". Az *Hommage*-ban ez a köznapiság a fogszuvasodás. Ám ahogy Hölderlin a görög istenhit és a keresztényi Jézus-ideál között vívódó énjét vezeti a köznapiságba, úgy Marno a 19. századi Párizs kulturális életének egyik mozgatórugóján, a Bonaparte-család Mathildeján s Marcel Proust elhíresült sütijén át jut el a túl sok édesség okozta eseményekig. Ráadásul az átjutás olyféle keresztüllovaglás az életen, ahogy Arany János Edward királya léptet a tartományon keresztül, hogy meglássa: „….fogazatod metsző-e még, s az őrlője kemény?" *(Hommage).* Széttekintés a birtokon, metsző bírálattal, végzetes ítélettel és tragikus, hölderlini őrületbe vezető véggel önfenyegetve magát (ehhez lásd *Térdig Aranyban*).

Hétköznapi esemény egy fogszuvasodás, amint köznapi az árnyékszéken való üldögélés is. Marno nem fukarkodik – ahogy Valastyán Tamás írja – „mnemonikus aktusokban", amint folyamatosan emlékezteti magát a test végességének és a szellem örök (disz)harmóniájának „üveggyöngyjátékára".

Az *Emésztés a holtak házában* című versében a pénzzé tett tehetség transzcendens kérdéssé válik („Most tehát / emlékezetből dolgozunk, pénzért, / ha az Isten is úgy akarja, aki, / úgy gondoljuk, nincsen, mert nincs az a pénz, / amiért hajlandó volna lenni még / -is." S ez a transzcendenciába (vagy annak totális hiányába) hajló mindennapiság egyben ama bizonyos „mnemonikus aktus" is, hiszen a szükséglet naturalista megjelenítése és az irodalmi emlékezet egyszerre mossa habjaival a folyamközként fekvő, művelődő olvasót. A vers megidézi a *Feljegyzések a holtak házából* című Dosztojevszkij-regényt, de József Attila nagy hatású versét, a *Nagyon fáj*t is. „De énnekem / pénzt hoz fájdalmas énekem / s hozzám szegődik a gyalázat."

Mindemellett a tavaly februárban az Alföld folyóiratban megjelent Marno-vers átvezet jelen kötetünkhöz. „[…] egy pénzszállító cég lóti-futija, / a Futó utcában, amit kapásból, / egy vidéki budin ücsörögve, / nem könnyen emészt meg csikarás nélkül / magában az ember. Még a foga is / elváshat tőle" *(Emésztés a holtak házában).* Ezt a gondolati folytonosságot az erkölcsi érzéktől csikorgattatott fog romlása és Proust madeleine-je mellett talán az a néhány euró is biztosítja számomra, amely Lady L-nél megmaradt a Louvre belépőjére szánt összegből. Hiszen az összekötő *szerepet* igazából rám mint olvasóra *osztja* Marno. Bennem cseng össze a versekből transzcendálódó valamennyi gondolat, a távozó szerves anyag, az elfekvőt mosó magyar és világirodalom folyama, ám a kötetcím szójátékát felhasználva egyszerre *oszlik* is bennem szét (sic).

S hogy József Attila felemlegetése nem erőltetett, azt *A húgommal és József Attilával* című vers és annak „hatalmas termetű nője" (talán értsd: „most látom, milyen óriás ő") is alátámaszthatja.

A *Szereposzlás* kötet egyfajta irodalmi betekintés Marno entrópikus elméjébe. Az egyik tekervényben, mint a Tejút életet hordozó spirális karján, ott gravitál Pilinszky is, barátjával, Ted Hughes-zal. Pilinszky *Félmúlt* című versében, amelyet Ted Hughesnak címzett, így ír: „Megérkezik és megmered, / kiűl a hamunéma falra: / **egyetlen óriás ütés** / a hold. Halálos csönd a magja" (kiemelés tőlem). Ha a Marno-kötet 17. oldalára lapozunk, az *Egyetlen óri-*

ás ütés című vershez érünk, néhány verssel arrébb pedig a *Spirálisok* ajánlásában hordozza a lényeget: „Báthori Csabának, válaszul Ted Hughes *Rigók* című versének fordítására". Ami az egyik Jánosnál verssor, a másik Jánosnál verscím, s az ajánlás Marnónál áttételessé válik. A József Attila-díjas Báthori Csabán keresztül jut el Hughesig. Mintha Marno is a *Kihűlt világ* (P. J.) mintájára egyre beljebb és beljebb rágná magát, és akár egy Mandelbrot-halmazban, újabb és újabb virágmintákba botlana közelítésével. Csak Pilinszky virágmintája a halálból táplálkozik: „egyre beljebb, mint a féreg furakodom beleibe. Így táplálkozom a halállal […]". Míg Marno „spirálisa" az élő és holt költőket is begravitálja. Útjába kerül T. S. Eliot, Shakespeare, Esterházy Péter, Tandori Dezső, Kosztolányi, Berzsenyi, Vörösmarty, Radnóti, de a filmművészet kapcsán gondolatokat, sőt ítéleteket olvashatunk a *Körhintá*ról, vagyis Fábri Zoltánról (lásd *Ezek ott mégiscsak itt azok*), David Lynchről, Bergmanról. S hogy Marno életrajzát a filmezésen túl még újabb közelítésekben lássuk, *A színházi élet* is a kötet egyik fejezetcíme.

Pilinszky mesélte egyszer, hogy egy nagyobb társaság gyűlt össze a Hajós utcai lakásán, majd mikor hazatértek a vendégek, meglepetve vette észre, hogy eltűnt egy kis doboznyi bakelitlemeze, Bach *Máté-passió*ja. Pilinszky a baráti lopást úgy reagálta le, hogy tőle nem lehet már elcsenni ezt a művet, olyannyira bensővé vált, hogy már örökre hallja a taktusokat. Talán Marno is valami hasonlót élhet át. Hiszen verseiben úgy vonulnak fel az irodalmi utalások, filmek mellett a zeneművek is, mintha csak egy-egy *szervesanyag*-darab hullana az olvasó elé. Mintha Marno mesehőssé válna, nekünk vágna önnön húsából darabokat, hogy megtáltosítson bennünket a maga értelmezhetőségéhez.

Szinte látom, ahogy Marno eszi a fodros kockát, sok túróval, tejföllel, talán a sült szalonna elmarad, tekintettel a koleszterinre. S közben Schubertet hallgat. Igazi schubertiada. A zeneszerző ugyanis – ha épp nem dolgozott még Mozartnál is gyorsabban szerezve a műveket és a nagyon kevés pénzt – puncs és sör fogyasztása közben, a társaság központjaként táncdarabok sorát költötte. Ám Schubert, vagyis *kann er 'was* (Schubert egyik becenéve, jelentése kb. „hát ő mihez ért?", amely állítólag onnan származott, hogy újdonsült ismerőseivel kapcsolatban rögtön ezt kérdezte) soha nem is táncolt. Nem táncolva írta hát *A halál és a lányka* című dalművet. A nem táncoló táncát idézi meg Marno. A dalt, amelynek ütemére most a halál változik lánykává, és kérheti táncra a csuszaevő Marnót.

„Tiszta a fejem. / Tészta a fejem. / Túróstészta a fejem. / Tiszta túróstészta a fejem. / Halál, légy te a lányka, / ki magával ragad a táncba" *(A halál, a tészta és a lányka)*.

De amint Schubert nem táncolt, a haláldal, ha lánykává válik is a vad csontember – aki talán ráadásul csontritkulásban szenved (lásd *Csontritkulás*), így saját magát idézi halálként Marno –, nem lépésekre kényszerít, hanem örvénylő elmemozgásra. Furcsa keringő ez. El nem táncolt lépésekkel, mint a tészta örvénye, ha felforr a víz.

Ez az elmemozgás, avagy *A kognitív költészet kőbölcsője* etikai kategóriát állítva („A jó úton járok"), az időben visszavezet, ahogyan Pilinszky is írja, „Visszafele, visszafele: / közeledünk, távolodunk, / mint a cirádák közelítenek / és távolodnak. / Valahol / gyönyörű lányok siklóröpülésben / azt állítják, hogy jól van, ami van" *(Visszafele).* Csak a pszichológusok által vademberré (talán a Halál és a lányka vad csontemberévé) tett Marno úgy fordul vissza elmen*yúlványaival* (lásd az idézett verset), hogy azok szavaival – „Igaz, nem a szelídet, hanem a vadat. / Vadembert faragnak a pszichológusok / az emberből […]" – egyszerre idézi meg József Attila remekművét, a *Levegőt!* („Az én vezérem bensőmből vezérel! / Emberek, nem vadak – / elmék vagyunk!"), s egyszerre vissza is vonja mindezt, mondván: „A jó úton járok, és mégsem." Így marad a lánnyá lett fiú (Marno) sem halál, sem tánc. Sem jó, sem rossz. Sem vissza, sem előre, talán csak az örök jelenlét. Amelyről – akiről – Descartes-tal szólva így fogalmaz Marno egy verscímével*: Gondolkodom, tehát nem vagy*. A sem jövő, sem múlt lénye, az örök jelenlévő, a „templomtér" (lásd *A kognitív költészet kőbölcsője*) Ura Marno számára: „[…] inkább nem vagy, / mint vagy." S ha ez így áll, a meccs a térben, időben mozgó költő (Marno) számára mégiscsak Úr nélküli, akkor érthető a lánykává sem lett halál, a tánccá sem előlépő túrós tészta.

Marno János – ha a Celan-fordításkötetet is ideszámítjuk (s miért is ne, hiszen úgyis többször érte az a kritika, hogy interpretatív kötet, s most a javunkra fordítjuk ezt a véleményt) – már a tizenkilencedik kötetét adta közre. De még a köteten belül lapot húzott a tizenkilencre. Két vers, a *Mielőtt a szürke sárgás árnyalata,* valamint az *Hommage à Beckett* egymást követi a *Szereposzlás* kötetben. Az előbbi talán a Rókus kórházban játszódik. Hajnali időszakban, „mikor a derengés / még nem verődhet

vissza a szürkés- / sárga felületről". A nyers szexualitás helyett azonban (utalva *A szürke ötven árnyalata* című filmre) inkább valami más árad ezekből a sorokból.

Samuel Beckett *Megnevezhetetlen* című prózájában többször előfordul mint kulcsmotívum a „nyitott szem" kifejezés. Például: „Bizonyára bóbiskolok időnként, nyitott szemmel. Pedig minden folytonos, nem indulok el, nem térek vissza." A *Szereposzlás Hommage à Beckett* című versében pedig így ír Marno: „Én mindig nyitott szemmel / néztem bele a vakvilágba." Az alvás közben is nyitva tartott szem motívuma hasonlatos a vakvilágba, az alvó, az álmodó világába való betekintéshez. A nyitott szem a tudatosság megjelenése is lehet, de a saját magunk felett való uralomról való beszámoló is egyben. Azonban egy éles gondolati fordulattal elvezethet Pilinszky mesebeli farkasához, aki az angyaloknál magányosabban, „Nyitott szemmel állt egész éjszaka és reggel is, mikor agyonverték". Ebbe a magányos sötétségbe való betekintés Pilinszky írását idézi meg, ahogyan épp Beckettről ír: „Nem véletlen, hogy híres művének címihletőjét kritikusai Simone Weilben látják. Beckett címe: *En attendant Godot (Godot-ra várva),* Weilé: *Attente de Dieu (Istenvárás).* Nem véletlen, mert az az »abszurd pont«, mellyel Beckett farkasszemez, nem egyéb, mint a Kereszt két ágának metszéspontja, igaz, szinte kizárólag a földről nézve. Nem embernek való látvány. Hogy Beckettnek van ereje szembenézni vele, hazugság és önámítás nélkül, olyan erőforrásra vall, ami a legmélyebb hit közelségét feltételezi, s közvetlen rokona Keresztes Szent János »éjszakájának«."

A Szent Rókus Kórház sötétségében ébren létező Marno pedig pont akkor fordul be a fal felé, „mikor a derengés / még nem verődhet vissza a szürkés- / sárga felületről". A fény visszaverődésének jelensége visszavezet Paul Celanhoz (az *Atemwende* cikluson keresztül pedig Marno fordításkötetéhez), aki egyik, Nelly Sachhoz írott levelében a Limmat folyó víztükrén megjelenő fényről ír. Amely látványnak a *ziw* nevet adja. Héberül a *ziw* egyfajta *fény*t jelent, amely bizonyos nyelvi korlátokkal ugyan, de Isten teofániájaként vagy épp dicsfényeként (Martin Buber) is értelmezhető.

Tudatos nem látás mindkét idézett Marno-vers. Az isteninek nem a látható, hanem a valóban mindenki elől elzárt részébe való betekintésének a szándéka ez talán. Abba a sötétségbe, amely az ember felől nézve túlmutat a nem megismerésen is. A Marno szerint „inkább nem lévő" (lásd *Gondolkodom, tehát nem vagy*) Isten felől nézve pedig a megmutatkozhatatlanságon is túlra invitál. Hiszen a látó a sötétségbe néz, de abba a sötétségbe, ahol a marnói, filozófiával, költészettel és tudományos kíváncsisággal megáldott tudat készakarva rákérdez arra, hogy az éjszakába borult kogníció nem csak sötét visszfény-e.

THIMÁR ATTILA

Kemény István: Nílus

Magvető, 2018

THIMÁR ATTILA (1969) Budapest

Hol a vers helye mostanában? És mekkora térfogat veszi körül? Kemény István új verseskötete a legfontosabb kérdésekre irányítja figyelmünket – és ez jó. E lényegi ügyet a könyv versei különböző szempontból közelítik, s ha pontos választ nem is mindig kapunk a kérdésekre, de megéri maga az alkalom, hogy ezeken elgondolkodhatunk.

Elsőként az merül fel – s teljes joggal – az olvasóban, hogy mely művek tesznek egy költőt költővé, illetve hol találkozunk azokkal a versekkel, amelyekből a költői arcélt megrajzolhatjuk. Egyik természetes lelőhelyük a folyóiratok oldalain található, a másik a verseskötetekben, de e két táj valójában eléggé különbözik egymástól. A folyóiratokban más versekkel, elbeszélésekkel lép párbeszédbe az alkotás, esetleg a szerzőről szóló kritikával, a verseskötetben pedig az alkotó más verseivel. Ez teljesen más viszonyrendszer. Az élet gyakorlati menetében bármennyire is egyformán fontos e két megjelenési forma, a költő pontos alakját a verseskötet szerkesztett volta határozza meg, a költői arcél kidomborításához több köze van, ezért fontosabbá válik az egyszeri konstrukció, mint a folyamatos jelenlét alakulása. A *Nílus* esetében is elsődleges, hogy milyen költői kép néz ránk ezekről az oldalakról. A könyv egyrészt nagyon jól kivehető szerkezeti egységekből áll: nyitó és záró vers – mindkettő folyamhoz kapcsolódik *(DUNA – Rakpartos ballada,*

NÍLUS) –, közöttük a két rész címmel elkülönítve: *Délig, Estig.* A versek alapvetően szabad versek erős időmértékes kötőfékekkel, sokszor szépen kialakított, szabályos rendű verssorokkal. Markáns, határozott arcvonások, gondolhatnánk. Ám a verseket olvasva ez mégsem ilyen egyszerű, mert a két rész közel sem azonos súlyú, sőt, témáiban is jelentősen különbözik. (Persze, felmerülhet a kérdés, hogy kinek az életében válik azonos szerepűvé a délelőtt és a délután.) A második rész sokkal több fontos, gazdag, elmélyült darabot tartalmaz, az aranymetszés felé, majd a könyv végére helyezve el a gondolati, valóságérzékelési nehezülést. Ez még rendben volna, ám ítéletem szerint az egyes darabok között a nem súlyos, nem mély versek is többnyire az első részbe kerültek, tovább könnyítve így annak terheit, s noha a két cikluscím jelentése alapján valamiféle egyensúlyt, de legalábbis transzformálhatóságot ígér, nem ezt kapjuk.

Igaz, amikor már itt járunk az értelmezésben, voltaképpen azt vizsgáljuk, mi fűzi egybe a verseket, mi alapján kapcsolódnak egymáshoz. Örkény híres hasonlatánál maradva „nem a madzag teszi", de sajnos többször azt sem tudtam felfedezni, hogy mi lehet az erő, a konstrukció – a véletlen játékán túl –, amely egymás mellé ültette a különböző darabokat. Leginkább egy ellenpontozó ritmikát érzékeltem, a hosszú verset követi pár rövidebb; a gondolatilag sűrítettebbet a stilárisan könnyedebb, játékosabb. Ez a mértéktartó, szinte hagyományosan klasszicizáló szerkesztésmód viszont nem áll összhangban a kötet céljának megvalósításával, annak a megtalálásával, hogy miként szólalhat meg hitelesen egy vers a 21. század második évtizedében. Mert úgy, ahogy Berzsenyi, Vörösmarty, Petőfi, Arany, József Attila, Weöres Sándor verseiben megszólalt, úgy nem. Azok a korok elmúltak, s irodalomunk tere, érzékeny befogadó közönsége, rangja, levegője – szintén. De akkor hogyan tovább? E tekintetben a hagyományos szerkesztés valószínűleg nem tud jó utat mutatni, főképpen akkor, ha a kiváló versek között nem annyira erős darabokat olvasunk.

Eközben el is érkeztünk a második nagyon fontos kérdésünkhöz. Milyen nyelvi pozícióból szólalhat meg a vers? Merthogy a 19. századi patetikus megszólalás immár röhejes lenne, még paródiának is. A 20. század egyszerűsödő, a köznapi nyelvhez tartó megformálási módja is kifakult, erőt vesztett mára. De akkor milyen módon? A kötet legjobb költeményeiben Kemény megtalálja ezt a megszólalási pozíciót, a személyes szólamot, a közvetlen odafordulást a másik – akár önmagából megalkotott másik – ember individuális, tehát nem szerepszerűen átélt világához. Beszélgetési viszony ez, mindenféle rárakódott sallangtól mentesen. A megszólaló én ezekben a versekben már nem szerep, nem pozíció, semmiképpen nem lángoszlop vagy mártír, hanem pusztán a nyelvhez való viszony, amely formát kap, méghozzá nyelvben megelevenedő formát. Talán nem véletlen, hogy az olyan témájú versekből világlik ki ez legszebben, mint az *Esti kérdés P. Gy.-hez* vagy a *Hipnoterápia,* amelyek párbeszédes viszonyt írnak körül, de úgy, hogy abba egy nagyon gazdag kulturális és irodalmi hagyománykészlet elemei is bekapcsolódnak. Az esti beszélgetés Petri Györggyel nemcsak a címben idézett babitsi világot vonzza be – amely jelentősen szemben állt Petri világérzékelésével –, hanem a ismétlődések sorozatával, a motívumokkal a *Biblia* kontextusát is megerősíti, miközben végig a személyes tanulság levonása marad a vezérmotívum: „Mégis, hogyha én lennék Noé, a nehéz meló után / egy-két pohárkától is berúgva / azt kérdezném tőle ott a pálmafa alatt a közel-keleti / villámgyors alkonyatban: / Egyet mondjál meg nekem Gyuri: melyiket viszed / magaddal a sírba: / a reménytelenséget vagy a reményt?" Ez a párbeszédesség nem az az irodalomelméleti dialogicitás, amely a befogadó és a mű párbeszédének újra- és újralétesülő folyamatosságát jelenti, hanem az, ahogy két ember – akár valós, akár fikciós élettapasztalatokkal – egymáshoz szól, egymással beszél.

Kemény István költészetét sokan jellemezték filozofikus hajlammal, de a *Nílus*ban ennél többről van szó. Nem bonyolult gondolati kérdések érzékletes és verses formába kényszerítése a tét, hanem a megszólalás hitelességének megvizsgálása, körüljárása, lehetséges módjának felmutatása: tud-e még hiteles megszólalás lenni napjainkban a költészet pátosz nélkül, csak kevéssé számolva a kulturális hagyományba ágyazottsággal az olvasó részéről (pl. a *Mítosz* vagy ennek kifordított változatában a *Helyszínelők vitája*), személyes érzékenységgel, de affektálás nélkül. Innen nézve érzem nem illeszkedő daraboknak a *Taxiban,* a *Poszthumán jelenet* vagy az *Internet* verseket, de *A legalsó sor* viccet idéző szerkezeti megoldását is. Ezek a rövidebb darabok akkor kapnának elég levegőt, ha a kötetben végig az olvasót meg-megállító, megszokott gondolkodásrendjéből kizökkentő poémák állnának. E ponton felmerült bennem, hogy egy erősebb szerkesztő jót

tett volna a könyvnek, mert noha mind a Duna, mind a Nílus sokféle hordalékot görget magával, de nem egyformán örülünk mindegyiknek. Másrészt nagy örömet okozott *A terv, A részlet,* a *Hogy milyen ötvenévesnek lenni?* – ez utóbbi vers még a nagyon erős biográfiai vonatkozásokat is fel tudja oldani stilárisan s egy finom önreflexív meghatottsággal. (Amit például az *Avasi remix* és a *Nyilas Attila ötvenedik születésnapjára* versek esetében nem éreztem.)

A harmadjára adódó kérdésre, hogy mennyire vegye komolyan magát a megszólaló, nagyon szép és pontos válaszokat ad Kemény, a finom önirónia nagymestereként. Az önirónia nem stílusminőség, hanem gondolkodói magatartás, amely inkább alapul világszemléleten, mint retorikai alakzatokon. Nagyon pontos arányérzék kell hozzá, s ennek ismeretét Kemény bizonyítja is, amikor két- vagy háromoldalas versszöveg készít elő egy-egy nagyon finom önmegkérdőjelező állítást, avagy olyan tézisszerű kijelentést, amelyet különböző szempontokból másként-másként értékelhetünk. Nem dobálózik tehát, nem állít és visszavon, hanem ebben a fanyar visszfényű közegben mozog folytonosan. Nagy kedvencem a *Hipnoterápia,* amely különböző módon érvényesíti az önironikus alapállást. A súlyos témát könnyed, dalszerű hangnem kérdőjelezi meg, miközben a szép, hosszú ismétlések mégiscsak súlyosítják a mondatokat, s eközben jutunk el a József Attilánál gyökerező tétel kifordításához: „mert / annyira dúsan redőzött / olyan titokzatosan hullámzó függöny ez – / egyszóval a valóságot – / az igazságról fellebbenteni. / Erre készülnek ők." Míg a vers végére elér a személyes sors végzetszerűségével való szembenézésig: „A tengerpartra gondol / ahová mindig későn érkezett. Mindig / csak üres palackot talált. Valaki már / elutazott a hajótöröttért, / vagy kiszabadította az ifritet."

Kemény István mint korosztályának egyik legjobb, legérzékenyebb költője valóban minden szempontból megfelelő alkotó arra, hogy az írásom elején elősorolt fontos kérdésekkel szembenézzen, s hiteles válaszokat kapjunk tőle ezekre. És ez jó. A kötet fülszövege szerint „egyszerre tetőzés és továbblépés" e kötet. Én inkább az utóbbit érzem erősnek, nem remegő, hanem erős lábakkal megtett lépéseknek a jó úton.

UDVARDY ZOLTÁN

Molnár Vilmos: A legfelső stáció

Bookart, 2017

UDVARDY ZOLTÁN (1964) Budapest

„Nagy romlások estek mostanában a medencében. Sok hihetetlen, keserű dolog adta elő magát. Jólesik a zarándoknak, hogy számot adhat róla." Az égbe nyúló hegyre igyekvő asszonyok szólnak így Molnár Vilmos legújabb novelláskötetében. Talán a mi tágabb, közös honunkat adó, hegyek közé zárt medencénk helyzetéről, így „Magyarország s Erdély" állapotáról szól ez a számadás. A rövid, néha már örkényi tömörségű, erős írások nekünk is segíthetnek az összegzésben. Hogyan állnak dolgaink most, és milyen múltbeli stációkon keresztül jutottunk idáig?

Nem a keserűség, jóval inkább a humor hatja át Molnár írásait. A szerző eddigi életművét ismerve sosem árt, ha Molnár világában óvatosan közlekedik az ember: szembejöhet akár egy elhalt úrihölgy is, oszló testében három izgága űrlénnyel, mint *Bereczki Paula esete a marslakókkal* című, e kötetben nem szereplő novellájában. Ez a gyűjteménye is tartalmaz meglepő fordulatokat, extrém csodákat, ám leginkább a szűkebb pátria képezi írásainak tárgyát. Erdélyről, nem is az elveszített, hanem a megtartott földről szólnak a novellák, történetek.

Visszatérő témája az elindulás. A távozás, a fölkerekedés egy zárt, nyomasztó világból, az élet egy-egy lázálomszerű vasútállomásáról, ahol évekig ott rekedhetünk *(Cservenszki elindul; Egy jó hely)*.

Elvágyódott Molnár kötetének egyik hőse, Áblez Dzsihán is, a román tengerparton élő tatár fiú, aki egy hajóroncson kereste a boldogságot *(Áblez Dzsihán balladája)*. Egy nyelvét, kultúráját már nem ismerő fiatalember, egy aljas módszerekkel elüldözött népesség túlélőjeként, egyik utolsó leszármazottjaként tengeti napjait az 1980-as évek Romániájában. A tengeren, a fenyegető és veszélyes, végeláthatatlan és reménytelen közegben kapaszkodik egy elsüllyedt hajó csonkjaiba. A roncs, az egykor szép és méltóságos hajótest vízből kiálló maradványa az utolsó kis sziget, ahol békén hagyják. Megrázó kép az ellenséges, reménytelen és fe-

nyegető közegben ideig-óráig még kitartó, az egykori, büszke kultúra romjaiba kapaszkodó nemzeti kisebbségekről.

Ez a fiú még a közelgő, végzetes vihar órái előtt is zenét hallgat, miközben vészjóslóan feltámad a szél. Molnár írásait épp így hatja át hol a derű szellője, hol a groteszk metsző huzata. Egy ember már annyira boldog, hogy felakasztja magát *(Mese K. Józsi boldogságáról)*, egy doktornak pedig kiélesedik a metszőfoga *(Réman doktor...)*. Kitűnően bánik a nyelvvel; szavai mintha a titokzatos táj borvizeiből fakadnának fel. Írásaiban időnként Lázár Ervin verses játékossága köszön vissza. A Helikon Bodor Ádám 80. születésnapjára tisztelgett a Molnár által a kötetben többször is említett író előtt. Ekkor született a kötetben is szereplő, már említett *Cservenszki elindul*, amely Bodor *A vonat* című művét gondolja tovább. Itt találkozunk a „kocsárdi kurszával", máshol a kötetben összeakadunk Szüszküpűvel, a varázslóval vagy a különös pénzérmével, amit úgy hívnak: platty.

Nem csak identitást, nyelvet őriznek a szavak. Molnár úgy látja, rajtuk keresztül elvezet az út a Teremtő azonosításához is, csak meg kell találni az Isten magyar nevét *(Mese Isten nevéről)*. Molnár műveinek visszatérő eleme a vonat. Nála egy hosszabb vonatutazás során Istennel is találkozhatunk, aki ráadásul átalakul Szőcs Gézává. A kulcs itt is a neveknél van, hiszen ha később egy másik ismert alkotó képmását veszi magára a vonaton utazó Isten, akkor ő már nem Szőcs Géza költő, hanem Bodor Ádám író. Misztikumot keres és talál Molnár: a Babits-verset idéző Isten, aki a vonat ablakából a Vigyázó-követ nézi a Hargitán, „maga mondta" az ismerős sorokat az *Új Leoninusok*ból. Kié hát a valóban *isteni* tökéletességű Babits-vers? Mi a nyelv? Hogyan alakítja át a világot körülöttünk? „Talán mégsem mindegy a szavak csomagolása. A karácsonyi szaloncukrot sem szürke zsírpapírba csomagolják, hanem fényes sztaniolba. Jobban örül úgy neki a gyermek" *(Csicsó után az Isten)*.

A régió irodalmától nem idegen a filozofikus világlátás. A kötetben a „minimál mesék" vetnek fel eldöntendő és eldönthetetlen kérdéseket, s rugaszkodnak neki, hogy az emberi létezést kissé megpiszkálják *(Mese a kincsről és az igazságról)*. A mesés elem Páskándi Géza írásaitól sem volt idegen. A legendás erdélyi író is szívesen használt fel groteszk elemeket. A Páskándi által is említett „hiányzó magyar filozófiai gondolkodás", amelynek megjelenését és kifejlődését nem segítette a Hamvasok elhallgatása, a Molnár Tamások kényszerű emigrációja, különböző, rokon műfajokban fel-felbukkanva élt tovább. Maradt sokszor az irodalmi művek labirintusa vagy a mese, a játék álruhája. A játékosság Molnár filozofáló meséinél szerencsés, hiszen oldja a komor létproblémák súlyát. Fej vagy írás *(Mese a fej vagy írásról)* – vajon melyik oldal az, ami megmarad?

ARTZT TÍMEA (1977) Monor

ARTZT TÍMEA

Szeles Judit: Szextáns

Magvető, 2018

Hajózásban használt navigációs eszköz. Valójában egy szögmérő, amely a Nap vagy a Hold horizont feletti magasságának meghatározása alapján mér földrajzi szélességet. A *szextáns* szó jelentésének az olvasó kell, hogy utánanézzen, mert Szeles Judit második verseskötetében mindössze a borítón jelenik meg címként és egy tetoválás formájában. Meztelen sellő ül a szextáns körcikk alakú keretén – amely ingaszerű kilengésekre képes – mögötte vitorlás, felette virág, körülötte csillagok, uszonyánál egy horgony lóg.

Császár Norbert – a kiadvány illusztrátora – a giccs határvonalán egyensúlyoz. A *Szextáns* képi világát a tengerészélethez tapadó sztereotipikus motívumok szervezik: vasmacska, hajókötél, vitorlás, palack, virág, átszúrt szív, erotika, alkohol. Az *Ilyen svéd* című első kötetben látható szürreális rajzok, amelyek az északi népek rítusaiból és hagyományaiból táplálkoztak, felfedték az összetett jelentésrétegeket, tetten érték a metaforikus tartalmakat, immár pipázó matrózzá egyszerűsödtek.

Az *Ilyen svéd* redukált poétikussága ellenére is érdekes volt, hiszen Szeles Judit az északiak életmódjához kapcsolódó különféle statisztikai adatok tárgyilagos közléséből épített líraköteteit. Információkat ütköztetett mitikus rétegekhez, egyénivé tette beszédmódját. A körvonalazatlan lírai én egyszerre szólaltatta meg a kollektív emlékezetet és tanulással, böngészéssel szerzett ismereteit; szokatlan egymás mellé rendeléseivel ironikus hatást keltett, kísérletezett, provokált. A *Szextáns*hoz érkezve az ellentmondások felmutatása immár a múlté lett, a provokatív hang visszahúzódott, a témák elszegényedtek, a sokszínűség megfakult. Eltűnt Észak flórája és faunája, a svédek ételkülönlegességei és perverziói. A társadalomkritika helyét átvette a szex és az alkohol, no meg egy matrózkaland.

A tengerész kedvese című kötetnyitó versben felsejlik egy matróz és a vele való kapcsolat rajza: „Mostanában nagy hajókról álmodom, / […] / Nézem, ahogy révbe érnek vagy nem. / Nézem, ahogy a padlót sikálod rajtuk, / vagy őrségben állsz a Rio de Janeiró-i kikötőben, / miközben a városban zajlik a karnevál. / Nézem, hogy Kobében autóstoppolsz, / vagy amikor Cape Townban fekete lányokat szedsz fel, / egyszerre kettőt." A szövegek prózaiak, epikus cselekmény híján pillanatképeket rögzítenek, egy rövid vagy kevéssé kibomló, netalán fiktív szerelem történetét a *Távolodás, lassan* című versig: „láttam távolodásodat, / ahogy a hajó elhagyja a kikötőt. / És nem lehet már megállítani." Az allegorikusnak tűnő keretben a tengerész szabad, a kikötőkben rá váró nők (valójában prostituáltak), a róla ábrándozó – kissé koros – sellőlány pedig fel-, illetve megidézi a tengerész életének állomásait.

A *Vörös tetoválás* című vers a tűzmadárról és a sellőkről szóló mítoszok ötvözete, amely ironikusan reflektál a mítoszképzés természetrajzára: „a legenda szerint ötszáz, ezernégyszázhatvanegy / vagy tizenötezer-kétszázkilencvennégy / évig élt, attól függően, / milyen eredetű forrásban / olvastunk róla". A hím főnixmadár a női bőrön immár a szerelem állandó tüzének jelölője, s a tengerész kedvese a testen lévő főnixtetoválástól reméli, hogy szélcsöndet hoz a tengerészekre, amely a sellők képessége. Kár, hogy máshol nem találkozunk ilyen parafrázissal, illetve torzítással, amely a szerző kedvelt eljárása.

Az első kötetben nem körvonalazódó lírai én a másodikban kissé előrébb lép, de szégyenlősen. Gyakran belehelyezkedik a matróz pozíciójába, köl-csönveszi emlékeit, hiszen az ő kalandjainak krónikása. Amikor könnyű a szó, akkor egyes szám első személyben nyilatkozik, és van, hogy csak utóbb derül ki, hogy a férfi *(Kikötők)* vagy a női tudat közvetítője. A *Szextáns* fülledt, egzotikus helyszínekre vezet: Thaiföld, Malajzia, Indonézia *(Szumátra)* és a Perzsa-öböl *Háborús övezet*ébe. Afrikába *(Maputo);* Dél-Amerikába *(Ecuador)* és gyakran Cape Town kikötőjébe. A tengerész *Emlékezet*éből visszatérünk Strömstadba (a szerző lakóhelyére), amely kettőjük szűk horizontú jelene *(Strömstad és Sarpsborg között).* A *Cádizi dal* tisztázza a kötet alaphelyzetét, vékonyka epikus vázát: „Már ötvennégy éves voltál, / amikor megismertelek. / A cádizi utak is emlékek voltak, / az is, hogy a legjobb barátod meghalt. / Minden este elmesélted Terje halálát, / és a legszebb nőkről is sokat beszéltél."

Az *Ilyen svéd*hez hasonlóan a földrajzi helyekre, ételekre, italokra, kereskedelmi cikkekre vonatkozó adatok még mindig fontos alapanyagnak bizonyulnak, de a fókuszban a vitorlások és az olajszállító tankerek története és nagysága áll: „Az első hajó, amin szolgáltál. / Százötvenhat méter hosszú, / huszonkét méter széles és kilenc méter mély, / az öt rakománytérből kettő hűtőtér. / Mindent lehet vele szállítani: / gyümölcsöt, ruhát, edzőcipőt, traktort" *(A tengerész kedvese).* A *Christiana* című vers megmutatja, hogy a szerző általános (historikus vagy geográfiai) adatok segítségével közelít a személyes tartalomhoz, ugyanakkor játszik az öntükrözéssel is. A cím egy sellőt formázó szobor jelölője, ennek kapcsán rövid áttekintést kapunk a hajóorrdíszek történetéről, majd megpillantjuk őt egy vitorláson: „Amikor leszereltél a *Christiana Radich*ról, / harmincöt Vivalt vettél be egy üveg Curaçaóval. / Szemed előtt végig Christiana aranyhaja lobogott." A nő vágykép, mozdulatlan állandóság, illúzió. Sikamlós témáknál a lírai én a harmadik személyű megszólalásmód fedezékébe húzódik: „Az eszméletlen rövid hajam / és alakom a mombasai lányokra / emlékeztette – a fekete prostik, / akik a bárokban vártak rájuk, / kerek popsik és mellek, / mint a legyek, körüldöngték, / amíg meg nem döngölték őket" *(Emlékezet).* Az „ötvenes–hatvanas évekbe lépettek" szexuális életét rögzítő versben a miénk helyett *Szerelmük*ről beszél.

Az első kötetben is előfordultak közhelyes fordulatok, s ebben még több: „váltott lovakon lovagolnak reggelig" *(Ecuador),* „kókuszdiók görögtek a döngölt földpadlón, / és a tigrisasszonyt hallottad még hörögni, / mielőtt visszavitted volna a bazárba"

(Szumátra). Retorikai kisiklásoktól hangos az *Utolsó októberi éjszaka*: „Tenyerek kacagnak, csapkodnak, elrepülnek. / Ma este szabad még a csók, / holnaptól fagyokra kell számítani. / […] a nyelvünk a vasra fagy"; a szalonban szalonka és finom jazzbevonat.

A kiadvány legízlésesebb csendes darabjai az elhidegülés állomásait rögzítik, leginkább ezek csípnek el valamit az életből és a költészetből: „A pohár jó fogódzó, / a kortyolás szüneteket iktat be, / ritmust ad / a beszédnek és a hallgatásnak". A sorathajlásokban az érintések nem érnek célba: „kényszerből, / kelletlenül nézték egymást, / már-már mániákusan, / anélkül hogy egy érintés célba ért volna. / „Hajók vonultak el, testes, nagy tankerek." *(Eltávolodás)* A lassú távolodás felismeréseken át vezet, hogy „mi nagyon is másformák vagyunk". *(Távolodás, lassan)*

Az első kötet rész-egész metonímiái és szokatlan társításai jól működtek, a *Szextáns*ban tovább egyszerűsödik a nyelv, mindössze néhány hasonlat („édes a nyelved, / mint a sűrített tej", „forró az ölük, / mint az egyenlítői szél") s pár metafora árválkodik. A *Tengeri időszámítás*ban a hajó – amelyen a férfi utazik – az állandóság érzetének metaforája, valójában illúzió, hiszen „az időkapszulában" nincs „lehetőség megszabadulni / a napi politikai eseményektől". A feszültségmentes ellentmondások abból fakadnak, hogy a férfi csak mesél, s a nő többnyire reflektálatlanul hagyja, esetleg finoman ironizál.

A *Szextáns* aprócska kötete egy valós vagy fiktív szerelmi kaland tüzénél csiholt ciklusnak tekinthető. Szeles Judit nem kitárta, hanem magára zárta az ajtót, a külvilág és szereplőinek megfigyelése helyett alkotott egy hajókatalógust. Kihullott a szövegeiből a közéletiség, maradt a családtörténeteken átívelő alkoholizmus *(Jéghegyek népe)* és a svédek meg a tengerészek másik függősége, a szex. *A Szextáns* Napja a matróz, a szögmérő két szára két széttárt női láb, amelyek között férfi és nő tekinget egymásra, és nincs közöttük nyílt nézetütközés. A nő felfüggeszti mind megfigyelő, mind elemző pozícióját, mesél, de meséje tét nélküli.

A szerző végül leszámol a tengerészlét romantikus és közhelyes ábrázolásával, és megfogalmazza annak rettentően unalmas és korlátolt voltát, de ez már csak a konklúzió, a leltár *(Tengerészkönyv)*. A *Szextáns* üres körében ülő sellő, a tengerész bőrére rá nem varrt nő, a maga sorsával is számot vet a *Lenyomat* című létösszegző versben. Leginkább vadnyom szeretett volna lenni, de egyelőre csak „ennyi marad meg belőle, / lenyomat, vagy még az sem, csak matrica" *(Lenyomat)*. Igen kemény önkritika ez, amellyel nehéz vitába szállni, de a Magvető Kiadónak biztos vannak érvei.

WÉBER ANIKÓ (1988) Tatabánya

WÉBER ANIKÓ

Iancu Laura: Gerlice

Magyar Napló, 2018

Iancu Laura legújabb rövidprózai kötetében, a *Gerlicé*ben a tőle megszokott rövid, tömör mondatokba, esszékbe sűríti bele személyes útkeresését, emlékeit, az élet nagy kérdéseire választ kereső, filozofikus mélységeket rejtő gondolatait. A szerzőt elsősorban költőként ismerjük, verseskötetei mellett mégis találunk egy leveleket tartalmazó könyvet *(Életfogytiglan)* és egy kisregényt is *(Szeretföld)*. A *Gerlicé*ben olvasható írások műfaját viszont már nehezebb meghatározni. Egyszerre esszék, egyszerre vallomások, néha már-már lírai szövegek, máskor parabolák, vagy épp a balladákra jellemző homályt, töredékességet és tanulságot hordozzák magukban. Ezt a műfaji sokszínűséget már az *Életfogytiglan* című kötetében is felfedezhettük, de a művek témáikban is kötődnek a korábbi rövidprózákhoz. Hiszen ahogy a levelekben, úgy itt, a *Gerlice* írásaiban is megjelenik előttünk az író szülőföldje, Magyarfalu. Megismerhetjük a csángók hagyományait, hiedelmeit, vallásosságát, de legfőképpen azt tudhatjuk meg, hogyan kötődik ezekhez a szövegekben megszólaló alany.

A könyv olyan írások gyűjteménye, amelyek különböző hetilapokban, szépirodalmi és egyházművészeti folyóiratokban jelentek meg. Mégis: a szövegek olyan szoros egységet alkotnak, mintha egymás folytatásai lennének. Ennek oka pedig nemcsak a kötet kiváló szerkesztése, hanem az a nagyon egységes hang és stílus is, amely minden mű sajátja. Az alkotások reflektálnak egymásra, egyegy gondolat írásról írásra visszatér, a feldolgozott témák, a felidézett emlékek pedig összekapcsolód-

nak. Az író az első, *Népi, elit. Pilinszky* című vallomásában elárulja, hogyan viszonyul a népi és az elitkultúrához, majd a második írásában tovább bontja a korábbi gondolatot, kifejtve: ahonnan ő jön, ott a népi kultúra a szájhagyomány útján él. Majd mesél a könyvek által közvetített értékekről, a költészet szerepéről és szépségéről is.

Szintén az egymás után következő prózák válaszolják meg azt a kérdést: Mi a haza? Hol a haza? „Ott van a hazám, ahol én vagyok" – tudjuk meg *A hazáról* című műben. Majd a következő, *Az otthonról, avagy a szegény ember inge* című szöveg reflektál a korábbi gondolatra: „mert csak ott lehetek *honn,* ahol vagyok. […] a ház helyben marad. Az otthont az ember cipeli magával." Végül következik egy jelképes történet: a boldogtalan király fel szeretné venni a boldog ember ingjét, de a szegény embernek nincs inge, amelyet a király magára húzhatna. Ilyen láthatatlan, megérinthetetlen, elveszíthetetlen az otthonunk is, mint a szegény ember inge – figyelmeztet Iancu Laura, aki hasonló parabolisztikus, példabeszédszerű írásokban mesél a csángók vallásosságáról, ünnepeiről és szegénységéről is.

A nagy kérdésekre választ kereső szövegek veszélye, hogy könnyen didaktikussá válnak, és nehezen kerülik ki a közhelyeket, az általános igazságokat. A *Gerlicé*ben is előfordulnak didaktikus írások az olvasóknak szóló tanácsokkal. De az, aki ezekben az esszékben, vallomásokban megszólal, sosem oktat ki. Hiányzik belőle a megmondóemberek magabiztossága. Nem állítja, hogy feltétlenül őt kellene követni, sőt, bevallja gyengeségeit, félelmeit, kétségeit, és nyíltan vállalja, hogy maga is csak keresi a kérdésekre a válaszokat. Néha, amikor véleményét, döntéseit leírja, még magyarázkodik, mentegetőzik is. Emellett elfogadja más művészek nézeteit, és gyakran hívja őket segítségül saját útkeresése közben. Különösen a 20. századi és kortárs írókra, költőkre, többek között: Kosztolányira, Pilinszkyre, Csoóri Sándorra vagy Beke Györgyre támaszkodik. A női Pilinszkyként is ismert költőnő már a kötet első írásában arról szól, mit köszönhet Pilinszky János lírájának. Szövegeiben sokszor utal rá, a könyv utolsó tizennégy írása pedig mind egy-egy művészt, főleg írókat és költőket idéz meg.

Ezek a művek – bár tematikájukban eltérnek – szorosan kapcsolódnak a kötet korábbi írásaihoz. Nemcsak azért, mert ugyanaz a hang szólal meg bennük, hanem azért is, mert a szerző – miközben a költői és írói életművekről ír – ugyanúgy választ keres saját életének kérdéseire is. Iancu Laura mások műveit elemezve és a haza, a kultúra, az irodalom, az otthon, az anyaság fogalmát körbejárva is önmagával ismerkedik, viaskodik. Így tud újat mondani az olvasónak, és így tudja többnyire elkerülni, hogy szövegei didaktikussá, közhelyessé váljanak. Elég bátor ahhoz, hogy őszintén merjen vallani érzéseiről, rossz élményeiről. Személyes hangon szólal meg, és mindig nagyon tudatosan. Jól felépített szövegek ezek, amelyekben a szerző nemcsak azt gondolja át alaposan, amit kimond, hanem azt is, amit elhallgat. Itt minden leírt szónak súlya van. Megkomponált, gyakran lírai alkotásokat olvashatunk, amelyekben nem ritka a metafora, a hasonlat, és amelyeknek ritmust adnak a rövid mondatok, az ismétlések:

„szép a csillag és szép a hit fogalma; szép, ahogyan kopog a bádogfeszületen az esőcsepp; és szép, ahogyan nem szép a halál; szép, ahogyan a bűnben leledző a jóra vágyik, és szép a rettenet, szép az áhítat a sose lesz békére. Szép, mert ha nem szép, elvitte a fene, ki maga is szép, tehetetlenségében szép, ahogyan lopva szeret, ahogyan gyilkolva szeret, ahogyan küzd, hogy Isten legyen. Erről beszél a költészet."

De nemcsak a költészet. A próza is. Jó példa erre a *Gerlice*, amelyben az írások a „leggyöngédebb fészekről", az otthon melegéről szólnak. Itt a madár letekint a helyre, ahonnan felszállt, de visszanéz az útra is, amelyet megtett. Repül annak tudatában, hogy alatta ott a mélység.

CSUDAY CSABA (1944) Budapest

CSUDAY CSABA

Gyukics Gábor: Végigtapint

Lektor, 2018

Gyukics Gábor legújabb verseit olvasva először ámuldozom, aztán tamáskodva berzenkedem, végül megadom magam.

Ámuldozom a hangyavilágtól a felhőkig, sőt, a felhők szelleméig terjedő világának tágasságán, berzenkedem sosem látott-hallott kapcsolat-te-

remtésein *(correspondence),* tamáskodva igyekszem tetten érni bennük a mesterkéltség kihágásait, végtére elfogadom minimálisra faragott eredeti tudományát, s némi fenntartással megemelem kalapomat újjá teremtett képzetei, öntörvényű költészete előtt.

Kicsit játszadozom a megközelítés lehetőségeivel: ugyan ki az, aki *végigtapint* mindent, kérdezem, és elindulok a vakság képzetéből. Már amennyiben vaknak nevezhető, aki szinte mindent másnak, másképp lát, mint mi, közönséges látásra ítéltek. De a versek pontos látványleletei mindjárt eltérítenek: „nem érezni az elhajló időt / hiába kanyarog // semmi az / ha hagyják szétfröccsenni" – írja például Cahokiáról, Észak-Amerika legnagyobb ősi indián városáról *(cahokia).*

Legfeljebb *szerzett* lehet tehát Gyukics vaksága, vagyis olyan világtalan, aki valamikor, talán gyermekként látott, s most, befelé tekintve, visszatalált gyermekkori szeméhez. S meglehet, hogy ha az ilyen vakság (látás) régen szerzett, mindent, amit felnőttként lát, meg- és kifordít. Azt mondhatná például, *egyszer volt Kutyán budavásár,* mert neki már a hajdani *Buda* kutyává lett, és *Kutya* lett a buda.

De lássuk a láthatatlant, vagy amit csak a szerzett vaksággal élők látnak! Az ilyenek tudhatják például, hogy az agy a koponya kosarában fészkel, de „szemétkosárnak" csak az láthatja agyát, aki úgy hiszi, agyában fészkel a koponyája, és ha belenyúl, emlékezetfoszlányokat talál csak benne, amelyek azért térnek vissza a „tükör nélküli világba", hogy együtt lélegezzenek a nyúlkálóval. Az emlékezet foszlányai is képesek volnának lélegezni? A vakságtól elfedett, tükörtelen világban bármi megeshet *(nem tervezett utak).*

Megeshet, hogy „prédát leső szemed napégette fekete lyuk // pedig a havat ugyanaz a nap szívta fel // és vetette fiatalító magját / a megnyíló földbe" *(utókezelés).* Itt a képhalmazt értelmezni vágyó logika és képzelet már hajlamos meghátrálni. Hipotézisünk is (a vakság mint kulcs a rejtvényfejtéshez), hiszen a vak szeme már hiába is lesne prédára. Úgy látszik, előfeltevésünk mégis használható, hiszen a lírai én szeme kiégett „fekete lyuk". Az igazi csapda a magyarázó „pedig". Mit magyaráz, hogy „pedig a havat ugyanaz a nap szívta fel"? Azt, hogy akkor hogyan égethette ki a szemet? Hogy a hó (a tisztaság?) ki kellett volna, hogy oltsa a fény gyilkos erejét? De vajon mit mondhat (a *jelenthet* igét már csak félve írhatnám le, félve, hogy itt bármiféle jelentés, ki-jelentés kockázatos volna) a megnyíló földbe fiatalító magot vető nap az értelem kapaszkodóját keresőnek? Bármit és semmit. Rejtvényfejtő igyekezetünkben a megújuló természetnek a látásra vágyó ember iránti közönyösségétől akár az élet és halál örök ellentmondásáig is eljuthatunk.

A találomra kiragadott példákat vég nélkül sorolhatnám. A végén úgyis ugyanarra jutnék: arra, hogy Gyukics Gábor leheletfinom versszerkezetei (sok-sok egyéb mellett) talán csak egyetlen igazi kérdést vetnek fel. Azt nevezetesen, hogy vajon a költői erényei szerint neki mindenképpen kijáró elismerést elnyerheti-e az a költő és az a költészet, aki és amely leginkább *önjogán* érdemesült erre az elismerésre, függetlenül közege, befogadója felkészültségétől, fogódzókat kínáló jelenbeli vagy történeti előzményeitől. Másképp: ha valaki kivételes költői erővel és leleménnyel leginkább a *sehovába* pozícionálja magát, annak van-e, lehet-e helye egyáltalán valahol? Van-e, lehet-e értéke, szépsége egy magában függő, nehezen megmagyarázható, de mégis nagy erejű képnek egy fehér falon?

Pedig a Gyukics Gábor verseiben (nem igazán valamelyikben, inkább együttesen, összességükben) *kitapintható* világ-, lét- és életérzékelés mindnyájunké (lehet). Mindenki érezheti úgy, hogy „akit rég láttál / arról azt hiheted / megállt vele az idő", de talán csak költőnk képes így személyessé tenni a közöset: „mellkasa bár még emelkedik / ösztönből vesz mély levegőt / mielőtt végleg visszatér / oda ahová / megkeresni őt / gyakran elmegyek" *(háztető hajnalban).* Mindenkinek ismerős lehet a „tökéletlen város", de aligha akad még valaki, aki úgy látná, „benne céhed / az organikus hulladék illúzió / a sarkon / vak ceruzaárus / neve judit / nedves befogadó ségyenlős / szempillája gyufabefőtt […] ha tévedsz / elcsúszhatsz városod / céhe felénekelte / ária-járdán // látod?" *(kékszakáll, látod?).* Akár Kosztolányi is írhatta volna, hogy „a történelem előtti időket / színes tintával kidekorálod", de csak Gyukics rajzol „rojtokat […] váll-lapot / madáron repülő lovat", s csak ő száll le így a *független hajóhintá*ról: „hízelegsz a tehervonaton érkező lépegető értekezésnek / kezedre tapaszt tapaszt / nem rögzíthetsz semmi újdonságot // a jelen nevű fertőző kábítószer rabja lettél" *(független hajóhinta).*

Megadtam magam.

GYURÁCZ FERENC (1955) Szombathely

GYURÁCZ FERENC
Gróh Gáspár: Neurotikus nemzettudat?

Nap, 2018

A Nap Kiadó kézre álló, olvasóbarát *Magyar esszék* című sorozatában ez már a negyedik, a szerző által jegyzett írásgyűjtemény. A tavaly megjelent *Szemben a felejtéssel* című, műfajilag és jórészt tematikailag is elég egységes kritikakötet a jelenkori magyar értékkonzervatív irodalom- és történelemszemlélet egész sor kitűnő képviselőjének munkájáról szólt igényesen és gondolatgazdagon.

A mostani – alcíme szerint *Esszék, tanulmányok a magyar kultúrából* – könyv összeállítása nélkülözte az ennyire egybefüggő alapokat, s nagyobbrészt az utóbbi időszak esszétermésének betakarítását, kisebbrészt talán a más kötetekből kimaradt szövegek megfelelő elhelyezését szolgálta. Tartalmi közös nevezőnek a politikát tarthatjuk, hiszen mint munkássága nagy részében, a szerző itt is az irodalom és a politikai közélet kettős vonzásában-szorításában megélt írói sorsokat, alakuló életműveket vizsgál, illetőleg akadnak itt kifejezetten politikusként bemutatott személyiségekről rajzolt elemző portrék is.

Egy *Elöljáróban* főcím alá sorolt, korjellemző szándékú bevezető írás *(A nemzet: feladat)* után három nagy szerkezeti egységre oszlik a kötet. Az első, *Írók, sorsok* című ciklus kilenc opusa közül kettő-kettő Szabó Dezsővel, Németh Lászlóval, illetve Csoóri Sándorral foglalkozik. Közülük azt az alapos tanulmányt emelem ki, amely *Az elsodort falu* írójának a regényhez vezető fejlődési úton megformálódott irodalomszemléletéről szól. A 20. század közösségi szemléletű irodalmának kiáltó ellentmondása – hogy krédóját sokszor a legnagyobb gyakorló individualisták vallják – Szabó példáján jól szemléltethető: ő „az ellentmondást zsenitanában oldja fel. Eszerint »a zseni az élet teljessége«, aki »par excellence, saját maga ellenére is, szervezete általános szimpátiájánál fogva, mely őt zsenivé teszi: mindig demokrata«." Az író-próféta gigantikus retorikai ihletét egy filozopter hangyaszorgalma táplálta – ahogy azt egyik legjobb ismerője, e könyv szerzője igazolja itt az olvasó számára. Követői közül csak a legnagyobbak vetekedhettek vele műveltségben – mint például Németh László, akinek 1956 körüli szerepét, sorsát, gondolatait elemzi a szerző. Azt a történelmi pillanatot ragadva meg, amikor az író a népi mozgalom törekvéseit ismeri fel a népforradalomban, s ennek hatására le tudja tenni a prófétai szerep lélektani terhét. A Csoóri-tanulmány pedig a mi korunkig hozza el a népben-nemzetben gondolkodó (populista, mondanám, de Gróh nem szereti ezt az azonosítást) író magatartásmodelljének érvényét, miközben a 2000 utáni időszak közéleti szerepét vesztett Csoóri Sándorának alkotói helyzetét értelmezi.

Babits és a Magyar Szemle kapcsolatáról, Tamási első világháborús elbeszéléseiről, továbbá a nemrég még köztünk élt Dobos László mára szinte elfeledett tevékenységéről és kisebbségi sorsregényéről olvashatunk még itt, s mindegyik írás a szerző – a népiek és az elszakított nemzetrészek irodalmának kutatója, jelenleg a Magyar Szemle főszerkesztője – munkásságának egy-egy részterületéhez kapcsolódik.

A könyv második nagy része, egyszersmind leghosszabb, 56 oldalt kitevő tanulmánya a Magyar Szemle folyóiratot 1992-ben újraalapító és negyedszázadig irányító főszerkesztő sokrétű munkásságának kismonográfia-pótló, alapos bemutatása. Azt hiszem, az 1942-ben született Kodolányi Gyula ismert rokoni kapcsolatai és ezekből is adódó további kapcsolatrendszere miatt a legtermészetesebb módon „nőtt bele" a magyar kulturális életbe, és sajátos módon éppen ez lehet az oka, hogy nem tartozik kultúránk igazán jól ismert alkotói közé. Ahogy az ember nemigen vizsgálgatja a fát vagy a házat, amely mellett eszmélése óta naponta elmegy, ugyanúgy természetesnek veszi, hogy ha magyar irodalomról és magyar kulturális közéletről van szó, akkor annak Kodolányi is szerves része. Nem az a típus, amely mindenáron kiköveteli magának a figyelmet, de ha néha valamiért mégis megállunk és odafigyelünk, rendre kiderül, hogy bizony érdemes. Az alkotó tolakodásmentes, halk és választékos, szinte decens jelenléte munkálkodásának szerkezetében is kifejezésre jut. Életében és művében a különböző tevékenységi területek egyike sem hangsúlyozódik túl a másik kárára – a versírástól a műfordításig, az esszéisztikától a folyóiratok szerkesztéséig, a tanári és kultúrdiplomáciai missziótól az egykori és újabb közéleti szerepvállalásokig (ezek közül mégiscsak kiemelkednek a rokon habitusú Antall József ta-

nácsadói testületében eltöltött esztendők) –, talán mert egyik sem csak önmagában és nem is mint az érvényesülés terepe számít, hanem az egész részeként. Az egész pedig a kultúra egésze, amelyen belül nem egyik vagy másik részterület az igazán fontos Kodolányi Gyula esetében, hanem a mindenütt megjelenhető emberi és szakmai minőség. Ezen át pedig az a *közösségi cél*, amely az értékőrző és -megújító (konzervatív) értelmiségi szemében külön hangsúlyozás nélkül is ugyanaz, mint volt az elődök – többek közt Illyés Gyula és Kodolányi János – számára is. Ez az ethosz a „hősével" való mély azonosulás során megjelenik Gróh Gáspár gondosan kidolgozott, egységes és logikus portrétanulmányának hátterében és szellemében is, és hozzájárul ahhoz, hogy a kötet legjobbjának tartsuk az itt első ízben megjelent írást.

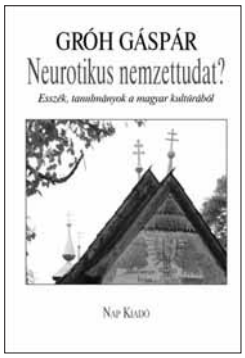

A gyűjtemény másik ékének a harmadik, *Ügyek és közügyek* című blokk élén álló esszét gondolom, amely egy kivételes magyar közférfiú: Szent-Iványi Domokos (1898–1980) diplomata, nemzetstratégiai gondolkodó életének, egyéniségének – Gróh Gáspár róla való saját, személyes gyerekkori emlékeit is felhasználó – jellemzése. Szent-Iványi, Teleki Pál gróf tanítványa és munkatársa konspirációban eltelt élete végén, 1972-es emigrálása után, a kicsempészett dokumentumok segítségével írta meg 4500 oldalas visszatekintését, amelyből a Magyar Szemle 850 oldalas könyvet szerkesztett és bocsátott közre előbb angolul (ezen a nyelven íródott a memoár), majd magyarul is. Gróh a nagy hagyományú magyar politikatörténeti esszé érdemes művelőjének bizonyul ebben az érdekes írásban – amely kapcsolódik a következő kettőhöz, amelyekben a rendszerváltozás utáni liberálkonzervativizmus két emblematikus alakjára: Antall Józsefre és Szabad Györgyre emlékezik a szerző.

Hogy pedig miért volna neurotikus a nemzettudat? Amiért évszázadok óta szorong a magyar: a megsemmisülés félelme miatt. A nemzeti „paradigma" hanyatlását, a globalizáció előretörését rögzítő „Elöljáró" szöveg 2009-ben kelt, és a múlt értékeinek őrzése mellett a korkívánalmakhoz való alkalmazkodást sürgeti. A könyv végéről, érzésem szerint, mintha hiányozna pár berekesztő szó. 2018-at írunk. A korkívánatok változóban.

KOLLARITS KRISZTINA (1968) Budapest

KOLLARITS KRISZTINA

Tokaji Nagy Erzsébet – Szádeczky-Kardoss Zsófia: Szabó Zoltán

Kortárs – OSZK, 2018

Szabó Zoltán nevével *A tardi helyzet* és a *Cifra nyomorúság* írójaként már a középiskolában is találkoztunk, a tájékozottabb olvasók emlékezetében esetleg még feldereng a *Szerelmes földrajz* lírai prózájának vagy a Magyar Nemzetben 1939-ben indított *Szellemi honvédelem* című publicisztikai sorozatának címe. Kevésbé ismert azonban már a nyugati magyar emigrációban betöltött több évtizedes munkásságának jelentősége. Születésének századik évfordulója alkalmából 2012-ben ugyan több tudományos konferencián és kiállításon foglalkoztak életművével, azonban egy átfogó monográfiára mostanáig kellett várnunk.

Hiánypótló és kiemelkedő jelentőségű Tokaji Nagy Erzsébet és Szádeczky-Kardoss Zsófia most megjelent majd hatszáz oldalas kötete, amelyben időrendben haladva, az életrajzra felfűzve ismertetik Szabó Zoltánnak az életmű szempontjából fontos publikációit. A kötet felépítése rendkívül arányos: az első kétszáz oldal Szabó 1949-es emigrációjáig tartó időszakot dolgozza fel, körülbelül ugyanilyen terjedelemben van szó a londoni és párizsi évekről, a kötet utolsó harmadát a lábjegyzetek, életrajzok, névmutató és a bibliográfia teszi ki.

Szabó Zoltán íróként és közéleti emberként rendkívül intenzitású életet élt: részt vett az 1930–

40-es évek Magyarországának számos irodalmi és politikai mozgalmában: munkatársa volt a Fiatal Magyarságnak, a Napkeletnek és a Magyar Szemlének, különböző katolikus orgánumoknak (Élet, Katholikus Szemle, Magyar Kultúra, Korunk Szava), a Válasznak és a Magyar Csillagnak, de több napilapnak (Magyarország, A Reggel, Magyar Nemzet) is. Az emigráció éveiben a Szabad Európa Rádiónál dolgozott, emellett a müncheni Látóhatár/Új Látóhatár és a párizsi Irodalmi Újság meghatározó alakja volt. E kiváló monográfia egyik legnagyobb érdeme, hogy nemcsak Szabó Zoltán életét és munkásságát mutatja be, hanem a hatalmas mennyiségű korabeli dokumentumanyag felhasználása révén részletes képet nyújt arról a közegről, azokról a szellemi-politikai törekvésekről is, amelyekhez Szabó kapcsolódott.

A pályakezdő íróról szólva a szerzőpáros részletesen foglalkozik Szabó Zoltán első lapalapítási kísérletével, a Névtelen Jegyzővel, illetve a cserkészek lapjánál, a Fiatal Magyarságnál végzett munkájával, továbbá röviden ismertetik még az 1933 és 1935 közötti időszak más orgánumainál játszott szerepét. Ebben a részben némi aránytalanság figyelhető meg: míg a Fiatal Magyarságban végzett munkája ismertetésére öt oldalt szántak a szerzők, addig a Napkelet-belire csak tizenhat sort. Érthető és üdvözlendő, hogy a cserkészek lapjában megjelent írásaival hosszabban foglalkoznak, hisz ezek középpontjában már a fiatalság társadalomkutató munkájának megszervezése, illetve ennek elméleti és módszertani alapjainak kidolgozása állt, mintegy előkészítve *A tardi helyzet* megírását. Nem hagyható ugyanakkor figyelmen kívül az a tény, hogy az első országos szépirodalmi lap, amely már 1933 májusától közölte Szabó írásait, a Napkelet volt, ahol a monográfiában is említett *A háború utáni fiatalság* című nemzedéki ars poeticája mellett versei, kritikái, illetve több, a falukutatás témaköréhez tartozó írása jelent meg. 1933-ban Szabó Zoltán a Fiatal Magyarság mellett szinte csak a Napkeletben közölt írásokat, a folyóiratot megújítani kívánó szerkesztő, Németh Antal egyik leglelkesebb és legaktívabb munkatársa volt. Komoly szerepet játszott a Napkelet megfiatalítását célzó programban, s bár 1934-től egyre több lapnál kapott megszólalási lehetőséget, 1938-ig a Napkeletnél is rendszeresen publikált.

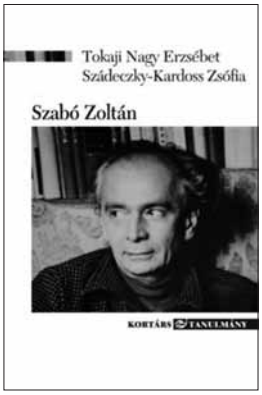

A következő időszakot Szabó Zoltán falukutató korszakának nevezhetjük: a monográfia részletesen bemutatja *A tardi helyzet, A Vaskapun túl* és a *Cifra nyomorúság* című kötetek keletkezésének körülményeit és fogadtatását egyaránt. Az 1939–1940-es év legfontosabb vállalkozása Szabó számára a *Szellemi Honvédelem* című cikksorozata a Magyar Nemzetben, illetve az ehhez kapcsolódó *Szellemi Honvédelem Naptára*, amely százhatvan oldalon összefoglalását adja „a magyar jellemnek, a magyar helyzetnek, a magyar feladatoknak". 1940 és 1944 között Szabó keresi a szellemi ellenállás megmaradt lehetőségeit: a monográfia alaposságának köszönhetően még olyan kisebb csoportokban való részvételéről is tudomást szerezhetünk, mint Andrássy Klára grófnőnél vagy a Pallavicini Györgynél tartott értelmiségi összejövetelek. Ugyancsak érzékletes képet nyújt a könyv az 1945 és 1947 közötti korszak reményteli időszakáról, főképpen a Szabó Zoltán visszaemlékezéseiből kiválasztott idézeteknek köszönhetően szinte magunk is átéljük az író kezdeti bizakodását, majd a beszűkülő lehetőségei miatt érzett csalódottságát és kiábrándultságát, amely végül londoni emigrációjához vezetett.

A monográfia második része a nyugati emigráció szintén kevéssé feldolgozott területébe enged bepillantást. Szabó Zoltán szinte alapításától kezdve munkatársa volt a Szabad Európa Rádiónak, illetve fontos szerepet játszott a Látóhatár című lapnál, amely néhány év alatt a magyar emigráció egyik legfontosabb orgánumává nőtte ki magát. Eredetileg Cs. Szabó Lászlóval együtt saját lapot akart alapítani, de amikor inkább a Látóhatárhoz való csatlakozás mellett döntött, a tőle megszokott energikussággal és jó szervezőkészséggel látott munkához a folyóirat kiadása anyagi hátterének megteremtése érdekében: „Csupa lebilincselő kedvesség, lendület és tűz volt, az akkor kőnyomatos Látóhatár nyomtatott, felnőtt folyóirattá szervezésében ügyködött, érvelt, pénzt gyűjtött, közönyt ostorozott, tétovákat lelkesített." Szintén egyik fő szervezője és titkára volt a Magyar Írók Szövetsége Külföldön-nek, illetve egyik fő koordinálója a nyugati tiltakozó akcióknak az 1956-ot követő megtorlások idején. Mivel Kádárékra leginkább a nyugati baloldali értelmiségiek állásfoglalásával lehetett nyomást gyakorolni, Szabó széles körű ismeretségi körének köszönhetően több sikeres mentőakció motorjává vált. Például a Magyar Írók Szövetsége Külföldön által szervezett tiltakozó nyilatkozatnak köszönhetően, amelyet aláírt többek

között Albert Camus, Jules Romains, Georges Duhamel, André Breton, Jean-Paul Sartre is, végül nem végezték ki Obersovszky Gyulát és Gáli Józsefet '56-os tevékenységükért. Kiemelkedő jelentőségű volt a Magyar Könyves Céh megalapítása és könyvsorozatának elindítása is. Ebben jelent meg Bibó István *Harmadik út* című gyűjteményes kötete 1960-ban, amely a szerző 1945 és 1948 között írt, Magyarországon betiltott és jórészt hozzáférhetetlen műveit tartalmazta Szabó Zoltán bevezető tanulmányával. Később szintén Szabó szervezőmunkájának köszönhetően valósulhatott meg Bibó egy kötetének angol nyelvű kiadása is.

Szabó Zoltán sohasem tért haza Magyarországra. Élete utolsó éveit a franciaországi Josselinben töltötte családja körében. Az egyetlen filmet, amely megőrizte alakját az utókor számára, a Magyar Televízió munkatársa, Radványi Dezső készítette 1983-ban. Az államvédelem titkos ezredese külföldön forgatott riportsorozatával a nyugati magyar emigráció helyzetét szerette volna feltérképezni.

Igazán tragikus sors jutott az 1930-as években induló fiatal írók nemzedékének. Nagy részük tele volt idealizmussal, társadalmi-politikai elkötelezettséggel, jobbítani akarással. Pályájukat azonban derékba törte a világháború és a kommunista hatalomátvétel: sokan életüket vesztették, mások külföldre menekültek, vagy többé-kevésbé kénytelenek voltak alkalmazkodni a szocializmus adta keretekhez. Szabó Zoltán Cs. Szabó Lászlónak írt sorai nemcsak kettejük, de egy egész nemzedék sorsát jellemzik: „Hát elhibáztuk. A helyet is, a kort is."

Csak az elismerés hangján szólhatunk Tokaji Nagy Erzsébet és Szádeczky-Kardoss Zsófia hatalmas dokumentumanyagot feldolgozó munkájáról. Ez a monográfia nemcsak méltó emléket állít Szabó Zoltán munkásságának, de egyértelműen megkerülhetetlen mű a tárgyalt korszak iránt érdeklődő valamennyi olvasó és szakember számára.

NAGY ÁRPÁD PIKA, Ünnepi asztaltársaság, 2017 ▶

NAGY ÁRPÁD PIKA, Lezárt tér 2., 1996

PANTEON

2018.
08. 23.
09. 30.

A Székely Nemzeti Múzeum képzőművészeti gyűjteménye

PESTI VIGADÓ, a Magyar Művészeti Akadémia székháza, V. emeleti kiállítótér
1051 Budapest, Vigadó tér 2.

MMA Magyar Művészeti Akadémia

minden, ami művészet
mma.hu

Vigadó Galéria

Székely Nemzeti Múzeum

Kovászna Megye Tanácsa